

HOLLAND

38e jaargang * 2006

Archeologische Kroniek

Holland, Historisch Tijdschrift

Holland, Historisch Tijdschrift is een driemaandelijke uitgave van de Historische Vereniging Holland, die voorts Holland, Archeologische Kroniek en de reeks *Hollandse Studiën* uitgeeft. De uitgaven komen tot stand mede dankzij financiële steun van de Stichting Regionale Geschiedbeoefening Noord-Holland en het project Regionale Geschiedbeoefening Zuid-Holland. Holland, Historisch Tijdschrift en Archeologische Kroniek worden kosteloos aan de leden toegezonden. Voor de *Hollandse Studiën* gelden speciale ledenprijzen/ledenkortingen.

Redactie

D. Damsma, F. Deen, M. v. Drunen, C. Gaemers, M. Hell, D. van den Heuvel, H. Kaal, H. Laloli, T. de Nijs, P. Vlegels, L. Vleugels, C. van Weele, A. Willemsen (eindredactie), J. Zuijderduijn.

Kopij voor Holland, Historisch Tijdschrift en *Hollandse Studiën* moet conform de richtlijnen van de redactie voor stijl, notenapparaat en dergelijke in tweevoud worden ingediend bij de redactiesecretaris van Holland, dhr. J. Zuijderduijn, Prins Bernhardlaan 318, 2224 VP Katwijk, hollandhistorischtijdschrift@hotmail.com. De richtlijnen van de redactie zijn verkrijgbaar bij de redactiesecretaris, of kunnen worden geraadpleegd op de website: www.verenigingholland.nl.

Publicaties ter bespreking of aankondiging in Holland gaarne zenden aan de boekenredacteur: mevr. M. van Drunen, Arthur van Schendelplein 141, 2624 CW Delft, mcf.drunen@mindef.nl.

Historische Vereniging Holland

De Historische Vereniging Holland stelt zich ten doel de beoefening van de geschiedenis van Noord- en Zuid-Holland en de kennis van en belangstelling voor de geschiedenis van Holland onder een breed publiek te bevorderen.

Secretariaat: p/a Noord-Hollands Archief, Kleine Houtweg 18, 2012 CH Haarlem.

Ledenadministratie: M.G. Rotteveel, p/a Noord-Hollands Archief, Kleine Houtweg 18, 2012 CH Haarlem, telefoon 023-5172702.

Contributie: €27,- per jaar voor gewone leden (personen) en buitengewone leden (instellingen), na ontvangst van een acceptgirokaart te storten op postgirorekening nr. 339121 ten name van de Historische Vereniging Holland te Haarlem. Zij die in de loop van een kalenderjaar lid worden, ontvangen kosteloos de in dat jaar reeds verschenen nummers van *Holland*.

Losse nummers: €7,50, dubbele nummers €15,-, vermeerderd met €1,50 administratiekosten voor een enkel nummer, €2,50 voor meerdere nummers of voor een dubbel nummer. Losse nummers kunnen worden besteld door overmaking van het verschuldigde bedrag op postgirorekening nr. 3593767 ten name van de penningmeester van de Historische Vereniging Holland, afd. verkoop publicaties te Haarlem, onder vermelding van het gewenste.

Hollandse Studiën: delen in de serie *Hollandse Studiën* en het *Apparaat voor de geschiedenis van Holland* kunnen op dezelfde wijze worden besteld als losse nummers van *Holland*. Gegevens over de publicaties van de Vereniging zijn regelmatig te vinden in de rubriek 'Verkrijgbaar via Holland' achterin het tijdschrift.

De redactie van *Holland* heeft er naar gestreefd de rechten van de illustraties volgens wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de eindredacteur, A. Willemsen, wenden: RMO, postbus 11.114, 2301 EC Leiden, e-mail: a.willemsen@rmo.nl

Foto omslag:

Heemstede * Hageveld. Frits Hazenberg met de geelkoperen ketel uit de oorspronkelijke vulling van een 15de/16de-eeuwse kloostergracht (foto: Senne Diependaele).

ISSN 1571-2184

© 2006 Historische Vereniging Holland. Niets uit deze uitgave mag, op welke wijze dan ook, worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Archeologische Kroniek Holland

2005

Inleiding

Met de recentelijke goedkeuring van de nieuwe Monumentenwet door de Tweede Kamer is de implementatie van het Verdrag van Malta – althans: onderdelen daarvan – bijna een feit. Indien de Eerste Kamer-behandeling geen bijzondere nieuwe zienswijzen oplevert, hebben we vanaf 2006 een wet die alle verstoorders van archeologische vindplaatsen verplicht onderzoek te laten doen. Hoewel veel overheden al in de geest van Malta werken, zal dit beleid zeker voor gemeenten forse implicaties hebben. Archeologie dringt diep door in de ruimtelijke ordening en is primair een taak geworden van bedrijven, hetgeen natuurlijk geld kost, maar hopelijk ook wat oplevert. Is dit alles nu goed of niet? Archeologie is een wetenschap, waar de politiek zich niet mee bemoeit, maar het is ook een beleidsterrein van overheden, waarop democratische controle bestaat. Kennelijk dient archeologie een maatschappelijk belang. Archeologie, onze vroege geschiedenis, is iets van iedereen. Het wordt met wetten geregeld en verplicht gesteld en deels ook met gemeenschapsgeld betaald. Wat ziet de burger nu terug van al het gegraveerd?

Een aardige parallel is het natuur- en milieubeleid, dat zich de afgelopen 20 jaar heeft ontwikkeld tot een bedrijfstak en lobby waar niemand meer omheen kan. Bodems worden gesaneerd, heideterreinen worden beheerd en vogels beschermd. Kost een paar centen, maar dan heeft men ook wat. Natuur is iets waar je doorheen kan fietsen en waar je met een verrekijker naar kunt kijken. Vaak kun je het op tv zien en je kunt zelf meedoen met nestkastje en snoeischaar. Is archeologie ook zo leuk?

Met de implementatie van 'Malta' en de daaruit voortvloeiende verplichting tot onderzoek komt het gemopper van politici op gang. Niet alleen waren bij de Tweede Kamer-behandeling vanuit de VVD geluiden te horen dat Malta te dwingend en te beperkend zou zijn, ook provinciale en gemeentelijke bestuurders beginnen zich (ongetwijfeld ingegeven door het bedrijfsleven) openlijk af te vragen of de verplichting om 'overal' onderzoek te doen nu wel de moeite en het geld waard is. De voor het brede publiek vrijwel onleesbare rapportages van talloze kleine onderzoeken blijven te vaak binnen gemeentehuizen en andere kantoren hangen en worden zelden vertaald naar inspirerende verhalen die onze samenleving kunnen verrijken. De genoemde VVD-fractie vergeleek 'Malta' al met de overmatige regelzucht van Brussel, hetgeen men een spookbeeld acht. Natuurlijk, Nederland heeft in 1992 het Verdrag van Valetta ondertekend, maar in hoeverre zijn de strekking van het Verdrag of de voorschriften in de Monumentenwet iets dat 'de Nederlander' nu echt wil als puntje bij paaltje komt? Hechten wij nu wel zo aan dat verre verleden? Ik ben wel eens bang van niet. Althans, niet als 'de archeologie' zich niet wat sexier presenteert aan het grote publiek.

De archeologische kroniek is een handig overzicht van archeologische onderzoeken en vondsten die worden gedaan door professionele en vrijwillige archeologen; ook deze aflevering staat weer vol snoepgoed. Voor insiders een onmisbaar document. Maar om de vele, vele miljoenen te verantwoorden die 'de archeologie' de BV-Nederland kost is meer nodig. Meer tentoonstellingen, artist's impressions, films, theaterstukken, boeken, websites, romans,

documentaires! Het is aan archeologisch Nederland om hun toko de komende jaren te verkopen aan het grote publiek. Te laten zien dat we in Nederland trots mogen zijn op onze oude cultuurhistorie en dat die internationaal gezien zeker niet slecht afsteekt tegen bijvoorbeeld onze natuurwaarden, waar men zo mee dweept (en waar uiteraard niets mis mee is). Want het knuffelen van grutto, heidevelden en uiterwaarden door natuur- en landschapsliefhebbers is best merkwaardig als we bedenken dat haast niemand weet dat Nederland van onder tot boven in de loop van duizenden jaren door mensenhanden is gemaakt. Natuurbeheerders zijn met stomheid geslagen als je ze vertelt dat hun hele 'natuurgebied' vol terpjes, walletjes, dijkjes en potscherven zit ... Er is een wereld te winnen. Het alternatief zou op termijn een treurige wetswijziging kunnen zijn, waarin 'Malta' wordt uitgekleeft tot een bijzaak, omdat 'niemand er op zat te wachten'.

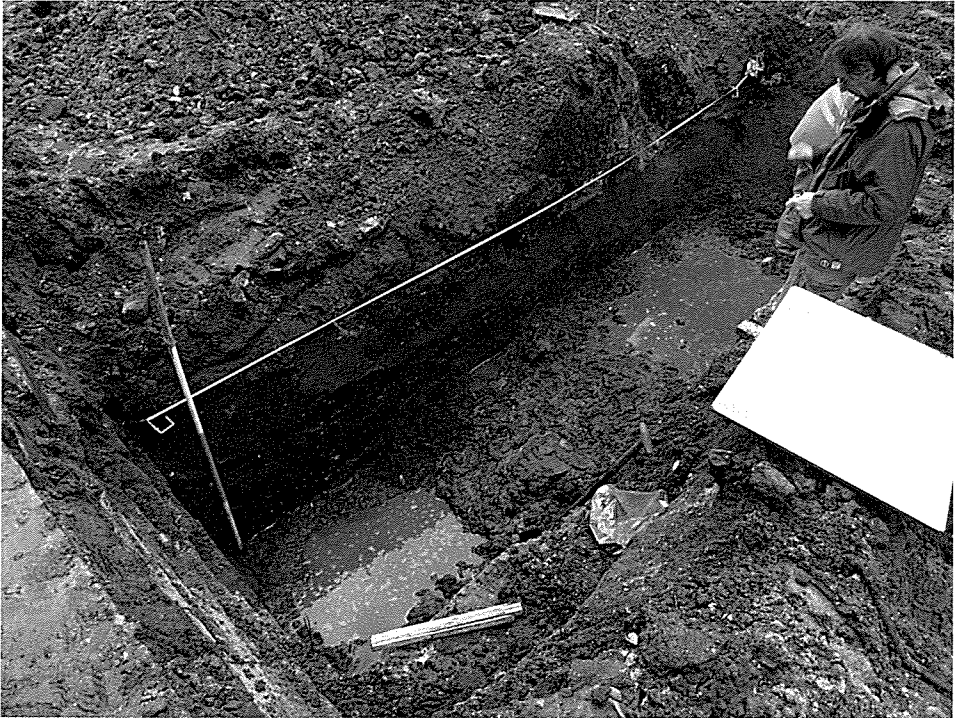
R.A. van Eerden, Provincie Noord-Holland

Archeologische Kroniek Noord-Holland 2005

Alkmaar * Oudegracht 182 | In oktober en november 2005 werd een opgraving verricht aansluitend op de sloop van de voormalige Tesselschadeschool. Deze stond vanaf 1897 in het binnenterrein tussen de panden van de Oudegracht, Laat en Ridderstraat. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca 1560) is een waterloop te zien, de Vijversloot. Deze liep vanaf de huidige hoek Oudegracht/Ruitersteeg oostwaarts naar waar zich nu steeg het Vijvertje bevindt. Verondersteld wordt dat de Vijversloot ontstaan is als één van de vroegste vestingwerken van Alkmaar. Omdat het terrein na de sloop van de bouwvallige school enige tijd braak zal liggen, werd er ook gezocht naar eventuele beerputten, om schatgravers vóór te zijn.

In de eerste werkput op het meest noordelijke deel van het terrein achter de huizen van de Laat werd een 3,5 m brede sloot aangetroffen. Uit de vulling kwam materiaal uit de tweede helft van de 15de eeuw. Na de demping in het begin van de 16de eeuw is op deze plek door bewoners van de Laatzijde in de 16de en begin 17de eeuw nog een aantal afvalkuilen gegraven. De houten beschoeiing van de sloot is bemonsterd ten behoeve van dendrochronologisch onderzoek. Overal op het terrein werden funderingen gevonden van tuinmuren van diverse baksteensoorten en dateringen. De aangetroffen tuinmuren uit de 17de eeuw hebben waarschijnlijk ooit een groot terrein afgebakend dat heeft behoord bij het pand Oudegracht 182, bekend van de drie trapgeveltjes. Op de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 is te zien dat het pand toentertijd een forse tuin had. Ook enkele afvalkuilen konden worden toegeschreven aan dit pand. Naast veel gebruiksafval uit ongeveer 1630-1650 lagen er ook bakstenen in van precies dezelfde soort als in de voorgevel.

Een profiel van noord naar zuid moest uitsluitsel geven over de bodemopbouw en natuurlijk de gracht (afb. 1). Er werden geen resten gevonden van een middeleeuwse stadsmuur, maar aan de noordzijde wel erg zware kleilagen die mogelijk van een verdedigingswal afkomstig zijn. Het is niet duidelijk in hoeverre de bovenvermelde sloot hiermee verband hield. De Vijversloot bleek inderdaad een brede gracht, waarvan de beide oevers werden aangetroffen. Opmerkelijk was dat de oever aan de zuidzijde aanmerkelijk lager lag dan die aan de noordzijde. Een horizontale vegetatielaag gaf aan op welke hoogte aan de zuidzijde van de gracht het maaiveld c.q. grasland zich bevond. De gracht is deels gedempt met een grote hoeveelheid klei, gelijkend op de klei zoals eerder beschreven. Het is denkbaar dat deze erin is beland toen de veronderstelde wal werd geslecht. Als het slootje aan de noordzijde ook bij een walaanleg zou hebben behoord, kan de wal een breedte van ca 7 m hebben gehad. De gracht heeft twee fasen gekend, een 14de-eeuwse aanleg van ongeveer 15 m breed en een latere versmalling tot Vijversloot. Uit de vroegste periode zijn de vondsten summier te noemen. De versmalling kan zijn ontstaan toen in 1536 de Oudegracht als vestinggracht werd gegraven. Overigens werd toen ook de Oudegracht voorzien van een aarden wal in plaats van gemetselde stadsmuren. Het versmalde deel raakte daarna langzaam dicht doordat aangrenzende bewoners het (illegaal) gebruikten om hun vuil te deponeren. Op de kaart van Van Deventer uit ca 1560 is de sloot nog steeds helemaal in gebruik aangegeven, terwijl Lourens Pietersz op zijn kaart uit 1573 de sloot laat beginnen ter hoogte van de Ridderstraat. Dat het deel op het hier beschreven terrein intussen blijkbaar was gedempt, is echter onzeker, omdat laatstgenoemde kaart in dergelijke details erg onbetrouwbaar is. De Vij-

Afb. 1. Alkmaar * Oudegracht 182 (Tesselschadeschool). De aanzet van de gracht in de profielsleuf wordt opgemeten. Er was veel wateroverlast (foto: gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie).

versloot is in elk geval geheel gedempt tot aan de Hofstraat op de nauwkeurige kaart van Cornelis Drebbel van 1597.

Nergens op het terrein werd een beerput aangetroffen. Het is goed mogelijk dat het terrein altijd grotendeels heeft toebehoord aan Oudegracht 182. Van dit pand werd een groot riool aangetroffen onder het kleine buurpandje Oudegracht 184, dat leidde naar het water van de Oudegracht. Behalve grote hoeveelheden beer werden wat scherfjes uit de 17de en 18de eeuw gevonden. Blijkbaar was het riool al vanaf de beginperiode in gebruik.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Rob Roedema

Alkmaar * Paardenmarkt | De Paardenmarkt ontstond toen in 1574 het leegstaande Minderbroedersklooster werd afgebroken. Dat was in 1448 gesticht als het enige mannenklooster in de stad en behoorde tot de Orde van Sint Franciscus. In 1486 werd de kloosterkapel gewijd, die tevens als begraafplaats diende. Er werden hier niet alleen monniken begraven; er zijn enkele schriftelijke vermeldingen van Alkmaarse burgers die in de kapel werden begraven, zoals de vooraanstaande Jorden van Foreest (1559) en zijn vrouw. Van het klooster bestaan slechts twee afbeeldingen: een simpele schets op de kaart van Jacob van Deventer (ca 1560, weinig meer dan een symbool, afb. 2) en een schets op een prent van het Beleg van Alkmaar uit 1603 (afb. 3). De laatste toont een opmerkelijk groot formaat kapel met dwarsschip. Schriftelijke bronnen uit de late 18de eeuw beschrijven de ontdekking van

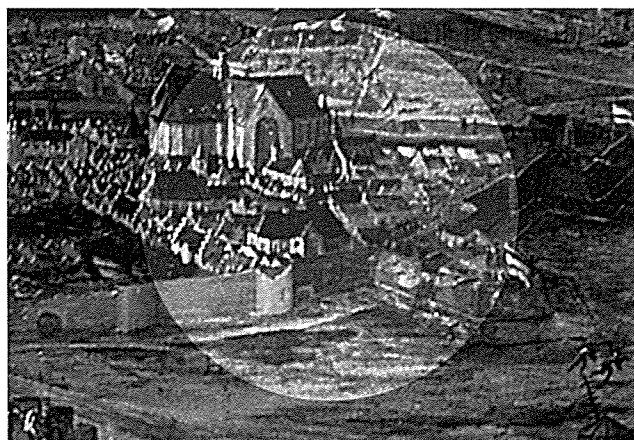

Afb. 2. Alkmaar * Paardenmarkt. Uitsnede van de kaart van Jacob van Deventer met de kapel van het Minderbroederklooster en vestingwerken (collectie: Regionaal Archief Alkmaar).

geraamten aan de zuidkant, maar er zijn ook beenderen gevonden aan de noordkant van de Paardenmarkt. Het is niet bekend waar precies de kapel zich bevond.

Wegens plannen voor woningbouw aan de noordkant en een parkeergarage onder de Paardenmarkt werd onderzoek gedaan naar de aanwezige archeologische resten. Vragen die het onderzoek moest beantwoorden waren: hoeveel is er nog over van de funderingen van het klooster; waar precies bevonden zich de kloosterkapel en de uit schriftelijke bronnen bekende begraafplaats; hoeveel graven bevinden zich nog in de bodem, en zijn de skeletresten goed genoeg bewaard voor zinvol fysisch-antropologisch onderzoek?

In januari 2005 vond een onderzoek plaats met grondboringen en grondradar. Het resultaat hiervan was teleurstellend; de boringen leverden alleen enige gegevens op over de bodemopbouw en over een paar puinrijke locaties. In juli vond een vervolgonderzoek plaats (Vaars 2005). Met inzet van een kleine graafmachine werden zes kleine werkputten gegraven van elk ca 2 x 2 m. Gezien het beperkte oppervlak van de werkputten was de trefkans voor het aansnijden van funderingen niet groot en inderdaad kwamen er slechts enkele moeilijk te interpreteren puinsporen tevoorschijn. Het belangrijkste doel werd echter wel bereikt: er werden voldoende graven aangetroffen om zeker te stellen dat zich in de noordwesthelft van het plein de begraafplaats bevond. Vermoedelijk werd destijds alleen begraven binnen de kapel. De graven hebben alle een bijna diagonale oriëntatie ten opzichte van het

Afb. 3. Alkmaar * Paardenmarkt. Detail van een anoniem schilderij van het Beleg van Alkmaar, met de kapel van het Minderbroederklooster (collectie: Stedelijk Museum Alkmaar).

Afb. 4. Alkmaar * Paardenmarkt. Skeletvondsten in situ, diagonaal in de kleine werkput (foto: Hollandia Archeologie).

plein, en het is aannemelijk dat deze oriëntatie ook geldt voor de kloosterkapel. Door die diagonale ligging wordt het verklaarbaar dat er schriftelijke vermeldingen zijn van skeletvondsten aan zowel de noordkant als de zuidkant van de Paardenmarkt.

In twee van de werkputjes (gezamenlijk oppervlak 8 m²) kwamen maar liefst acht graven (afb. 4) tevoorschijn (deels incompleet) en sporen van zeker nog twee graven, alsmede een beenderkistje met de herbegrafting van drie oudtijds opgeruimde graven. Een grove raming van het totaal aantal graven dat nu nog in de bodem kan worden aangetroffen, met inachtneming van verstoringen en erosie, komt uit tussen de 150 en 300 graven. Om statistisch betrouwbare uitspraken te doen over een populatie streeft men naar een aantal van 200 goed geconserveerde skeletten voor onderzoek. Van de nu opgegraven acht skeletten waren er vier in slechte toestand, doordat ze waren aangetast door boomwortels en verwerking. Gezien de slechte conservering van een deel van het materiaal is het de vraag of er op de Paardenmarkt voldoende goed bewaarde graven te voorschijn zullen komen. In dit geval is er bovendien een extra probleem: de populatie is van een ongewone samenstelling. Een flink deel van de mannelijke graven betreft de monniken, maar uit schriftelijke bronnen is bekend dat ook burgers in de kapel werden begraven. Dat verklaart waarom bij de nu geborgene skeletten in elk geval één vrouw is aangetroffen. Vermoedelijk waren deze burgers geen doorsnee bevolking (die werd vooral in of bij de Grote Kerk begraven) maar welgestelden die de kloosterkapel verkozen als bijzondere laatste rustplaats. Op grond van deze resultaten lijkt het gerechtvaardigd om in de toekomst de begraafplaats op te graven. Een interessant thema daar-

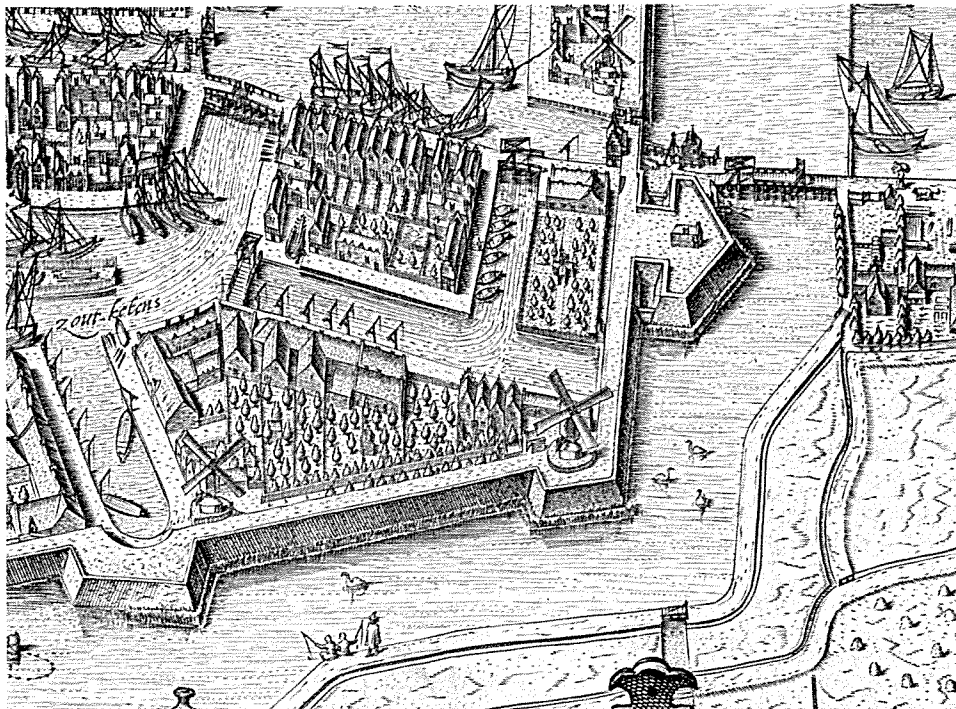
bij zou ook het begrafenisritueel zijn: verschillen de laatmiddeleeuwse grafgebruiken wezenlijk van die van de 18de- en vroeg-19de-eeuwse graven in de Grote Kerk, opgegraven in 1994-1995?

Op basis van een handvol vondsten uit de 7de en wellicht ook 8ste eeuw aan de noordkant van het plein (bouwput gasfabriek 1853) en bij de Doelenstraat 4-6 (opgraving 2001) werd verder verwacht dat er bij de Paardenmarkt vroegmiddeleeuwse bewoningsresten zouden kunnen worden aangetroffen. In de kleine werkputjes van 2005 is daarvan niets gevonden, maar dat kan aan de schaal van de opgraving liggen. Wel kwam er een potscherf uit de Romeinse tijd tevoorschijn, zodat het denkbaar is dat de bewoning uit die tijd (onder meer bekend van de Canadaplein-opgravingen in 1999-2000) zich tot hier heeft uitgestrekt. Voorts werd er een met de schep omgespitte akkerlaag aangetroffen, daterend uit omstreeks de 10de/12de eeuw. Tevens bleken een diepe ingraving (wellicht een waterput) en enkele andere kuultjes uit deze periode aanwezig. Dit is niet helemaal een verrassing: eerder zijn er bij de Doelenstraat en aan de Koningsweg achter de voormalige HBS vergelijkbare bewoningsresten gevonden. Er bestaat dan ook een redelijke kans op sporen van gebouwen van hout en vlechtwerk uit deze periode. Mogelijke sporen van een bewoningsniveau uit de IJzertijd in het dieper gelegen gele zand, zoals bijvoorbeeld in 2000 bij het Canadaplein zijn gevonden, werden nu niet aangetroffen.

Tenslotte is er nog een belangrijk onderwerp van onderzoek: langs de noordwestkant en noordkant van de Paardenmarkt liepen ooit de stadsmuren. Resten van deze vestingwerken zijn onder andere opgegraven bij het Canadaplein. Het verloop van de stadsmuren is bij de Paardenmarkt niet precies bekend. De kaarten van Jacob van Deventer (ca 1560) en van Lourens Pietersz (ca 1573) bieden op dit punt weinig duidelijkheid. In 1573 zijn hier de stadsmuren en de oude vestgracht bij de vernieuwing van de vestingwerken verdwenen. Van Deventer beeldt in de noordwesthoek een zware muurtoren af in de omgeving van de huidige Paternosterstraat, vóór de inrit van de parkeergarage van De Vest. Vanaf hier buigt de stadsmuur richting Kanaalkade, maar het is onbekend of hij midden tussen de Koningsweg en de Kanaalkade liep danwel noordelijker of zuidelijker. De muurtoren hoort bij de stadsmuur die gebouwd is in 1524-1538. Deze was de opvolger van een oudere middeleeuwse stadsmuur, die in 1492 was afgebroken als straf voor de Alkmaarse deelname aan het grote belastingoproer van het 'Kaas- en Broodvolk'. Van deze middeleeuwse stadsmuur zijn tot dusverre alleen wat funderingsresten gevonden bij het Canadaplein. Hij moet van origine ongeveer hetzelfde tracé hebben gevolgd als de stadsmuur van 1524-1538. Inmiddels vermoeden we dat deze oudste stadsmuur pas in de 14de eeuw is gemetseld en dat er in de 13de eeuw eerst nog een aarden wal of palissade kan zijn geweest. Een interessant detail van de stadsmuren is bovendien de afwatering van de Nieuwesloot, die langs de oostkant van de Paardenmarkt liep. Deze stadsgracht moet geloosd hebben in de vestinggracht. Uit onderzoek in 1995 bij de Gedempte Nieuwesloot 165-169 bleek dat de gracht met de kade erlangs aldaar rond 1325/1350 ingrijpend is veranderd. Het is de vraag of de Nieuwesloot, met het tracé dat we uit latere stadsplattegronden kennen, pas in deze periode is aangelegd.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter &
Hollandia Archeologie

Alkmaar * Schelphoek | De grootschalige planontwikkeling De Schelphoek in het oostelijk deel van de binnenstad van Alkmaar was de aanleiding tot een verkennend archeolo-

Afb. 5. Alkmaar * Schelphoek. Uitsnede van de kaart van Cornelis Drebbel (1597), met de drie eilanden die thans samen het plangebied Schelphoek vormen, omgeven door de stadswallen en bolwerken. Het zuidelijk eiland wordt beheerst door grote zoutfabrieken (collectie: Regionaal Archief Alkmaar).

gisch onderzoek middels proefsleuven (Van Benthem 2006). Door middel van archief- en kaartonderzoek waren door de gemeente reeds in 2001 de hoofdlijnen beschreven van de ontwikkeling van het gebied, dat is aangelegd vanaf 1573. Op grond hiervan richtte het archeologisch onderzoek zich op de aanleg en ontwikkeling van het gebied, bouwtechnische details van vestingwerken, bouwgeschiedenis van zoutketen en een vermoedelijke kalkoven, een scheepswerf, diverse andere nijverheid, huizen en materiële cultuur (Bente 2005).

De Schelphoek bestaat oorspronkelijk uit drie eilanden naast elkaar, aangelegd in het voormalige Voormeer aan de oostkant van de stad. Dankzij het doortrekken van de vestingwerken naar ontwerp van Adriaan Anthonisz behoorde het van aanvang af tot de omveste binnenstad. Bij het onderzoek bleek het gebied grotendeels aangelegd te zijn met gebruik van zand en klei als aanplempingsmateriaal, in plaats van stadsafval. Op een onnauwkeurige kaart uit 1573 van Lourens Pietersz lijkt er alleen nog sprake te zijn van aanleg van het zuidelijke eiland, met een oost-west lopende gracht erdoorheen. Die moet dan later zijn verdwenen, maar het is de vraag of deze gracht wel bestaan heeft. In een hiertoe aangelegde proefsleuf kon helaas de aan- of afwezigheid van deze gracht niet onomstotelijk worden aangetoond.

De vestingwerken, bestaande uit hoge aarden wallen en bolwerken met een brede omgrachting, zijn in de 19de eeuw geheel afgegraven en vervolgens overbouwd met bedrijfspanden. Door een gebrek aan topografisch beeldmateriaal zijn enkele aspecten van de vroegste vestingaanleg onduidelijk. Anthonisz gaf het Boompoortbolwerk, aan de oostzijde

Afb. 6. Alkmaar * Schelphoek. Dicht onder het straatpeil zijn nog allerlei funderingen bewaard. Graafwerk bij de Turfmarkt (foto: ADC Amersfoort).

van de Schelphoek, vorm met aan de zijkanten van het bolwerk teruggetrokken flanken. De uitstekende hoeken van het bolwerk worden ook wel eens ‘oortjes’ genoemd en de inhammen ‘oorgaten’. Omdat deze reeds vroeg zijn gedempt, was de vraag hoe deze elementen eigenlijk waren uitgevoerd. In een gerichte zoek sleuf bleek evenwel dat er van de oorgaten geen sporen meer vindbaar waren, aangezien ze dermate ondiep waren dat ze door latere bouwactiviteiten zijn verstoord. Een ander kenmerk van de vestingwerken is zichtbaar op de oudste afbeelding ervan, de kaart van Cornelis Drebbel uit 1597 (afb. 5), namelijk de aanwezigheid van een soort benedenpad buiten langs de wallen en bolwerken. Hier en daar stonden er zelfs struiken of kleine boompjes langs, hetgeen zich eigenlijk slecht laat rijmen met de defensieve functie. In een vervolgoopgraving zal nog nader gezocht worden naar de bouwwijze van dit element.

Het merendeel van de sleuven was gericht op het bepalen van de aan- of afwezigheid van funderingen van uiteenlopende panden. Uiteindelijk bleek vooral in het noordoostelijke eiland (tussen Voormeer, Turfmarkt, Schelphoekgracht en Zandersbuurt) nog veel in de bodem bewaard (afb. 6). Van de diverse zoutketen die van aanvang af op het zuidelijke eiland waren gevestigd, bleek slechts weinig bewaard in het bodemarchief. Alleen van de meest oostelijke zijn nog funderingen te verwachten. Ook van het oostelijke eiland bleek de zuidhelft door latere industriële bebouwing flink verstoord, maar hier zijn aan de noordkant langs de kade van het Voormeer nog wel oudere resten aanwezig. In het najaar zijn hier de panden gesloopt, nadat twee ervan door brand verloren gingen. In drie van de zes panden zijn bovengronds nog onderdelen uit de vroege 17de eeuw bouwhistorisch gedocumen-

Afb. 7. Alkmaar * Schelphoek. Enkele misbaksels uit de pottenbakkerij tijdens de opgraving (foto: ADC Amersfoort).

teerd. Archeologisch onderzoek zal deze bouwhistorische gegevens kunnen aanvullen met informatie over de binnenmuren, vloeren, stoekplaatsen, kelders en dergelijke.

Er is slechts één beerputje aangesneden in het verkennend onderzoek, maar inmiddels is wel duidelijk dat er meerdere beerputten aanwezig zijn. In het noordelijke eiland zijn bij enkele gebouwen wel riolen aangetroffen, maar deze zijn alle 18de- of 19de-eeuws. Helaas werden in oktober drie beerputten geplunderd door schatgravers.

In de zuidoosthoek werd gericht onderzoek gedaan naar de locatie van een midden-19de-eeuwse pottenbakkerij, bekend uit archiefonderzoek. Het bedrijf werd van 1841 tot 1861 bedreven door pottenbakker Berger, een immigrant van Duitse origine die van Deventer naar Alkmaar was verhuisd. Hij produceerde navolgingen van uiteenlopende producten uit Frankfurt, Bergen op Zoom, Gouda en Friesland. In een waterput werd een interessante verzameling pottenbakkersafval geborgen (afb. 7) met rood- en witbakkend aardewerk (Van Benthem 2006).

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter

Alkmaar * Voordam 13-15 | Vanwege geplande woningbouw vond in juli 2005 een opgraving plaats op een prominente plek in de binnenstad, op een grote bouwlocatie recht tegenover het Waaggebouw. Uit eerder archeologisch onderzoek en historische gegevens was bekend dat op de locatie relatief goed geconserveerde laatmiddeleeuwse bewoningssporen aanwezig waren, en het onderzoek richtte zich op de aard en fasering van de middeleeuwse

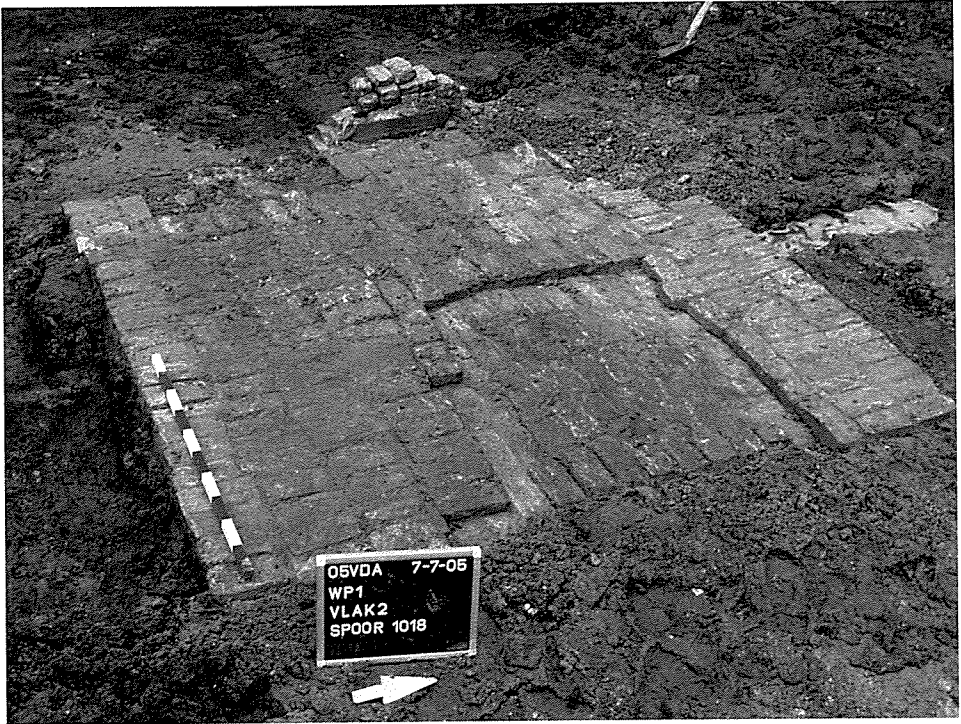

Afb. 8. Alkmaar * Voordam 13-15. Tekenwerk van enkele houtresten (foto: Jacobs & Burnier).

aanleg van dit gebied, de ontwikkeling van de huizenbouw en de materiële cultuur van de bewoners. Onderstaande is een voorlopig verslag van de resultaten (Jacobs e.a. 2006).

Verrassend was de datering van de eerste aanleg, op basis van aangetroffen keramiek en dendrochronologisch onderzoek. Het dendrochronologisch onderzoek aan vijf houten palen die door de oudste ophoging heen waren geslagen gaf kapdata tussen 1278 (plus of minus zes jaar) en 1313 na Chr. Een aanlegdatum kort na 1275 is een paar decennia vroeger dan eerder werd gedacht (vergelijk Bitter 2002: 102-103). Daarbij is een waterloop ter plekke van de huidige Mientgracht versmald. In een tweede fase is het binnenterrein opgehoogd tot een opmerkelijk hoog niveau, rond de 1,8 m boven N.A.P. Dit moet verband houden met de waterstaatsgeschiedenis, een onderwerp waarover het laatste woord nog lang niet is geschreven. Bij de eerste aanleg is reeds rekening gehouden met het verloop van de gracht (het Luttik Oudorp), gezien de oriëntatie van de opgebrachte eerste grondlagen en liggende vlechtwerkmatten en paaltjes.

De hoge verwachtingen ten aanzien van resten van houtbouw uit de late 13de en vroege 14de eeuw werden helaas niet geheel bewaarheid. Voor een deel van het terrein, hoek Voordam/Zijdam, was dat voorzien, omdat hier reeds in 1970 een bouwput was aangelegd voor het bankgebouw dat in 2005 weer is gesloopt. De verstoring van de bovenlaag van de noordhelft van het terrein was evenwel een tegenvaller. Herkenbaar waren twee wandgreppels aan de noordwestzijde van de locatie en een wandgreppel plus bijbehorende vlechtwerkwand aan de oostzijde. Hieruit lijkt afgeleid te kunnen worden dat hier in deze fase sprake was van

Afb. 9. Alkmaar * Voordam 13-15. Kelder met afvoergoot onder de keldervloer, op de achtergrond afwaterend richting de Voordam (foto: Jacobs & Burnier).

twee naast elkaar gelegen en op de Voordam georiënteerde houten huizen. Een exacte uitleg van de huizen kan op basis van de sporen niet met zekerheid vastgesteld worden, maar een lengte van 10 m en een breedte van 5 m lijkt aannemelijk. Van het oostelijk gelegen huis, ongeveer middenin het huizenblok tussen de Voordam en Achterdam, werden een wandgreppel en bijbehorende vlechtwerkwand aangetroffen. Gezien de relatief lichte uitvoering van de structuur lijkt het hier eerder om een schuur te gaan dan om een huis. Of deze behoorde bij de huizen aan de Voordam of bij huizen aan de Achterdam kan op basis van de verkregen gegevens niet worden bepaald (afb. 8).

Hoewel er zeer onvolledige funderingsresten uit later tijd zijn gevonden, kunnen de diverse kelders en beerputten nog wel worden gekoppeld aan uit kaartstudies bekende locaties van panden. Opmerkelijk genoeg blijken er in elk geval géén imposante vroege bakstenen huizen te zijn neergezet, zoals destijds aan de Houttil en aan de Langestraat wel het geval was en zoals ook ten noorden van het opgravingsterrein in 1992 is gevonden bij de Dijk (Ostkamp, Roedema & Van Wilgen 2002). De bebouwing lijkt steeds redelijk kleinschalig te zijn geweest. Aan de noordzijde werd een bijzondere kelderconstructie aangetroffen uit de 16de/17de eeuw, waarbij onder de keldervloer goten waren aangebracht die water naar de gracht afvoerden (afb. 9). Voor een dergelijke bouwwijze kennen we geen parallellen en het is niet bekend of dit wijst op een bijzonder gebruik van de kelder.

Het diverse vondstmateriaal uit de beerputten wijst eveneens overwegend op doorsnee huishoudens en niet op bijzondere welstand. De enige uitzondering betreft een pand aan de

Voordam, waarachter reeds in 2001 een beerput met rijk midden-18de-eeuws vondstmateriaal was ontdekt en waar destijds een zilversmid woonde. Een bijzondere vondst waren drie complete boekomslagen, in een oudere beerput bij ditzelfde pand in een vondstlaag uit ca 1525-1575. De omslagen zijn elk gemaakt van stevige eiken plankjes, overtrokken met geitenleer en voorzien van gestante lijnversiering, met koperen sluitwerk. Twee boekomslagen zijn dermate gelijk van afwerking dat ze bij elkaar lijken te horen, ondanks verschillende formaten.

Tenslotte nog een opmerking over de keramiekvondsten uit de late 13de en vroege 14de eeuw. Daarbij valt op dat er naast Siegburg-bijna-steengoed vooral kogelpotaardewerk is gebruikt en nog heel weinig rood aardewerk. Dit doet vermoeden dat de pottenbakkersnijverheid van Alkmaar destijds nog niet of amper van de grond was gekomen.

Gemeente Alkmaar, afdeling Monumentenzorg en Archeologie, Peter Bitter & Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Amsterdam * Baarsjesweg 199 | Op 17 mei 2005 werd een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd op het voormalige RIVA-terrein aan de Baarsjesweg, waar bodemversturende nieuwbouw voor een moskee was gepland. Wegens de aanwezigheid van een 2 m dikke deklaag van zand en puin, die zeer instabiel was vanwege de hoge grondwaterstand (0,5 m onder N.A.P.), moest de sondering worden beperkt tot drie afzonderlijke putten. Dichtbij de Kostverlorenvaart werd onder de deklaag van zand en puin tot 1,6 m onder N.A.P. een donker klei/veen pakket met puin en scherven (gedateerd rond 1800) aangetroffen. Op 3 m onder N.A.P. was een duidelijke overgang naar compact en donker natuurlijk veen: ooit de bovenste laag van het middeleeuwse Hollandveen. In de zuidoosthoek van het terrein werden in het klei/veenpakket bouwresten (bakstenen muur, plavuizen vloer) op 1,8 m onder N.A.P. waargenomen. De afmeting van de bakstenen (18 x 9 x 3,5-4 cm) duidt op 18de-eeuwse bebouwing, mogelijk de restanten van een kelder. Meer noordelijk op het terrein lag de overgang naar het natuurlijke veen op ca 2,5 m onder N.A.P. De sondering heeft geen verdere sporen van vroegere bewoning of bebouwing opgeleverd.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Haarlemmerplein 14-16 | Van 21 november tot 2 december 2005 is een opgraving verricht op het Haarlemmerplein. Het plein, aan de noordzijde van de Jordaan, werd in 1613 aangelegd aan de stadskant van de Haarlemmerpoort. Deze poort was een verkeersknooppunt, het plein een standplaats voor paard en wagen en een vertrekpunt voor rijtuigen naar bestemmingen buiten de stad. In de 17de eeuw werd in drie fasen (in 1618, in 1633 en in 1642) een huizenblok gebouwd aan de noordzijde van het plein waar zadelmakers, stalmeesters, hoefsmeden, logementhouders en tappers zich vestigden. Na sloop van dit huizenblok in 1971 wordt binnenkort met de herinrichting van het plein begonnen. Hierop vooruitlopend is in de winter van 1999/2000 het centrale deel van het huizenblok opgegraven. In totaal zijn toen dertien panden en twaalf beerputten gedocumenteerd. De recente opgraving richtte zich op het resterende oostelijk deel van dit huizenblok: de percelen Haarlemmerplein 12, 14 en 16 en Grote Houtstraat 3, 5 en 7. Op de percelen Haarlemmerplein 14 en 16 werden op de 17de-eeuwse ophoging een grote mestplek, enkele ingegraven tonnen en een houten gootsysteem teruggevonden. Deze sporen verwijzen naar ambachtelijke activiteiten voorafgaande aan de bebouwing in 1633. In dit deel van het plein bleek de bebou-

Afb. 10. Amsterdam * Haarlemmerplein 14-16. Het muurwerk van pand nr. 16 is met het onderliggende langshout over de palen heen gezakt (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

wing rigoreus tot op de fundering gesloopt. Toch konden enkele huisplattegronden worden gereconstrueerd. Ter hoogte van de achterterreinen werden resten van waterkelders, een waterput en een beerput opgegraven. De vondstcomplexen waren minder omvangrijk dan die van de voorgaande opgraving. Opvallend waren de verzakkingen van het metselwerk en het langshout van muurfunderingen die over de heipalen waren gezakt (afb. 10). Dit was het gevolg van het feit dat de natuurlijke ondergrond door het gewicht van het opgebrachte ophogingspakket werd samengeperst. De heipalen zakten niet mee met de muren omdat ze tot op de eerste zandlaag onder het veen (12 m onder N.A.P.) reikten. Hierdoor staken de paalkoppen uiteindelijk boven de langshouten uit. Deze verzakkingen waren ook bij panden elders op het plein tijdens de voorgaande opgraving waargenomen.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Kattenburgerstraat 7 | Nieuwbouw aan de noordoostzijde van het marineterrrein op Kattenburg was de aanleiding voor een archeologisch onderzoek van 8 tot 17 maart 2005. De locatie is eind 18de eeuw aangeplempt als uitbreiding van het 17de-eeuwse werfeiland. Het onderzoek had tot doel de inrichting van de werf door de Admiraliteit en de Koninklijke Marine in de 18de en 19de eeuw te documenteren. Daarbij kon mogelijk ook informatie worden verzameld over de 17de-eeuwse zeevering en de opbouw van de 15de-17de-eeuwse IJ-havenbodembodem. Kattenburg werd vanaf 1655 de thuisbasis voor de Admiraliteit vanwege het relatief diepe vaarwater langs het eiland. Om strategische redenen werd het IJ aan de westzijde van het eiland door paalwerken van het buitenwater afgesloten. In de luwte van deze palen kon het slib dat door het IJ werd meegevoerd gemakkelijk bezinken.

Afb. 11 Amsterdam * Kattenburgerstraat 7. Het zinkstuk op de IJ-bodem direct ten noorden van de beschoeiing. Op het rijshout liggen enkele scherven van keramiek afkomstig uit het pakket stadsafval dat als verzwaring op het zinkstuk was uitgestort (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Hierdoor verslechterde de bereikbaarheid van de werf. Om de verdere dichtslibbing tegen te gaan werd in 1790 een dam rond het Admiraliteitsdok aangelegd.

Bij het onderzoek werd een zware oost-west gerichte houten beschoeiing gevonden. De constructie bestond uit een rij gekantrechte eikenhouten palen (gemiddeld 26 x 32 cm), die aan de zuidzijde werd geflankeerd door grenenhouten palen met een diameter van 26-28 cm. Tussen de palen zat een keerschot van 4 cm dikke rechtopstaande eikenhouten planken. De beschoeiing werd aan de noordzijde gezekerd met eikenhouten trekankers. Door de positie van deze ankers werd duidelijk dat dit niet de noordgrens van het eiland was, maar dat de constructie behoorde tot de laat-18de-eeuwse dam rond het dok. Vanaf de beschoeiing kon een zinkstuk over een afstand van 20 m naar het noorden worden gevolgd. Het zinkstuk (30-40 cm dik) bestond uit twee lagen rijshout met dwars gelegde takkenbundels ertussen. Op enkele plaatsen was de mat bedekt met stadsafval uit de tweede helft van de 18de eeuw dat er voor het afzinken op was gestort (afb. 11). Deze bodemversteving vormde de eerste stap in de aanleg van de dam rond het dok. Het dijklichaam zelf bestond uit een 2,5 m dikke laag bagger die gefaseerd bleek te zijn opgebracht. In de bodem onder het zinkstuk bevond zich een gave 17de-eeuwse baardmankruik met een applique van het wapen van Amsterdam (afb. 12). Van de gebouwen die vanaf circa 1815 op het terrein zijn aangelegd, zoals de geschutgieterij en de bergplaats voor verfwaren, zijn enkele funderingsresten teruggevonden, die waren verstoord door bebouwing en inrichting in de 20ste eeuw.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Afb. 12. Amsterdam * Kattenburgerstraat 7. Tussen de wilgentenen uit het zinkstuk op de IJ-bodem werd een gave baardmankruik gevonden (foto: bureau Monumenten en Archeologie, J. Veerkamp).

Amsterdam * Keizersgracht 355 | Bij funderingsherstel in het pand Keizersgracht 355 is op 27 oktober 2005 een noodonderzoek uitgevoerd na de vondst van een gevulde beerput. Het was een rechthoekige put van verticale planken. De put lag in de noordoosthoek van het pand, ingesloten tussen de achtermuur en de noordelijke zijgevel. Oorspronkelijk was het privaat buitenshuis gesitueerd, maar bij een vergroting van het pand kwam de beerput inpandig te liggen. Het vondstcomplex omvatte onder andere een bord van kraakporselein, olielampen en pispotten van roodbakkerd aardewerk en majolica borden. In totaal werden fragmenten van minimaal 57 keramieken en 12 glazen voorwerpen gevonden. Bij het glaswerk waren vijf kelderflessen en enkele bekers. Er waren kleipijpen met gedrongen dubbelconische ketels, typerend voor het eerste kwart van de 17de eeuw. De vindplaats leverde een representatief complex op van de materiële cultuur van een huishouden uit de middenlaag van de Amsterdamse bevolking uit het begin van de 17de eeuw (afb. 13).

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Noord-Zuidlijn | Het archeologisch programma van de Noord-Zuidlijn richt zich zowel op de materiële cultuur en stedelijke ontwikkeling van Amsterdam als op vragen over het milieu, landschap en klimaat in de voorbije millennia. In de komende jaren is voor drie locaties (Stationsplein, Damrak en Rokin) grootschalig multidisciplinair onderzoek gepland.

Van augustus tot december 2005 is de eerste fase van onderzoek op het Damrak uitgevoerd. Ter hoogte van de in oorsprong middeleeuwse Nieuwebrug werd een caisson afgezonken tot circa 14 m onder N.A.P. Er werd een afzinktechniek toegepast waarbij de grond

Afb. 13. Amsterdam * Keizersgracht 355. Enkele vondsten uit de beerput: een grape, een pispot, twee zalfpotten en een tinnen lepel (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

onder de caisson werd los gespoten en met waterpompen afgevoerd. In de ondergrondse werkruimte heerste overdruk en waren de werkomstandigheden beperkt. Binnen deze specifieke technische randvoorwaarden is op verschillende manieren invulling gegeven aan het archeologische programma. Ten eerste was tijdens de spuitwerkzaamheden een archeologisch begeleider onder de caisson aanwezig om vondsten te bergen en de archeologische context te documenteren (afb. 14). Ten tweede werd de afgevoerde grond via een grote industriële zeefinstallatie geleid en door een archeologisch team op vondstmateriaal onderzocht. Ten derde was 's avonds na afloop van het spuitwerk tijd gereserveerd voor archeologen om de Amstel-stratigrafie te documenteren, grondlagen te bemonsteren en vondsten context-gerelateerd te verzamelen.

De archeologische operatie heeft naast een uitgebreide verzameling bulkmateriaal duizenden individuele voorwerpen opgeleverd uit de vulling van de Amstelbodem. Ook werden resten van het laatmiddeleeuwse landhoofd en voorganger van de huidige Nieuwebrug gedocumenteerd. Uit de bodemopbouw bleek dat de onderkant van de Amstel zich tussen 11 tot 12 m onder N.A.P. bevond. Hieronder lag een ouder pakket van mariene klei- en zandafzettingen. De vondsten geven een gevarieerde dwarsdoorsnede van de materiële cultuur van Amsterdam van de 19de tot de 13de eeuw, deels verbonden met de havenfunctie van het Damrak en deels bestaande uit afval of verloren voorwerpen die door de eeuwen heen te water zijn geraakt. Onder de verschillende categorieën voorwerpen waren scheepswerktuigen en delen van de schepen (bootshaken, breeuwhamers, sloopspintels), huishoudelijk afval in de vorm van dierlijk botmateriaal (eet- en slachtafval), aardewerk en leren schoenen. Verder waren verschillende vondsten gerelateerd aan bewapening en de militaire functie van de brug (pijlpunten, lanspunten, maliënkolder fragmenten, ruiterspooren, hellebaard) en aan het religieuze leven, bijvoorbeeld in de vorm van pelgrimsinsignes (afb. 15). Bijzonder was de grote hoeveelheid 15de-eeuwse messen, die wellicht duiden op de aanwezigheid van een werkplaats of messenhandel op de brug.

Afb. 14. Amsterdam * Noord-Zuidlijn. Archeologen verzamelen en documenteren vondsten op 8 m diepte onder de caisson op het Damrak (foto: bureau Monumenten en Archeologie, P. Kranendonk).

Behalve het intensieve onderzoek op het Damrak werden in 2005 kleinere begeleidingsacties uitgevoerd, zoals bij de aanleg van de verdeelhallen van het station Rokin. In deze bouwput tot 8 m onder N.A.P. konden de eerste gegevens worden verzameld over de archeologisch potentie van deze locatie, die in 2008 in zijn geheel zal worden ontgraven.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Oude Turfmarkt 129-139 (Sint Bernardus) | Van 24 januari t/m 1 februari 2005 is de opgraving op de Oude Turfmarkt 129-139, die op 29 november 2004 was gestart (zie de Kroniek over 2004), afgerond. Aanleiding voor het onderzoek was de verbouwing van het laat-19de-eeuwse gebouwencomplex van het Sint Bernardus-gesticht. De laatste opgraving richtte zich op het achterdeel van het terrein, waar overblijfselen van de oudste bebouwing werden aangetroffen die behoorden tot het Nieuwe Nonnenklooster. De bouwresten, delen van de roosterfundering met daarop restanten van de gemetselde muren en funderingsbogen, grensden direct aan de voormalige Amsteloever, die hier in een brede bocht liep. Opvallend was het gebogen tracé van de fundering, waaruit blijkt dat de muur van het kloostergebouw organisch de bocht van de rivier volgde. Hoewel het klooster al in 1402 is gesticht, dateerde de gevonden muur uit een latere bouwfase. Dendrochronologisch werd vastgesteld dat het eikenhout van de fundering tussen 1446 en 1455 was gekapt. Voorts bevatte de grond rond de kloosterfundering veel fragmenten van plavuizen en daktegels met brandsporen. Dit puin leek afkomstig van een verbrand gebouw, aangezien alle daktegels slechts aan de binnenzijde waren beroet. Dit bouwpuin kan afkomstig zijn van de afbraak van een deel van het kloostercomplex dat bij de grote stadsbrand van 1452 was verwoest. Ter hoogte van de buitenmuur van het klooster bevond zich tevens een vloer van verschillende

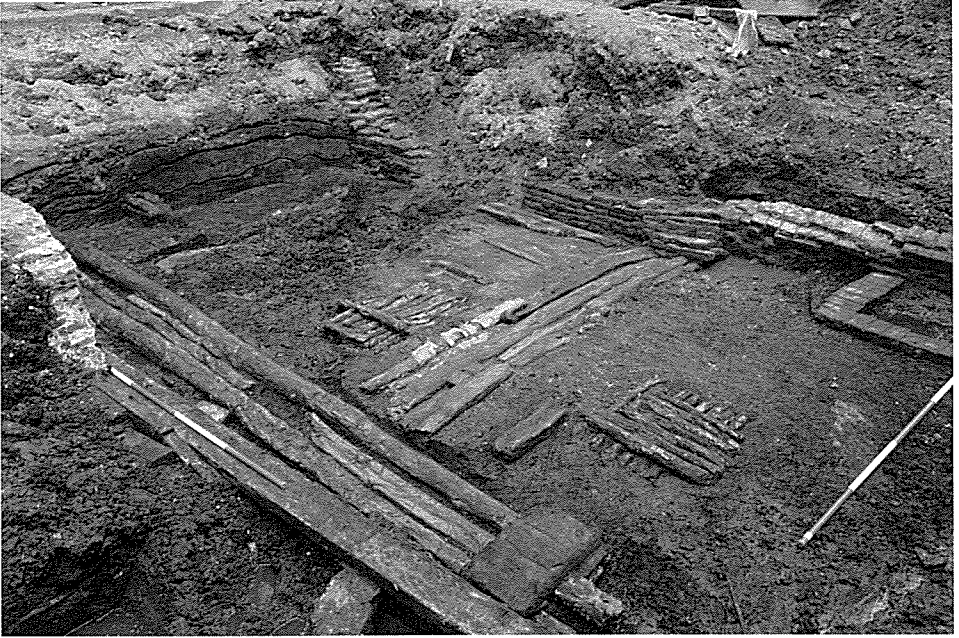
Afb. 15. Amsterdam * Noord-Zuidlijn. Tinnen insigne met Sint-Joris (15de-eeuws) van de schutterij, op ware grootte (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

formaten plavuizen waarvan de meeste roet- en brandsporen vertoonden. Het lijkt erop dat voor deze vloer de niet gebroken, maar wel door vuur aangetaste tegels gebruikt zijn die afkomstig waren uit door brand verwoeste gebouwen elders op het terrein dat al 50 jaar eerder was ingericht.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Oudezijds Voorburgwal/Pieter Jacobszstraat | Van 11 juli tot 4 augustus 2005 heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden op de locatie Oudezijds Voorburgwal 262-266 / Pieter Jacobszstraat 40-42, na sloop van de voormalige stadhuisgarage. In totaal zijn vijf percelen, Pieter Jacobszstraat 32 t/m 44, getraceerd, van west naar oost genummerd aan de hand van de in het vlak goed herkenbare 19de-eeuwse huisplattegronden. De vroegste aanwijzingen voor menselijke activiteit vormden enkele mestkuilen en een sloot die parallel aan de Pieter Jacobszstraat lag. In de loop van de 14de eeuw is het terrein aanzienlijk opgehoogd met klei- en veenzoden. Deze ophoging lijkt in twee fasen te zijn gerealiseerd. Allereerst was, waarschijnlijk geïnitieerd door het stadsbestuur, het hele terrein op uniforme wijze met compacte kleizoden opgehoogd. Vervolgens zijn de percelen uitgegeven, waarna de verschillende eigenaren de verdere ophoging ter hand hebben genomen. Met name perceel 3 onderscheidde zich van de rest van het terrein. Hier werd in de tweede helft van de 14de eeuw een pakket stadsafval opgebracht dat ondermeer Siegburg-steengoed, roodbakkend aardewerk en leren schoenen bevatte, terwijl de naastliggende percelen gelijktijdig werden opgehoogd met veen- en kleizoden. Van de vroegste bebouwing direct op deze ophogingen resteerden slietenfunderingen van drie panden (percelen 3, 4 en 5), van elkaar gescheiden door een tussenliggende gang (afb. 16). Uit de locatie van de bakstenen voorgevel op perceel 5 is gebleken dat de huidige parcellering langs de Pieter Jacobszstraat zijn oorsprong heeft in de late 14de eeuw. In de loop van de 15de eeuw werd het gedeeltelijk houten huis op perceel 5 herbouwd in steen, gefundeerd op slieten van berken en elzenhout. Wanneer de houtbouw op de percelen 3 en 4 verdween is niet duidelijk, maar in de 17de eeuw was de Pieter Jacobszstraat volledig versteend. Tussen de percelen 1 en 2 was hierbij een gang gecreëerd die leidde naar enkele op het achterterrein gelegen woninkjes. Naast de huisplattegronden zijn diverse waterkelders en beerputten uit de 16de-

Afb. 16. Amsterdam * Oudezijds Voorburgwal/Pieter Jacobszstraat. De staalfundering van het 15de-eeuwse stenen huis op perceel 5 langs de Pieter Jacobszstraat temidden van latere funderingen (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

19de eeuw gevonden. Met name de beerput achter perceel 2 leverde een uitermate rijk 18de-eeuws vondstcomplex op.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Professor Tulpstraat 2 | In juli 2005 werd archeologisch onderzoek uitgevoerd op een locatie aan het Professor Tulpplein tegenover het Amstelhotel. In de werkput werd kort op de achtergevel van de bebouwing langs de Professor Tulpstraat en vlak onder de bestrating een bijna 8 m lang fragment van de westelijke zijde van het bolwerk Oosterblokhuis vrijgelegd. Eind 17de eeuw was Amsterdam omringd door een stadswal met in totaal 26 bolwerken. Het Oosterblokhuis was het negentiende bolwerk in de ring van verdedigingswerken en vormde een paar met het Westerblokhuis, dat aan de overzijde van de Amstel was gelegen. Beide bastions zijn rond 1660 aangelegd. De bolwerken waren vijfhoekig en bestonden uit twee flanken, muren haaks op de stadsmuur, die via twee schuine muren, de faces, bij elkaar kwamen in een punt, de saillant. Bij het onderzoek werd het muurwerk van de face aan de buitenzijde tot onder de fundering uitgegraven (afb. 17). Het meer dan 2 m hoge metselwerk (bovenkant muur op 0,66 m boven N.A.P., onderkant op 1,44 m onder N.A.P.) verbreedde aan de buitenkant geleidelijk. De onderste zes steenlagen vormden een vertanding van elk een paar centimeter. De massieve 1,7 m brede muur was opgetrokken uit oranje baksteen en gefundeerd op een zware grenenhouten fundering van langshouten en kespren die waren onderheid. Dit funderingshout werd beschermd door een 6 cm dik grenenhouten schot dat was opgebouwd uit afzonderlijke delen die rechtop voor

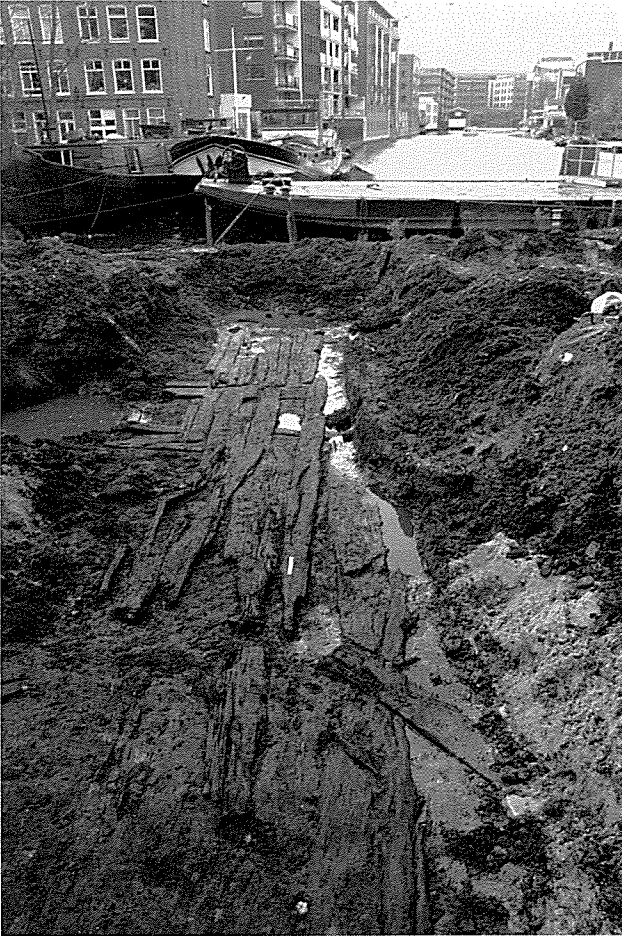
Afb. 17. Amsterdam * Professor Tulpstraat 2. Prepareren van het westprofiel haaks op de flank van het bastion (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

de fundering waren ingegraven. In de 18de eeuw is de buitenste 60 cm van de muur tot boven de vertanding vervangen door een nieuwe mantel van bruinpaarse hardgebakken klinkers. De vernieuwing van het metselwerk met harde klinkers kan samenhangen met het afgenomen strategisch belang van de bolwerken in de 18de eeuw en de nieuwe rol als waterkering.

De aanwezigheid van zeepokken op de onderste 80 cm van het metselwerk en de erosie in het voegwerk boven deze aangroeisels vormen samen een goede indicatie voor de hoge en lage waterstand in de 18de eeuw tussen 0,15 m en 0,6 m onder N.A.P. Tevens duiden de zeepokken op een hoog zoutgehalte van het water in de singelgracht. Totdat in 1872 de Oranjesluizen werden aangelegd, was de invloed van eb en vloed in de Zuiderzee via het IJ merkbaar in de grachten van de stad. Uit de bodemopbouw van de singelgracht aan de voet van de muur bleek verder dat tot de gedeeltelijke sloop in 1807 het bolwerk in open water stond. Daarna vond er een verlanding met rietgroei plaats tot het moment dat de singelgracht rond het blokhuis in 1864 werd aangeplempt. Deze aanplemping werd uitgevoerd met een dik pakket stadsmoeder, opgebaggerd uit vaarwegen in de stad die op diepte moesten blijven.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Rapenburg 46-54 | Op een bouwterrein langs de Rapenburgwal is op 6-8 december 2005 archeologisch onderzoek uitgevoerd. De percelen lagen aan de zuidzijde van het voormalige eiland Rapenburg en tegenover het terrein van de vroeg-17de-eeuwse werf van de VOC (de Peperwerf). Rapenburg is samen met de eilanden Vlooienburg, Uilenburg en Marken aangelegd bij de Tweede Uitleg, de stadsuitbreiding van 1592-1596. Op het per-

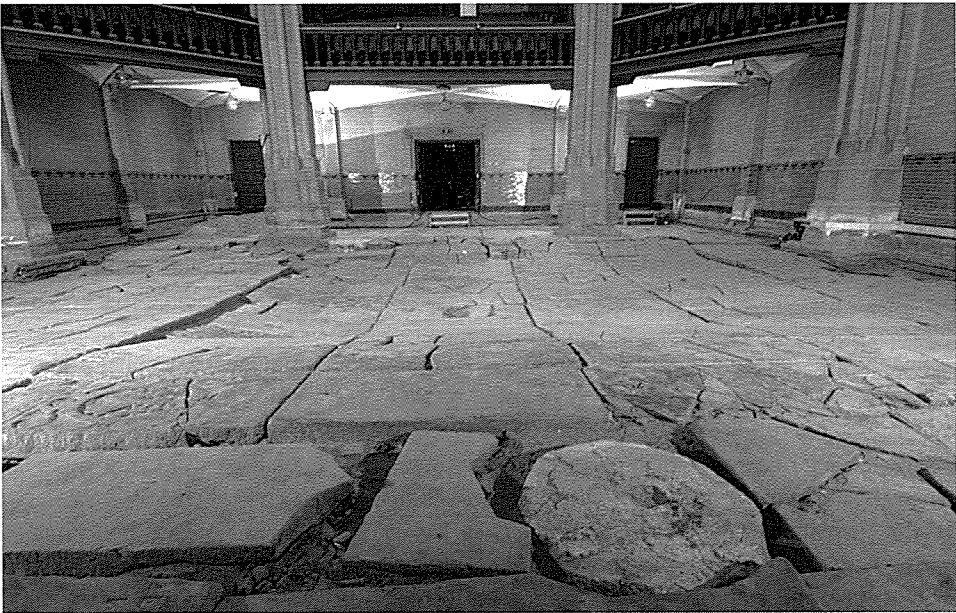
Afb.18. Amsterdam * Rapenburg 46-54. Het gehele plankier gezien naar het zuiden. Aan het eind ervan twee palen van de oude beschoeiing (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

ceel Rapenburg 46 is een houtconstructie van circa 18 x 4 m aangetroffen die uit twee niveaus was samengesteld (afb. 18). Het onderste bestond uit een serie planken die in de lengterichting aflopend naar het water naast elkaar waren aangebracht op het loopvlak van het opgebrachte eiland. Hierop lagen twee dwarsliggers. Dendrochronologische dateringen van enkele houtmonsters wijzen erop dat het geheel omstreeks 1625 werd aangelegd. De planken tussen de dwarsliggers waren afgedekt met een pakket van houtsnippers en hierop was een tweede, minimaal 12 m lange, houtconstructie aangebracht, die bestond uit dwarsliggers en een planken vloer. Hoewel deze houten onderdelen dendrochronologisch niet dateerbaar bleken, wordt aangenomen dat beide houtniveaus een samenhangende plankierconstructie vormen, met de onderste planken en dwarsliggers als fundering voor de vloer. Hierop wijst ondermeer het identieke verval van beide niveaus, ongeveer 5 cm per meter, in de richting van de gracht (de bovenste vloer van 0,14 m tot 0,76 m onder N.A.P.). Opvallend is de slordige aanleg met dwarsliggers willekeurig onder en boven de ongelijk verdeelde houtsnipperlaag geplaatst. Gelet op de geringe hellingshoek van 2,8 graden is het niet waarschijnlijk dat dit plankier diende als scheepshelling. Veeleer valt te denken aan een plankier voor het lossen en opslaan van scheepshout dat bijvoorbeeld werd aangevoerd voor de Pe-

perwerf. Op stadsplattegronden van Pieter Bast (1614) en Balthasar Florisz van Berckenrode (1625) staan aan de noordkant van het eiland sloopshellingen aangegeven, terwijl aan de zuidzijde houtvoorraden opgestapeld liggen. Duidelijk is wel dat de hele constructie rond 1725 buiten gebruik is gesteld, waarna het terrein is geëgaliseerd en gedurende tweeënhalve eeuw onbebouwd bleef.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Rokin 78A (Nieuwezijds Kapel) | Van 22 maart tot 26 april 2005 werd in de Nieuwezijds Kapel aan het Rokin een archeologisch onderzoek uitgevoerd naar aanleiding van een aanstaande verbouwing. Het nieuwbouwplan voorzag in een gedeeltelijke verwijdering van de vloer voor een nieuwe fundering. Op de betreffende locatie was de archeologische verwachting hoog: onder de betonnen vloer van de huidige kapel uit 1912 konden zich overblijfselen van de Kapel ter Heilige Stede uit 1347 en de 15de-eeuwse opvolger bevinden. Gedurende het archeologisch onderzoek werd uiteindelijk, na het verwijderen van de betonnen vloer en een laag zand, stof en cement, een complete zerkenvloer blootgelegd (afb. 19). Dit betrof geen middeleeuwse vloer, maar de zerkenvloer van na de Alteratie van 1578, toen de protestanten het stadsbestuur van de katholieken hadden overgenomen. Na 1578 is de kapel enige tijd verhuurd als paardenstal en opslagruimte, maar in 1595 herkreeg het gebouw als Nieuwezijds Kapel zijn, toen protestantse, religieuze functie. De oudste gedateerde grafzerk die is teruggevonden dateert dan ook uit 1595, de jongste uit 1862. Tijdens de sloop in 1908 van de middeleeuwse kapel, die aanzienlijk groter was dan de huidige, is de vloer in het westdeel en in het koor verwijderd. Het middendeel van de vloer is bewaard ge-

Afb. 19. Amsterdam * Rokin 78A (Nieuwezijds Kapel). De zerkenvloer van de kapel na verwijderen van de betonvloer en onderliggende zandlaag. Tussen de zerken is één van de acht basementen van de oorspronkelijke pijlers van het middenschip zichtbaar (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Afb. 20. Amsterdam * Rokin 78A (Nieuwezijds Kapel). Enkele grafkisten worden tijdens het funderingsonderzoek ingemeten (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

bleven en bestaat uit ruim 200 zerken. Tweederde van de zerken bleek voorzien van een grafnummer bestaande uit een nummer met de hoofdletter K. Het laagste nummer was K234, het hoogste K502. Van de bewaarde zerken waren er 54 voorzien van inscripties en cartouches.

Behalve de zerken waren in de vloer ook acht basementen van de pijlers van het middenschip bewaard. Deze stammen waarschijnlijk uit de laatste herbouw- en uitbreidingsfase van de kerk, die rond 1500 was voltooid na verwoesting door de stadsbrand van 1452. Tegelijk met de documentatie van de zerken is een funderingsonderzoek van een van de pijlerbasementen uitgevoerd, waarbij de bodemopbouw onder drie zerken in kaart kon worden gebracht. Hieruit bleek dat zich onder een zerk gemiddeld zeven lagen begravingen bevinden (afb. 20). De vondst van enkele crucifixen en van geschilderde kruizen op grafkistdeksels duidde op de voortzetting van katholieke gebruiken en begrafenisrituelen in de protestantse tijd (afb. 21). De fundering van het basement bleek af te wijken van de in de 15de eeuw gebruikelijke roosterconstructies ('op kleef'). Het metselwerk rustte op brede houten platen die weer waren ondersteund door dwarsbalken op heipalen. Tevens waren de basementen in de lengterichting van de kerk aan elkaar geschakeld met een zware muur. Een dergelijke

Afb. 21. Amsterdam * Rokin 78A (Nieuwezijds Kapel). Een blik op de houten bodem binnen in een grafkist via de opengeklapte zijkant. Rond de skeletdelen aan het hoofdeinde liggen houtkrullen die als vulmiddel dienden. Links op de voorgrond is een fragment van een houten kruis zichtbaar dat was meebegraven (foto: bureau Monumenten en Archeologie, J. Veerkamp).

funderingswijze wijst op een grondige aanpak waarbij zware voorzieningen waren getroffen. De historische fundering bleek solide genoeg voor het nieuwe funderingsplan, zodat geen verdere verbouwingsingreep nodig was en de complete zerkenvloer met de onderliggende begravingen onbeschadigd ter plekke bewaard bleef.

Het onderzoek wees uit dat tijdens de sloop van 1908 verschillende knekelputten zijn aangelegd waarin beenderen van geruimde graven zijn herbegraven. Ten behoeve van fysisch-anthropologisch onderzoek door het Amsterdams Archeologisch Centrum (AAC) zijn monsters van skeletten uit dertien grafkisten en twee knekelputten verzameld. Deze vindplaats kan nieuwe gegevens bieden over het wel en wee van de Amsterdamse bevolking. Hoewel het onderzoek nog lang niet is afgerond, zijn er, ondanks het geringe aantal individuen, veel aanwijzingen voor een slechte gezondheid. Op het botmateriaal zijn naast sporen van infecties en aantasting door tumoren opvallend veel gevallen van rachitis, Engelse ziekte, geconstateerd. Deze aandoening is het gevolg van slechte levensomstandigheden met eenzijdige voeding en te weinig zonlicht. Aangezien de ziekte vooral bij de armere klassen in de samenleving voorkwam, weersprekt deze uitkomst de verwachting dat in kerken over het algemeen de meer welgestelden werden begraven. Het is tevens denkbaar dat rachitis in de 19de eeuw ook bij de rijkere lagen van de Amsterdamse bevolking voorkwam.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * Valkenburgerstraat 186-208 | Na campagnes in 2001 en 2003 vond van 6 tot 13 mei 2005 de derde en laatste campagne plaats van archeologisch onderzoek binnen de gefaseerde bodemsanering van het terrein 'IJzer en Brood' aan de Valkenburgerstraat. In deze derde campagne werd het onderzoek voortgezet langs de Uilenburgergracht ter hoogte van de percelen Valkenburgerstraat 186-200. Evenals in 2001 werden ook hier fundamenten van pakhuizen en werkplaatsen aangetroffen die in de periode 1675-1750 langs het water achter de woonhuizen aan de straat waren gebouwd. Daarvóór waren de percelen langs de gracht in gebruik als sloopshelling. Direct na de oplevering van het eiland Valkenburg rond 1600 is op de verschillende percelen begonnen met de aanleg van hellingen (op circa 4,5 m onder N.A.P.). Dit was een eerste bouwphase – rond 1640 werden de hellingen, waarschijnlijk vanwege verzakking van de ondergrond, verbouwd. Opvallend is de grote verscheidenheid aan bouwmethoden. De oudste helling ter hoogte van perceel nummer 200 was samengesteld uit grenen en eiken sloophout dat deels afkomstig was van schepen. Deze houtconstructie was afgedekt met een laag houtsnippers en zand waarop een tweede vloer was gebouwd. Van deze helling restten alleen nog de dwarsliggers, bestaande uit eiken sloopspanten. Deze tweede gebruiksfase, op een diepte van ca 3 m onder N.A.P., bestreek de periode 1640-1660. De helling op het naastgelegen perceel nummer 194 bestond uit brede eiken planken die rustten op een talud van sintels en fijne kiezelsteentjes en maar deels door dwarsbalken werden ondersteund. De planken vertoonden geen andere gebruikssporen, waren redelijk uniform van maat en waarschijnlijk speciaal voor de helling gezaagd (afb. 22). Deze vloer was in 1640-1660 in gebruik, maar de ophogingslagen eronder wezen op eerdere activiteiten op het perceel vanaf 1600. Uit deze fase waren geen constructieresten bewaard maar wel

Afb. 22. Amsterdam * Valkenburgerstraat 186-208. De helling op perceel 194 met op de achtergrond verschillende fasen van beschoeiingen en kadewerken langs de Uilenburgergracht (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

een werkvloer, bestaande uit een loopvlak van klei met zaagsel en kalkbrokken. Ter hoogte van perceel 188 was het hellende vlak uit de vroege fase een simpel talud dat was versterkt met stukken scheepshout. In de tweede fase was hieroverheen een zwaarder talud van grote kiezels, stukken silex en kalk aangebracht. De individuele aanpak bij de inrichting van de hellingen wijst er sterk op dat de afzonderlijke percelen aan verschillende eigenaren toebehoorden en dat het nieuwe stedelijke gebied door particulieren werd ontwikkeld. De vroegste historische informatie over de strokenindeling van de percelen is afkomstig van 18de-eeuwse stadskarten. De vondst van de verschillende hellingen toont dat deze parcellering is terug te voeren op de eerste verkaveling van het eiland rond 1600.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Amsterdam * varia | Naast opgravingen werden in 2005 tal van noodonderzoeken, waarnemingen en archeologische begeleidingen uitgevoerd. Zo was de vondst van enkele kogelpotfragmenten bij de aanleg van een diepriool aan de **Andreas Schelfhoutstraat** (op de westoever van de Schinkel) aanleiding tot het uitvoeren van een archeologische waarneming op 3 juni. In de werkput is de bodemopbouw onderzocht, waarbij in de eerste veenophoging een 17de-eeuwse bakstenen waterput werd blootgelegd die was gefundeerd op een houten wagenwiel. Of de kogelpotfragmenten wijzen op 13de-eeuwse bewoning, of afkomstig zijn uit de 17de-eeuwse ophogingslaag, kon niet worden vastgesteld.

Tijdens de werkzaamheden in de Engelse kerk op het **Begijnhof** werden in augustus menselijke skeletresten aangetroffen. In een bijgebouw tegen de zuidkant van het koor van de kerk bleek een knekelput onder de betonnen vloer aanwezig. Op basis van enkele vondsten lijken de beenderen uit 18de-eeuwse graven afkomstig te zijn. De graven zijn waarschijnlijk tijdens restauratiewerkzaamheden in 1975, bij de aanleg van een vloerverwarming, geruimd. De knekelkuil bleek verder onder de vloer van het bijgebouw door te lopen en bevatte o.a. een fraaie tegel (afb. 23).

Afb. 23. Amsterdam * varia.
Majolica tegel, bouwafval uit de knekelput in de Engelse Kerk op het Begijnhof (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Op 26 oktober is een onderzoek uitgevoerd aan de **Eerste Constantijn Huygensstraat** ter plaatse van het voormalige Wilhelmina Gasthuis, waar in 1630, buiten de stadsmuren op een stuk land van het Sint Pieters Gasthuis, het Pesthuis was gebouwd. Vanaf de tweede helft van de 17de eeuw werden hier ook andere zieken opgenomen, met name geesteszieken. In 1931 is het gebouw gesloopt. Tijdens eerdere opgravingen op het WG-terrein is een gracht aangetroffen die rond het gasthuis liep. Het huidige onderzoek heeft de beschoeiing van grenen planken van een andere gracht blootgelegd die zorgde voor de toevoer van water en in 1936 is gedempt. De gracht was opgevuld met verrommelde klei, aardewerk uit diverse perioden en puin.

Op het Shell-terrein, **Grasweg 29** in Amsterdam-Noord, is in maart een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd met drie sonderingsputten van 20 x 6 m vanaf het IJ. Daarbij zijn aanwijzingen gevonden voor het oorspronkelijke landschap van de Buiksloterham. Het gebied bestond uit moerassig rietland met ondiep water, dat in de luwte van de landtong Volewijk was ontstaan. Ook werd geconstateerd dat de IJ-bodem hier relatief hoog lag, 1 m hoger dan aan de stadzijde. De ondiepte van de voormalige Buiksloterham verklaart mogelijk waarom scheepvaart-gerelateerde activiteiten langs dit deel van de noordelijke IJ-oever ontbreken.

Op het terrein van de voormalige mosterdfabrikant Luycks bij de Amstel (**Overamstelstraat/Wibautstraat**) vond in maart een inventariserend veldonderzoek plaats naar sporen van het voormalige landschap langs de veenrivier de Amstel. Het terrein was dusdanig verstoord dat overblijfselen van 17de- en 18de-eeuwse bebouwing waren verdwenen. In een onderzoekssleuf dwars op de rivier kon op het natuurlijk veen een brede laag Amstel-sediment worden gevolgd. Deze kleilaag was afgezet op een 2,5 m dik pakket natuurlijk veen. De onderkant van het Hollandveenpakket werd op circa 6,3 m onder N.A.P. ingemeten, bijna 1,5 m dieper dan gemiddeld in Amsterdam. Dit was het gevolg van uitslijting van de Calaisafzetting door de Amstel.

Bij werkzaamheden ter vervanging van een brug op de kruising **Rechtboomsloot/Oude Schans** zijn in februari waarnemingen aan de kadewerken uitgevoerd. De locatie maakt deel uit van de oostelijke stadsuitbreiding uit het begin van de 16de eeuw. Gedurende de werkzaamheden zijn twee funderingsniveaus (16de en 19de eeuw) met constructiedetails en diverse ophogingslagen gedocumenteerd.

Van 25 april tot 11 mei zijn waarnemingen uitgevoerd op de **Sint Annenstraat 8-12** na de melding dat in de achtertuin van enkele percelen opstallen werden gesloopt en putten werden aangetroffen. Voor het terrein gold een hoge verwachting aangezien het al sinds de Middeleeuwen was bebouwd. Ter hoogte van Sint Annenstraat 10 kwam muurwerk met een laat-18de-eeuwse plavuizen vloer (19 x 19 x 2,5 cm) vrij met een tweede vloer eronder van groen en gele plavuizen (16 x 16 x 2,5 cm). Aan de andere kant van de aangrenzende muur (Sint Annenstraat 8) lag een beerput van 0,9 x 1,5 m met een laat-19de-eeuwse vulling. Aan de buitenzijde van de achtergevel bevond zich een grote (2 x 2,7 m) gemetselde beerput van rode baksteen (19 x 9 x 4 cm). Hoewel de put geheel gevuld was met beer, was de hoeveelheid vondstmateriaal (tweede helft van de 18de eeuw) minimaal.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Beverwijk * Grote Kerk | Op het grasveld naast de Grote Kerk zijn met een edelmanboor elf boringen gezet, omdat hier de locatie van het kasteel van Albert Banjaert werd verwacht (Roefstra 2002). Uit de boringen is gebleken dat de verstoringen als gevolg van de rooms-

katholieke begraafplaats uit de postmiddeleeuwse periode en het opruimen daarvan in de jaren tachtig van de 20ste eeuw, tot 135 cm onder het maaiveld reiken. Hieronder is een enkele keer een lichtgele zandlaag aangetroffen. Waarschijnlijk betreft het hier een prehistorische duinzandrug, maar omdat de meeste boringen niet dieper reikten dan 145 cm, is over de lichtgele zandlaag geen verdere informatie verkregen. Uit nader archiefonderzoek en bestudering van oude archeologische vindplaatsen is gebleken dat het huis van Albert Banjaert zich westelijker heeft bevonden dan de locatie van de boringen. Het gehele terrein van de zogenoemde 'kerkbuurt', waarbinnen zich de oudste kerk van Beverwijk bevindt, heeft waarschijnlijk tot het complex behoord waarbinnen ook het huis van Albert Banjaert heeft gestaan, en dat in 1204 tijdens de Loonse oorlog verwoest is (Roefstra 2006).

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, Jos Kleijne Mak & Jaap Hendrikse

Diemen * Ouddiemerlaan 543 | Wegens uitbreidingsplannen van het Gezondheidscentrum Diemen-Noord is op 20-22 september 2005 in opdracht van de Gemeente Diemen door het bureau Monumenten en Archeologie een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd. Het gezondheidscentrum is deels gehuisvest in de voormalige boerderij Zeldenrust, waarvan de oudste fase uit de vroege 17de eeuw dateert. Eerder onderzoek (1993) door de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) heeft uitgewezen dat zich onder het Gezondheidscentrum een terp uit het laatste kwart van de 12de eeuw bevindt. Het te bebouwen terrein lag 15 m ten noordwesten van de voormalige boerderij. Voor het inventariserend onderzoek is een 15 m lang (zuid)profiel met haaks daarop een 7,5 m lang (oost)profiel gezet. Direct onder het oude maaiveld lag in het oostelijk deel van het zuidprofiel een ophogingslaag van afwisselend donkere en lichtere veenplaggen en grotere en kleinere mestplakken.

Afb. 24. Diemen * Ouddiemerlaan 543. Detail van het oostprofiel met naar het zuiden in dikte toenemende ophogingslagen (foto: bureau Monumenten en Archeologie, W. Krook).

Hieronder begon een laag van zanderige veenplaggen die zich onderscheidde van de bovenste laag door het ontbreken van mest. Deze plaggen markeerden het begin van de ophoging en lagen op het natuurlijk veen, waarvan de bovenkant was afgedekt met plantaardig materiaal zoals gras en riet. Het veenpakket was hier 1,8 m dik en bevond zich op de oude zeeleiafzetting, de Calaisklei. De ophoging met veenplaggen kon ruim 14 m naar het westen gevolgd worden. Dit aflopende segment in het zuidprofiel vormde de noordelijke uitloop van de terp die zich onder het Gezondheidscentrum bevindt. In het oostprofiel nam de dikte van de diverse ophogingslagen naar het zuiden, dus naar de kern, toe (afb. 24). Halverwege het oostprofiel verscheen een oudere ophogingslaag op het natuurlijke veen. Ook dit wijst erop dat het oorspronkelijke terplichaam meer naar het zuiden onder de huidige bebouwing lag. Vanwege inklinking van het veen moest de terp regelmatig worden opgehoogd: tot de tweede helft van de 13de eeuw vonden minstens vier ophogingen plaats. In de 16de eeuw is de terp verlengd door een 80 cm dikke ophoging aan te brengen van donkerbruin, rul veraard veen. Hierin zijn enkele runderbegravingen aangetroffen uit de late 16de tot 18de eeuw.

Gemeente Amsterdam, bureau Monumenten en Archeologie, J. Gawronski

Edam-Volendam – Edam * Oorgat | Naar aanleiding van nieuwbouwplannen is op twee locaties langs Oorgat te Edam een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen verricht (Stiller & van der Zee 2005). De oudste vermelding van de nederzetting Edam dateert uit 1310, maar de bewoningsgeschiedenis gaat verder terug: ter plaatse van het huidige Edam vestigden zich reeds in de 12de eeuw boeren en vissers langs de oevers van het riviertje de E of IJe. De aanleg van een dam maakte het noodzakelijk om over de rivier aangevoerde goederen over te laden en droeg eraan bij dat Edam in de loop van de 13de eeuw kon uitgroeien tot een handelsplaats. In 1357 werd een verbinding gegraven tussen de Zuyderzee en het Purmermeer, in latere perioden bekend als het Oorgat (een ‘oorgat’ is een smalle opening in een brug om de mast van een schip door te laten als de brug gesloten is). Historisch kaartmateriaal laat zien dat in ieder geval vanaf de tweede helft van de 17de eeuw langs het Oorgat bebouwing aanwezig was. Tijdens het onderzoek op het perceel direct ten oosten van Oorgat 28 is alleen een dik pakket puin aangeboord. Dit lijkt erop te wijzen dat de mogelijk oorspronkelijk hier aanwezige bebouwing geheel gesloopt is, waarbij de ondergrond tevens tot op grotere diepte verstoord is, dit in tegenstelling tot de locatie Oorgat 20a/b. Hier werd een op het veen gelegen ophogingspakket aangeboord. De dikte van het ophogingspakket neemt van zuid naar noord sterk af, wat erop duidt dat het mogelijk onderdeel was van de dijk langs het Oorgat. De 17de-/18de-eeuwse datering van het erin aangetroffen vondstmateriaal is een aanwijzing dat het hier niet gaat om de aanlegfase van de dijk, maar om een latere uitbreidingsfase. De relatief ongestoorde aanwezigheid van het 17de-/18de-eeuwse ophogingspakket op deze locatie zou erop kunnen wijzen dat ook eventuele 17de-/18de-eeuwse bebouwingssporen hier nog aanwezig zijn. Aanbevolen is de aanleg van de bouwput op deze locatie archeologisch te begeleiden. Tevens zou dan via een oost-west georiënteerd profiel aanvullende informatie kunnen worden verkregen over de opbouw van de dijk langs het Oorgat.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Edam-Volendam – Edam * Zuidpolder | In augustus/september 2005 is in de Zuidpolder te Edam in opdracht van de gemeente Edam-Volendam een inventariserend veldonderzoek

Afb. 25. Edam-Volendam * Zuidpolder. Restanten van een oudere verkaveling, zichtbaar aan kleine verhogingen die schuin door het weiland lopen.

door middel van boringen uitgevoerd. De locatie is onderzocht in verband met gemeentelijke plannen om de Zuidpolder in te richten voor woningbouw en overige doeleinden.

Het onderzoek wees uit dat in de Zuidpolder nog sporen van een oudere verkaveling aanwezig zijn. Deze resten zijn gedeeltelijk zelfs nog aan de oppervlakte zichtbaar in de vorm van schuine, verhoogde banen (afb. 25). In één van deze schuine banen werd een boring verricht, die de oorspronkelijke steenlagen laat zien, zodat een recente antropogene oorsprong uitgesloten kan worden. Vergelijking van historisch kaartmateriaal wijst erop dat de waargenomen oudere verkaveling ouder is dan de aanleg van de oudste dijken, dus ouder dan de

Afb. 26. Edam-Volendam * Zuidpolder. Het mogelijke terpje langs de Volgersloot (hier links van de terp gelegen).

vroege 14de eeuw. De verkaveling maakt deel uit van de zogenaamde veerverkaveling van de Warderkant, die vermoedelijk teruggaat tot de allereerste fase van de middeleeuwse ontginning vanuit de rivier E of IJe.

Een ander interessant element in de Zuidpolder is de zogenaamde Volgersloot. Deze sloot is een restant (fossiel) van een veenstroompje dat in de Zuiderzee uitmondde. Langs de Volgersloot is door middel van boringen een terpje aangetoond (aan de hand van het vóórkomen van puin en houtskool in de boring), dat kan dateren uit de tijd van de eerste ontginning van het onderzoeksgebied in de 11de eeuw (afb. 26). Op de kadastrale kaart van de Zuidpolder waren al een aantal bochten in de sloten opgemerkt. Dergelijke bochten in sloten in veengebieden zijn vaak een aanwijzing voor de aanwezigheid van woonheuvels. Ook het nu aangeboorde vermoedelijke terpje bevindt zich in zo'n slootbocht; tevens bleek het maaiveld hier daadwerkelijk hoger te liggen dan het omringende weiland.

Ten slotte hebben zich binnen het onderzoeksgebied een dijksmagazijn en een molentje bevonden. De exacte datering van deze molen is niet bekend, maar hij zal na 1819 zijn gebouwd (op de kadastrale kaart van 1819 wordt hij niet afgebeeld) en zijn afgebroken vóór 1900 (de molen komt voor op kaarten uit 1857-1858 en 1865-1870; op een kaart uit 1900 wordt hij niet meer weergegeven). Op de plek waar op grond van dit historisch kaartmateriaal een molen zou hebben gestaan blijkt veel puin te zitten, waarschijnlijk inderdaad restanten van deze molen. Hierop is besloten dit deel door middel van een proefsleuf verder te onderzoeken. In de proefsleuf werd vlak onder de bovengrond een puinconcentratie waargenomen, die waarschijnlijk te maken heeft met versteviging van de nabijgelegen 'dam'. Het materiaal is van elders aangevoerd; misschien bevinden zich hiertussen nog restanten van de molen. De molen lijkt in de bodem verder geen sporen nagelaten te hebben. Het is mogelijk dat het een klein formaat molen was, vooral uit hout geconstrueerd, en bedoeld om water uit de inmiddels gedempte sloot te malen.

Onder het puinpakket kwamen in vlak 1 ter hoogte van de gedempte sloot een drietal planken en een aantal ronde en rechthoekige palen tevoorschijn. Het betreft hier de restanten van een beschoeiing van de gedempte sloot. De beschoeiing is te dateren in de Nieuwe Tijd; de sloot is gedempt in de tweede helft van de 20ste eeuw. In de rest van de proefsleuf zijn behalve een rond paaltje geen sporen of vondsten aangetroffen.

Synthegra Archeologie, M. Zaalberg

Enkhuizen * De Baan | In de periode van 22 juli t/m 16 augustus 2005 werd een opgraving uitgevoerd op de planlocatie De Nieuwe Baan, ook wel 'De Boerenhoek' genoemd (De Boer 2006a). Dit onderzoek is het vervolg van de in 2004 door Hollandia uitgevoerde opgraving op het westelijk gelegen deelgebied (Van den Berg 2004 & 2005). De ondergrond van het plangebied bleek grotendeels verstoord te zijn, met name door de aanleg van kruipruimtes onder de woningen die in de jaren zestig van de vorige eeuw zijn gebouwd. De meeste grondsporen werden aangetroffen op een niveau dat zich direct onder de maximaal te verstoren diepte bevond. Hierdoor is voornamelijk vondstmateriaal uit het vlak verzameld.

Een combinatie van historische, iconografische en archeologische bronnen geeft aan dat het westelijk gedeelte van het terrein in de periode 1593-1598 is ingericht. Hierbij heeft men het gebied met een relatief schone kleilaag opgehoogd. Voorafgaand hieraan zijn mogelijk reeds enkele afwateringsslootjes gegraven die bij de inrichting van het terrein zijn gedempt. Rond 1598 zijn de eerste touwbanen ingericht. Deze bestonden uit rijen van zware houten

palen die op langwerpige, smalle percelen waren opgesteld. Deze parcellering werd begrensd door sloten waarvan enkele waren voorzien van een plankenbeschoeiing. Vanaf het tweede kwart van de 17de eeuw is het gebied opnieuw ingericht. In deze periode zijn de greppels gedempt met stadsafval. Langs de Noorderboerenvaart werden eerst houten, daarna stenen loodsen opgericht. Bij het onderzoek in 2005 zijn resten van de meest oostelijk gelegen stenen loodsen aangetroffen. Het betreft enkele uitbraaksleuven en een poerenfundering gemaakt van brokken hergebruikt metselwerk. Ter hoogte van de Ossemantjes zijn de verschillende beschoeiingsfasen van een noord-zuid georiënteerde stadsgracht aangetroffen. In de zuidoosthoek van het terrein werden de funderingspalen van een brug over deze gracht gevonden. Op het terrein tussen de gracht en de touwbanen zijn de restanten van verschillende huizen gedocumenteerd, die hier na ca 1620 zullen zijn aangelegd.

De gedetailleerde studie van het vondstmateriaal uit de ophogingslagen, en dan met name die van het aardewerk en het metaal, illustreert de internationale handelscontacten en voorkeuren van de Enkhuizer inwoners in de periode eind 16de-17de eeuw. Een bijzondere vondst bestond uit enkele scherven van een bord van zogenaamd Iznik aardewerk uit Turkije. Tot op heden was dit aardewerk niet in Nederlandse vondstassemblages herkend.

ADC ArchoProjecten, P.C. de Boer

Heemskerk * Beneluxlaan/Lessestraat | Leden van de archeologische werkgroep Beverwijk-Heemskerk hebben onderzoek verricht in het nieuwbouwplan Waterrijk fase I. In een van de rioleringssleuven op de hoek Beneluxlaan/Lessestraat stootte men op een circa 1 m brede vlijlaag (restant van een fundament), gelegen op 1,3 m onder het huidige maaiveld. De laag, bestaand uit primaire middeleeuwse bakstenen van het formaat 30 x 14,5 x 7,5 cm (datering ca 1250, Alders 1985), doorsneed een cultuurlaag uit de Romeinse Tijd en kon over een lengte van 8 m gevolgd worden. Het fundament is volgens een oud-medewerker van de gemeente bij de aanleg van de woonwijk Zuidbroek, rond 1960, verloren gegaan (Kleijne, Mak & Roefstra 2006). In de vlijlaag en een circa 1,5 m brede huissloot werden kogelpotfragmenten aangetroffen, die net als de middeleeuwse bakstenen dateren uit het midden van de 13de eeuw (Roefstra 2005c). De resten van dit stenen gebouw bevinden zich in de onmiddellijke nabijheid op het voorterrein van het grafelijke domeinhof 'Hoflant' dat in het jaar 1248 opgeheven werd (afb. 27) (Roefstra 2002). De vondst is verrassend omdat er dienstgebouwen van het domeinhof van vóór de opheffing in 1248 verwacht werden (Roefstra 2006). Het onbekende gebouw is dus tegelijkertijd met vele kastelen in het midden van de 13de eeuw in de omgeving gebouwd. De gebruikte bouwmaterialen en plaats duiden op een vermogend man. Waarschijnlijk moet deze in de lenen van de heren van Haerlem gezocht worden, met name in de akte van 10 maart 1251. Het is echter te vroeg om conclusies te trekken, en geruchten dat het zou gaan om het middeleeuwse kasteel 'Merenstein' moeten dan ook tegengesproken worden. De resten van dit kasteel bevinden zich vlak naast de huidige grens tussen de gemeenten Beverwijk en Heemskerk.

Bij het graven van een nieuwe rioolsleuf evenwijdig aan de Beneluxlaan werden talloze sporen waargenomen in het profiel, waaronder een cultuurlaag uit de Romeinse Tijd op 60 cm onder het maaiveld. Verder werden een enkele 'Fries'-inheemse potscherf aangetroffen, slootjes (waarvan één met kleizoden bekleed) en op een dieper niveau restgeultjes van het voormalige Oer-IJ. Helaas was het niet mogelijk deze sporen in te meten en goed vast te leggen. Het gehele terrein van deze woonwijk in aanleg is door de werkgroep met een edel-

Afb. 27. Heemskerk * Beneluxlaan/Lessestraat. Onderzoeksterrein Beneluxlaan/Lessestraat met daarin geprojecteerd het grafelijke domeinhof curtis 'Hoflant' (afbeelding uit J. Roefstra 2006).

manboor verder afgeboord (afb. 28). Verderop werden puinsporen aangeboord van een mogelijk tweede stenen gebouw, en tijdens graafwerkzaamheden voor de uitbreiding van een vijver werd een ijzeren kanonskogel aangetroffen, te dateren laat-15de/17de eeuw. Van het gebied waar deze vondst werd gedaan, zijn geen krijgshandelingen bekend.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Afb. 28. Heemskerk * Beneluxlaan/Lessestraat. Booronderzoek op het terrein door leden van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk.

Heemskerk * Kerkhof Nederlands-hervormde kerk | Tijdens aanleg en onderhoud van een pad op het kerkhof aan de noordoostzijde van de kerk stootte men, zoals al eerder gebeurd was, op de bakstenen fundering van het voormalige 13de-eeuwse koor. Dankzij de oplettendheid van de heer B. Wietsma kon de werkgroep ter plekke wederom constateren dat de resten hiervan zich net onder het maaiveld bevinden. Dit klopt met het beeld van de afgelopen jaren (Roefstra 2004a en 2005a). Te zien was dat de fundering (baksteenformaten 29 x 13,5 x 6,5 cm) was beschadigd door de messen van een maaimachine. Ook waren er enkele plavuizen zichtbaar. Een mooie vondst was een zogenaamde ‘montant’ (een ornament van een kerkraam) (afb. 29) in een puinplek die aan de oppervlakte was gekomen door beplantingswerkzaamheden aan dezelfde zijde. Deze heeft waarschijnlijk behoord tot de in 1800 gesloopte Noorderkapel die blijkens een testament kort na 1311 werd gesticht.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Afb. 29. Heemskerk * Kerkhof Nederlands-hervormde kerk. Bakstenen montant aangetroffen aan de noordoostzijde van het kerkschip.

Heemskerk * Nielenplein | Tijdens werkzaamheden voor de herinrichting van het Nielenplein, op de Cultureel Historische Waardenkaart (CHW) aangemerkt als gebied met hoge archeologische verwachting, zijn zonder archeologische begeleiding fundamenteën stukgetrokken van de voormalige herberg ‘De Star’ (vermeld in de 16de eeuw) en 14de- en 15de-eeuwse fundamenteën, vermoedelijk behorend tot de Uithof van Sint Jan (Roefstra 2005b).

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Heemskerk * Raadhuisstraat | Na de sloop van een school werd in de bouwput (in het profiel aan de zijde van het Raadhuis) een historische brandlaag aangetroffen op 0,6 m boven N.A.P., 70 cm onder het maaiveld. De brandlaag was 3 tot 5 cm dik, over tientallen meters te volgen en duidt op een grote brand. Plaatselijk was het zand roze uitgeslagen door de hitte. Helaas ontbraken dateerbare vondsten. Gezien de context en vindplaatsen in de nabijheid is een datering in de Vroege Middeleeuwen aannemelijk.

Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk, J. Roefstra

Heemstede * Hageveld | Voor de hoofdingang van het voormalig bisschoppelijk seminarie Hageveld te Heemstede werd de aanleg van een parkeerkelder archeologisch begeleid en

Afb. 30. Heemstede * Hageveld. Een selectie uit de meer dan 40 fragmenten van boekbeslag uit de 15de/16de-eeuwse kloostergracht (foto: Senne Diependaele).

Afb. 31. Heemstede * Hageveld. Geelkoperen kookpot met ijzeren hengsel uit de oorspronkelijke vulling van de kloostergracht, na restauratie. Op de ketel zijn roodkoperen reparatiestukken waarneembaar (foto: Senne Diependaele).

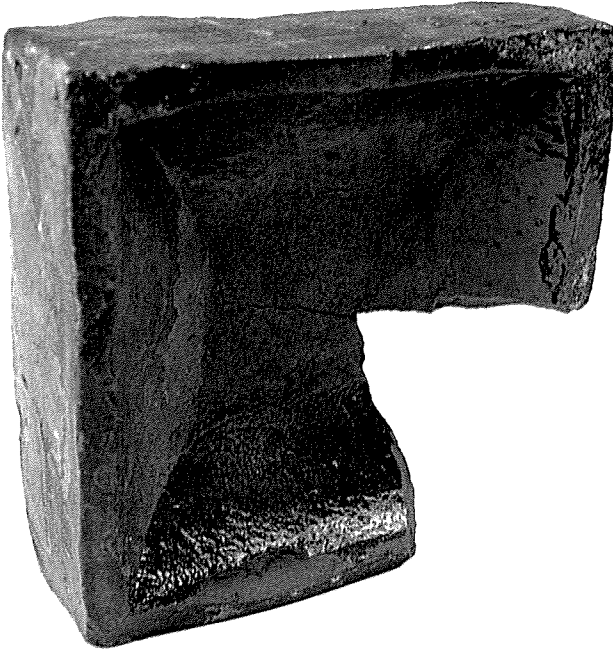
een opgraving uitgevoerd, nadat in 2002 en 2004 al inventariserend onderzoek op de locatie had plaatsgevonden. Uit bureauonderzoek was bekend dat de onderzoekslocatie ligt op een uitloper van Oude Duin- en Strandwalafzettingen (gevormd ca 3200 voor Chr.), waarop bewoning mogelijk was vanaf de IJzertijd. Tevens werden de restanten van een 15de/16de-eeuws klooster verwacht (zie de Kroniek over 2004).

Bij het onderzoek is de zware beschoeiing van een 15de/16de-eeuwse sloot (kloostergracht) op het kloosterterrein aangetroffen, waarin herstellingsfasen en hergebruikt bouwhout waarneembaar waren. In het noordelijk deel van de onderzoekslocatie waren opvallend dikke eiken palen aan weerszijden van de sloot aanwezig. Langs de gracht zijn resten van funderingen van mogelijke bijgebouwen opgegraven. In het zuidelijk deel van de onderzoekslocatie snijdt een latere 18de-eeuwse gracht de oudere kloostergracht. In het oostelijk deel van het plangebied, op de flank en de top van de strandwal, werden naast 18de-eeuwse bewoningsresten ook aanwijzingen aangetroffen dat deze strandwal reeds in de IJzertijd bewoond werd.

In de vulling van de gracht zijn dierlijk bot, grote hoeveelheden gebruiksardewerk, messen, munten, heideborsteltjes en meer dan 40 fragmenten mooi versierd boekbeslag (afb. 30) uit de kloosterperiode aangetroffen. Opvallend is dat in de vulling van de gracht ook meer dan 450 fragmenten menselijk bot zijn aangetroffen en bouwfragmenten van natuursteen of baksteen. Deze moeten na de sloop van het klooster in de gracht terecht zijn gekomen. De meest opvallende vondst in de gracht was een grote, intacte geelkoperen kookpot met een ijzeren hengsel, die vermoedelijk in de sloot is gevallen nadat het hengsel was afgebroken (afb. 31 en omslag).

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele & Felix ter Schegget

Hoorn * Draafsingel 57-59 | In verband met nieuwbouwplannen voor het terrein Draafsingel 57-59 is van 1 t/m 3 maart 2005 een inventariserend onderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd. Op grond van diverse 17de- en 18de-eeuwse stadsplattegronden bestond het vermoeden dat zich op deze locatie, gelegen vlak buiten de 17de-eeuwse stadsgracht, in de bodem resten konden bevinden van een lijnbaan met bijgebouwen. Het onder-

Afb. 32. Hoorn * Draafsingel 57-59. Dikke tegel van roodbakkend aardewerk (kacheltegel?), 17de eeuw.

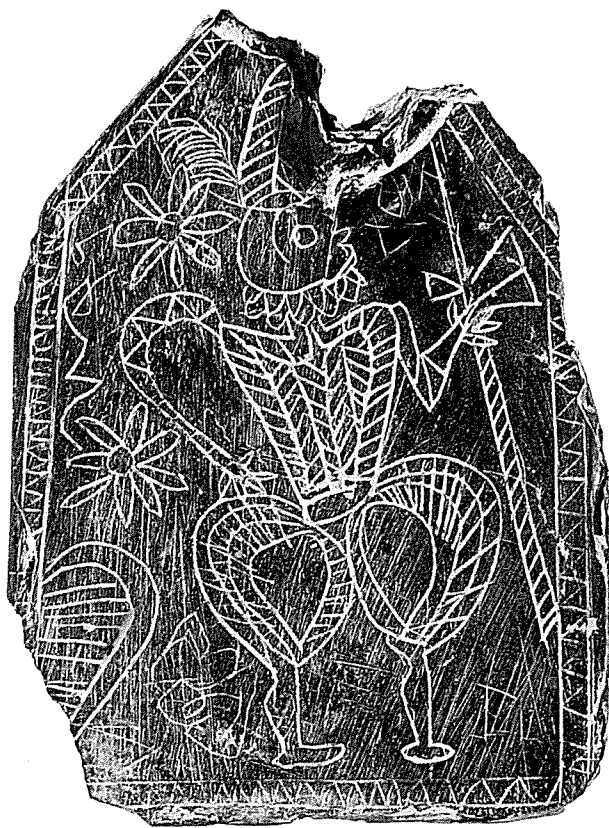
zoek leverde helaas geen enkele aanwijzing op voor een lijnbaan. Omdat de geraadpleegde kaarten in vogelperspectief getekend zijn, is het heel goed mogelijk dat deze zich net buiten het onderzochte areaal bevond. Wel zijn enkele afvalkuilen met 16de-eeuws materiaal aangetroffen. Vondsten van stapelstukjes doen denken aan afval van potten- of tegelbakkers. Tevens werden in deze kuilen roodbakkende geglazuurde tegels van enkele centimeters dik gevonden, die een uitholling aan de voorzijde hebben (afb. 32); wellicht betreft het kacheltegels. De meeste lijken ongebruikt te zijn. De afvalkuilen zijn doorsneden door jongere kuilen zonder enig vondstmateriaal. De indruk bestaat dat dit putten voor kleiwinning geweest zijn. Tijdens het bouwrijp maken van het terrein is enkele malen gekeken of zich hier nog meer afval- en extractiekuilen bevonden, maar dit was niet het geval. Het grootste gedeelte van het terrein was trouwens reeds tot op grote diepte verstoord door onderkeldering van de bebouwing.

Gemeente Hoorn, archeologische dienst, T.Y. van de Walle-van der Woude & Hollandia Archeologie

Hoorn * Westerdijk | Van 10 t/m 28 januari 2005 is een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd op een terrein aan de Westerdijk, waar tot voor enige jaren de schouwburg lag (Van den Berg 2006). Binnen het terrein is door de sloopwerkzaamheden een groot gebied ontstaan waar geen archeologisch onderzoek kon plaatsvinden, omdat de bodem door de werkzaamheden en het toestromen van grondwater te instabiel was om opnieuw bloot te leggen.

In de oudste fase (fase I) hoort het onderzoeksterrein tot het buitengebied van Hoorn. Vondsten uit de aangetroffen ontginningssloten dateren deze oudste fase bij benadering in de 13de en 14de eeuw. Uit historisch-geografisch onderzoek blijkt dat de huidige Westerdijk een zogenaamde inlaagdijk is, die ten oosten van de oudste zeedijk werd aangelegd, nadat

Afb. 33. Hoorn * Westerdijk.
Fragment van een vuurklok van
sgraffito-aardewerk met voorstel-
ling van een baardman, 16de eeuw.

Afb. 34. Hoorn * Westerdijk. Lei-
tje met afbeelding van een soldaat
met hellebaard, 1575-1600.

deze het in 1375 begaf tijdens een stormvloed. Uit de opgravingsgegevens is gebleken dat het terrein daarna voor langere tijd in onbruik raakte, getuige de natuurlijke wijze waarop de oude ontginningsloten zijn verveend. Ergens tussen 1375 en ca 1500 is de huidige Westerdijk aangelegd (fase II), waarbij een zekere mate van centraal gezag kan worden vermoed, getuige de uniformiteit van de gebruikte klei. Het land ten oosten van de Westerdijk werd ontwaterd door een parallel aan de dijk gelegen slootje. Wegens het ontbreken van dateerbaar archeologisch vondstmateriaal in het oudste dijklichaam en in de parallelslot is het niet mogelijk de herontginning scherper te dateren dan tussen ca 1400 en 1500 na Chr.

In de eerste helft van de 16de eeuw (fase III) werd de Westerdijk in oostelijke richting verbreed, waarbij tevens de achtererven van het Achterom werden opgehoogd met een afvalpakket van ca 1,5 m. In een werkput werden verharde paadjes aangetroffen langs de erf grenzen achter enkele panden van het Achterom. Er zijn geen aanwijzingen gevonden voor bewoning of bebouwing aan de Westerdijk in deze periode. Het gros van de archeologische resten kan worden gedateerd in de tweede helft van de 16de en de eerste helft van de 17de eeuw en behoort tot de gebruikelijke sporen zoals die worden aangetroffen op achtererven (puinkuilen, een beerkuil, een steegje met houten schuttingen, enkele bakstenen funderingsresten en waterputten, afb. 33 en 34). Dankzij het inventariserend veldonderzoek kon veel informatie worden verzameld over de omvang, het gebruik en de inrichting van de achtererven van de huidige panden Achterom 55 en 57.

In een andere werkput bestond een groot deel van het opgravingsvlak uit resten van laat-19de- en 20ste-eeuwse sloop- en bouwactiviteiten. Enkele restanten van oudere bebouwing kunnen op basis van oud kaartmateriaal worden gedateerd vanaf ca 1600 tot ca 1800. Helaas werd er geen dateerbaar vondstmateriaal gevonden in context met deze resten, waardoor de historische datering niet kon worden gestaafd door archeologisch materiaal.

Gemeente Hoorn, archeologische dienst, T.Y. van de Walle-van der Woude & Hollandia Archeologie, G.T.C. van den Berg

Hoorn – Zwaag * Dorpsstraat 66 | Van 26 september t/m 4 oktober 2005 is archeologisch onderzoek uitgevoerd op het perceel Dorpsstraat 66 in Zwaag. Omdat tot nu toe archeologisch zeer weinig bekend is over de vroegste ontwikkeling van Zwaag, is voor zover mogelijk het volledige terrein onderzocht. Op het diepste niveau zijn verschillende sloten en kuilen aangetroffen die keramiek bevatten uit de periode 1175-1200. Het betreft met name kogelpotaardewerk (kogelpotten en bakpannen), maar daarnaast ook Andenne-, Pingsdorf- en Paffrath-aardewerk, waaronder enkele complete Andenne-kannen (afb. 35) en een Pingsdorf-kan. De sloten waarin de keramiek is gevonden, vormden de begrenzing van een huisplaats. Van het huis zijn, afgezien van verspitte lemen vloeren, geen sporen vastgesteld. De vloerniveaus bleken in de periode na 1200 vergraven of verploegd te zijn. Vooralnog wordt ervan uitgegaan dat het gebied waarin Zwaag ligt, is ontgonnen in de tweede helft van de 12de eeuw. Het vondstmateriaal bevestigt deze aanname en geeft een beeld van de materiële cultuur van de eerste bewoners in het nieuw ontgonnen gebied. Opvallend is dat sporen en keramiek uit de periode 1200-1575 vrijwel volledig ontbreken. Het terrein was in deze periode niet bewoond. Uit de aanwezigheid van keramiek uit de late 16de en vroege 17de eeuw kan geconcludeerd worden dat vanaf die periode weer bewoning aanwezig was. Onder de keramiek bevinden zich diverse fragmenten Nederlandse majolica en enkele fragmenten Italiaanse faïence, o.a. van een tazza (drinkschaal) uit Montelupo. Ook uit deze pe-

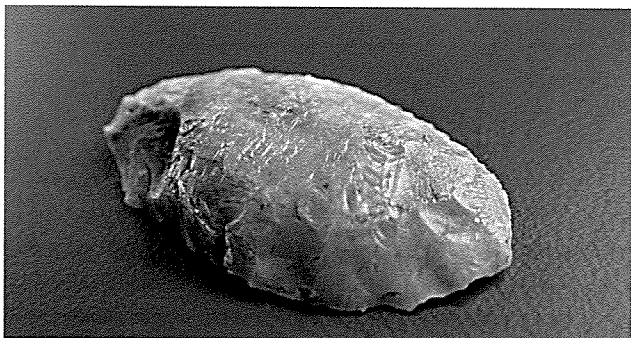
Afb. 35. Hoorn – Zwaag * Dorpsstraat 66. Drie kannen van Andenne-aardewerk, 1175-1200.

riode zijn nauwelijks sporen van bebouwing aangetroffen. In de 19de en 20ste eeuw heeft diverse malen nieuwbouw plaatsgevonden, waarbij de oude fundamenten verwijderd zijn.

Gemeente Hoorn, archeologische dienst, C.P. Schrickx

Laren * Janskerkhof | In januari 2005 werd pal naast het voetpad op een afgeplagd stukje heide te Laren (even voorbij het Janskerkhof) een fraaie vondst gedaan (afb. 36). Het betreft een vuurstenen werktuig van ca 3 x 1,5 cm dat aan nagenoeg alle zijden is bewerkt. De datering is, gelet op de fijne bewerking, mogelijk Late Steentijd (Neolithicum)-Vroege Bronstijd. Met het werktuig werden waarschijnlijk leren huiden schoongekrabbd.

AWN Naerdincklant, A.T.E. Cruysheer

Afb. 36. Laren * Janskerkhof.
Vuurstenen werktuigje.

Monnikendam * Bloemendaal 2 | Naar aanleiding van sloop en nieuwbouw op het perceel Bloemendaal 2 te Monnikendam werd in juni 2005 een archeologisch inventariserend veldonderzoek uitgevoerd door middel van een bureauonderzoek en boringen. De te onderzoeken locatie, met een oppervlakte van ca 300 m², ligt in het historische centrum van Monnikendam. Uit het bureauonderzoek blijkt dat de naam 'Bloemendaal' wijst op ontginning door monniken. Dit zou in de 13de eeuw zijn gebeurd ten behoeve van de landbouw. Door de stadsuitbreiding van 1404 kwam de onderzoekslocatie binnen de omwalling van de stad te liggen. Op kaartmateriaal uit 1543 is te zien dat het terrein dan nog niet is bebouwd. Op kaarten uit de 17de en 18de eeuw is het deels bebouwd en deels in gebruik als bouwland. Uit een aantal kaarten, gemaakt tussen 1632 en 1832, blijkt verder dat er verschillende panden op de onderzoekslocatie hebben gestaan.

Op het onderzoeksterrein zijn zes boringen gezet. De bodemopbouw bestaat uit een zandige toplaag, met daaronder sterk humeuze klei en sterk kleiig veen. De aanwezigheid van puin, hout- en steenkool, glas en plastic toont aan dat de bodem tot ca 1,8 m onder het maaiveld verstoord is. In twee boringen is zeer compact veen aangetroffen; dit is mogelijk opgebracht. In twee monsters zijn tegel-, aardewerk- en metaalfragmenten, glas, schelpresten en pijpenkop- en -steelfragmenten uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Uit het bestudeerde kaartmateriaal blijkt dat de onderzoekslocatie rond 1600 moet zijn bebouwd. De aangetroffen vondsten wijzen ook in die richting. Mogelijk zijn er nog oude funderingen aanwezig. De aanwezigheid van veel jonger puin en plastic tot 1,8 m onder het maaiveld toont echter aan dat de bodem (sub)recent verstoord moet zijn. Hierdoor is de kans op intacte archeologische sporen uit de beginfase van de bewoning erg klein.

Archaeological Research & Consultancy BV, Aard Jan Wulink & Miranda de Wit

Oostzaan * Kerkbuurt | Voorafgaand aan de bouw van het nieuwe gemeentehuis in het centrum van Oostzaan is een uitgebreid archeologisch onderzoek verricht. Het vooronderzoek (zie de kroniek 2002) toonde al aan dat het om een gebied van hoge archeologische waarde ging waar een grote middeleeuwse terp met middeleeuwse bebouwing lag met daarboven resten van 16de- tot 20ste-eeuwse bebouwing. Uit een sloot kwam veel en goed geconserveerd vondstmateriaal.

Tijdens de opgraving in 2005 kon een groot deel van de terp worden blootgelegd. De terp was opgebouwd uit plaggen. Tijdens het vooronderzoek was een plaggenfundering uit de 14de of 15de eeuw aangetroffen. Het leek erop dat ook ditmaal plaggenfunderingen aanwezig waren, onder andere van een groot huis dat tegen de Kerkstraat (het middeleeuwse bewoningslint) aan lag. Uit een waterput kwam een fraaie collectie proto-steengoed kunnen tevoorschijn (13de eeuw). In een afvalkuil werd aardewerk aangetroffen uit de periode 1480-1520, waaronder fragmenten van een bijzonder mooie kan van goudluster-majolica uit Spanje. De terp werd doorsneden door twee sloten uit de 16de tot 18de eeuw waaruit eveneens veel vondstmateriaal kwam. De sloten zijn de beerputten van het platteland (zie ook hieronder, Zaanstad – Zaandam * Provinciale Weg 66-74). Daarom werd besloten de complete inhoud van één sloot te bergen zodat de vondsten gedetermineerd en beschreven konden worden. In totaal werden 17 bigbags met slootvulling en scherven naar boven gehaald. Boven de middeleeuwse terp lagen resten van funderingen uit de 16de tot 18de eeuw. Als poeren voor deze fundering waren onder andere brokken grafsteen gebruikt met gotische inscripties. Deze zijn waarschijnlijk afkomstig van de nabijgelegen kerk, waarvan de voor-

ganger uit de Middeleeuwen dateert. De uitwerking van het onderzoek is momenteel in volle gang zodat hier slechts summier de resultaten kunnen worden medegedeeld. Wanneer het onderzoek is afgesloten zal hieraan in de Kroniek meer aandacht worden besteed.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Oostzaan * Noordeinde | De heer De Haas uit Oostzaan meldde de vondst van een grote hoeveelheid aardewerk tijdens graafwerkzaamheden voor een leidingsleuf ter hoogte van Noordeinde. Aangezien deze sleuf een houten beschoeiing raakte, is waarschijnlijk een deel van de vulling van een oude sloot opgegraven. Op 2 m diepte lag middeleeuws aardewerk: tientallen kogelpotsherven met bezemstreekversiering, sommige flink groot, proto-steen- goed- en steengoedscherven uit Siegburg alsmede enige kleine fragmentjes roodbakkend aardewerk. Op een hoger niveau werden fragmenten 16de- tot 18de-eeuws roodbakkend en witbakkend aardewerk, faïence en majolica aangetroffen. Het middeleeuwse aardewerk dateert uit de 12de tot 14de eeuw. Gezien de grote hoeveelheid scherven moet hier in de zeer nabije omgeving een middeleeuwse woning of boerderij gestaan hebben. Het latere aardewerk geeft aan dat de plaats waarschijnlijk tot op de dag van vandaag ononderbroken bewoond is geweest. De afgelopen jaren zijn langs het oude bewoningslint in Oostzaan verscheidene vindplaatsen aangetroffen die veel aardewerk uit de 11de tot 14de eeuw hebben opgeleverd (Kerkbuurt 6 en 8, Kerkbuurt 18, Zuideinde 64a). Dit geeft aan dat Oostzaan in die periode al een dichtbevolkt en belangrijk dorp geweest moet zijn.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Purmerend * Beemsterburgwal 2-3 | In februari 2005 werden door de bewoner van Beemsterburgwal 2-3 bij het in pandig uitgraven verscheidene funderingen aangetroffen. In overleg met de Archeologische Werkgroep Purmerend heeft de eigenaar de funderingen verder vrijgegraven, ingetekend en gefotografeerd. De funderingen dateren uit de vroege 17de en 18de eeuw. Het huidige pand dateert van 1880 en is hier bovenop gebouwd. Ook het aangetroffen scherfmateriaal is 17de- en 18de-eeuws. Vermeldenswaardig is de vondst van een fragment van een distilleerkolf of alembiek (afb. 37) en een benen mesje (afb. 38).

Archeologische Werkgroep Purmerend, P.J. de Groot

Purmerend * Melkweg | In juli 2005 werd in het gebied ten westen van Purmerend volop gebouwd. In dit gebied ligt de Melkweg, een oude weg die al sinds eeuwen een verbinding vormt tussen Amsterdam en Purmerend. Langs de Melkweg liggen volgens de Stichting Re-

Afb. 37. Purmerend * Beemsterburgwal 2-3. Fragment van een distilleerkolf of alembiek.

Afb. 38. Purmerend * Beemsterburgwal 2-3. Benen mesje.

gionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) een aantal vermoedelijke huisplaatsen, die op een waardekaart zijn vastgelegd. Hoewel de weg dus een erkende cultuurhistorische waarde heeft, is hij niet in het bestemmingsplan opgenomen en was bij de versterking geen onderzoek gepland. In overleg met de gemeente heeft de Archeologische Werkgroep Purmerend daarom actie ondernomen en diverse waarnemingen gedaan. Na het doorsnijden van de weg door de graafmachines werd de AWP in de gelegenheid gesteld foto's en tekeningen te maken. Vanaf het maaiveld werden hoogten bepaald en er werd scherfmateriaal verzameld. Het vroegste scherfmateriaal werd aangetroffen op de veenlaag: het merendeel was afkomstig van kogelpot- en Paffrath-aardewerk en maar ook werd een enkele Pingsdorfscherf aangetroffen. De datering van dit aardewerk in de 12de en 13de eeuw wijst erop dat de Melkweg in deze periode al in gebruik was. Ook uit de talloze bergen verzette grond die in het gebied lagen zijn diverse vondsten geborgen. Een van de leukere vondsten hieruit betreft een fragment van een benen kam uit de 13de eeuw.

Archeologische Werkgroep Purmerend, P.J. de Groot

Schagen * Regioplein | In maart 2005 werd een proefput aangelegd op een terrein waarin restanten van een nederzetting uit de Midden-Romeinse Tijd werden verwacht (afb. 39). De plek was al in 1974 ontdekt, maar werd daarna vrij snel overbouwd. In 2003 werd een deel van de bebouwing gesloopt en kwam er ruimte voor verkennend onderzoek met de grond-

Afb. 39. Schagen * Regioplein. Actie in de put.

Afb. 40. Schagen * Regioplein.
Het hondenskelet.

boor. Dit leverde een beeld op van diepe recente verstoringen, maar ook van stukjes intact nederzettingvlak en een brede geul. Meest opmerkelijke fenomeen ter plaatse is het voorkomen van aslagen die in dikte variëren van enkele centimeters tot meer dan 50 cm. Het in 1974 verzamelde materiaal gaf geen indicatie van een specifieke activiteit die het accumuleren van een dergelijke hoeveelheid as kan verklaren. Het voornaamste doel van het onderzoek is dan ook een verklaring te vinden voor de buitensporige hoeveelheden as.

De eerste werkput van 20 x 8 m leverde niet meer dan 40% ongestoord niveau op. Aan de noordzijde werd een sloot gevonden die globaal oost-west was georiënteerd. De vulling bestond uit sterk venige klei, waarin vondsten zaten. Globale datering op basis van typonologie wijst op de tweede helft van de 3de eeuw na Chr. De aanwezigheid van Romeins import-aardewerk ondersteunt deze datering. Nog iets verder naar het noorden werd een waarschijnlijk parallelle sloot gevonden die vrij snel is dichtgeraakt, getuige de vulling met een zavelige klei afgewisseld met bandjes as en keramiekgruis. Bij het couperen van dit spoor werd 50 cm lager een cultuurlaag aangetroffen die bestond uit een 20 cm dik donkergrijs kleipakket met archeologische indicatoren als as, houtskool en kleine botfragmenten. In 1974 was de laag al gezien bij het graven van sleuven voor de riolering, maar kon toen niet worden bestudeerd. Gelet op de overeenkomst in grondopbouw tussen de Bronstijd-nederzetting Hoep-Noord en deze site, lijkt het aannemelijk dat de gevonden grondlaag eveneens uit de Bronstijd stamt en dat de geul een restgeul is van een ouder systeem, waar op de oeverwal werd gewoond.

Het vlak ten zuiden van deze sloten bevatte vrij veel kleine verkalkte botfragmenten temidden van veel as; hiervan werd een flinke hoeveelheid verzameld en gezeefd. De meeste botfragmenten zijn menselijke crematieresten en horen waarschijnlijk bij één enkel individu. Vlak hiernaast werd het vrijwel complete skelet van een middelgrote hond gevonden (afb. 40). Dit skelet kon in zijn geheel worden geborgen en is inmiddels uitgerepareerd. Aan de uiterste zuidzijde van de werkput loopt een deel van de hierboven genoemde geul, maar deze is ter plekke geheel gevuld met as: witte hout-as onderin en afwisselende lagen roze en oranje as erbovenop. Veel van deze as is door ijzeroxide later aan elkaar gekoekt en leverde

Afb. 41. Schagen * Regioplein. Paalgaatjes bij de aaneengekoekte aslaag aan de noordzijde van de sloot.

bijna ondoorbreekbare barrières aan de rand van de geul op. Temidden van de aspakketten lag een compleet runderskelet. Door wateroverlast geplaagd, werd besloten dit skelet voorlopig toe te dekken en in 2006 alsnog te bergen. De geul is in later tijd vol geraakt met klei, waarin zich aardewerk uit het eind van de 3de eeuw of later bevond, evenals enkele Romeinse importen. De vulling van de geul is dus in ieder geval ouder, waarschijnlijk daterend uit de 2de eeuw. Aan de noordzijde van de sloot werden vele tientallen stokindrukken gevonden van wat waarschijnlijk een afrastering is geweest (afb. 41). Tot nog toe zijn er geen voorwerpen gevonden die een duidelijke verklaring geven voor de aspakketten die zich tot ver in de omtrek uitstrekken. Evenmin zijn er veel aanwijzingen voor alledaagse bezigheden: een halve spintol temidden van tonnen as en scherven is niet veel. Door uitgestelde bouwactiviteiten zal er in de eerste helft van 2006 de mogelijkheid van verder onderzoek zijn.

Archeologische Werkgroep Kop van Noord-Holland, Frans Diederik

Waddenzee * Bollen (maritieme archeologie) | Een paar jaar geleden haalde de Texelse garnalenkotter 'Emmie' weer eens het nieuws omdat de vissers archeologische resten in hun net hadden opgehaald. Ditmaal betrof het een puntgave kist met een soort kapmessen die uit de VOC-tijd zouden stammen (afb. 42), maar het archeologisch duikteam van NISA/ROB had zijn twijfels over deze datering. In de afgelopen jaren berichtten lokale duikers ons bovendien veelvuldig over een ondiep (4-5 m) gelegen 'schervenwrak', waar ze erg veel materiaal uithaalden, dat wij bij de mensen thuis ook hebben bekeken. Opvallend waren de mooi beschilderde schalen van een type aardewerk uit Frechen met het jaartal 1822 erop, maar ook zagen we grote Keulse potten en talloze andere soorten aardewerk, waaronder heel wat industrieel vervaardigd materiaal, grote hoeveelheden kleipijpen, etc. Gezien de snelle vordering van ons werk – vanwege het goede onderwaterzicht deze zomer – was er tijd om het betreffende wrak, door ons voorlopig 'Wrak 1822' genoemd, op te zoeken en vast te stellen wat zoal van deze locatie afkomstig is.

Het wrak ligt tegen de Bollen, een ondiepte oost van Texel. In drie tijen is het schip geïnterpreteerd en ruwweg in kaart gebracht. Van de scheepsconstructie is alleen het vlak (scheepsbodem) te zien, van achterschip tot voorschip (noord-zuid), waarbij de stevens ontbreken. De achterstevens is overigens terug te vinden in de tuin van een particulier op Texel.

Afb. 42. Waddenzee * Bollen (maritieme archeologie). Vader en zoon Boom van garnalenkottor 'Emmie' tonen trots hun opgeviste vondst: een houten kist met een soort kapmessen.

De bovenkant van het zaathout (binnenkiel) is over de hele lengte te volgen, ofschoon deels aan het zicht onttrokken door gestapelde bakstenen. De oorspronkelijke lengte over de kiel zal ongeveer 28 m geweest zijn, de lengte over de stevens ca 34 m. Het schip bleek de afgelopen winter flink vrijgespoeld en er was recent een slijpgat van 10,5 m diep rond het achterschip ontstaan met duidelijk herkenbaar nog scherpe breuken in de klei. Aan de bakboordzijde (oost) is het boord al wat langer geleden omgeklapt en in een slijpgeul gevallen. De vondstverspreiding buiten het wrak is daarom vooral oostwaarts, de geul in; hier en daar steken stukjes van dat boord tussen de bakstenen en overige zaken uit.

Opvallend was de grote hoeveelheid goederen die er nog steeds ligt en vooral de hoeveelheid bouwmaterialen: onderin, direkt op de wegering, een lading gestapelde rode bakstenen met daarop allerlei formaten tonnen en verder smeedijzeren schoppen, dissels, spijkers, kalkmortel, etc. Daarnaast troffen we kisten aan met het type kapmessen als jaren eerder door 'Emmie' opgevist en ook de enorme verscheidenheid aan (scherven) aardewerk, het kleine maatje kelderflessen, het type kleipijpjes (met als hielmerk de gekroonde letters 'PW'), de messing voorwerpjes en nog veel meer zaken, die we ook verspreid bij diverse duikers thuis hadden gezien. Datering van een houtmonster met spint wijst op bouw rond het einde van de 19de eeuw (1898 na Chr. plus of min vijf jaar). Door ons onderzoek is veel inzicht vergaard in betrekkelijk korte tijd, maar het zou moeten worden afgerond met tenminste een fotografische documentatie van het vele materieel uit dit wrak dat in diverse Texelse privécollecties te zien is.

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie (NISA/ROB),
Arent Vos

Waddenzee * Burgzand (maritieme archeologie) | Op het Burgzand, ten oosten van Texel, liggen in een gebied van 1500 x 2000 m twaalf wrakken die in voorgaande jaren door het archeologisch duikteam van NISA/ROB in kaart zijn gebracht en gewaardeerd (afb. 43). Hiervan is in voorgaande Kronieken (2000-2004) verslag gedaan. Het gebied en de wrakken worden nauwlettend in de gaten gehouden, onder andere omdat sinds de dichting van de Afsluitdijk in 1932 de waterhuishouding ingrijpend is veranderd en sindsdien op het Burgzand een voortdurende verdieping plaatsvindt. Op de diverse sites worden verschillende sporen gevolgd.

Twee van de twaalf wrakken zijn destijds beoordeeld als te incompleet en niet behoudenswaard (wrakken BZN 13 en 16). Eens in de paar jaar één duik om te zien of er meer constructie en/of lading is vrijgespoeld en of het oordeel moet worden herzien, is hier het devies. Dit jaar is op deze posities niet gedoken.

Vier van de twaalf (BZN 11, 12, 14 en 15) zijn totaal niet afgedekt en in wezen opgegeven, maar worden nauwlettend gevolgd om het proces en de snelheid van degradatie goed in kaart te brengen. Dat proces en die snelheid zijn echt indrukwekkend. Was vorig jaar wrak BZN 14 met sprongen achteruitgegaan, nu was het proces daar wat vertraagd en waren juist de wrakken 11 en 15 dramatisch verslechterd. Wrak 12 is verrassend genoeg al jaren vrij stabiel, al loopt er inmiddels een slijpgeul langs die 7 m dieper is dan de wrakbult en in toenevende mate een bedreiging vormt. Bij een volgende duik zullen we waarschijnlijk kunnen constateren dat ook dit wrak in de geul is gestort.

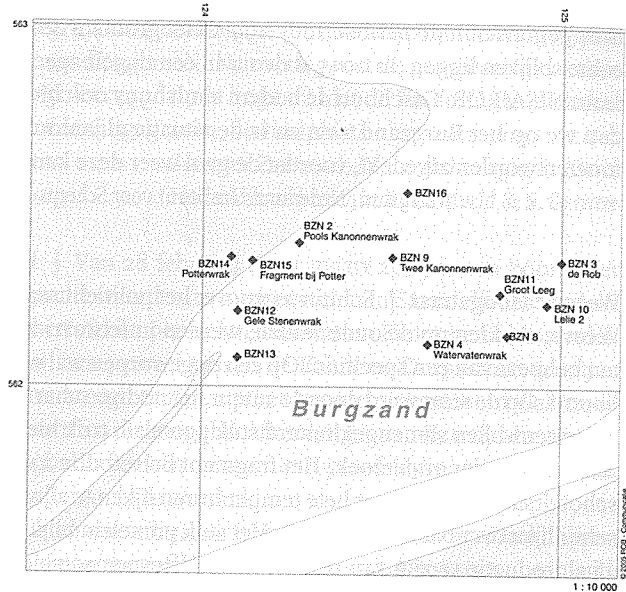
Vier van de wrakken hadden een groot onderzoekspotentieel en zijn geheel afgedekt tot ruim buiten de eigenlijke wrakplaats (BZN 2, 3, 8 en 10). Deze posities zijn dit jaar grondig geïnspecteerd en het valt op dat de zeebodem rondom weer verder is verdiept, maar dat de wrakken onder de afdekking (voorlopig) veilig liggen. Bij het systeem van afdekken is rekening gehouden met een verdere verdieping van de zeebodem in dit gebied van in ieder geval nog eens 2 m, en het is belangrijk deze posities goed te blijven monitoren. Af en toe zullen reparaties verricht moeten worden. We denken na over een manier om de bovenkant van de afdekking te verduurzamen.

Wrak BZN 9 is deels afgedekt, namelijk daar waar tijdens de waardestellende verkenning een vondstenlaag werd aangetroffen, maar verder niet. Het niet afgedekte deel is flink aangetast en sinds vorig jaar is zelfs het hele zaathout (binnenkiel) verdwenen. Ook andere beschadigingen wijzen erop dat het schip waarschijnlijk geraakt is door een visser. De wél afgedekte delen blijven goed gevuld met sediment en zien er voorlopig niet bedreigd uit. Het is interessant op één site de verschillen te vergelijken tussen wel en niet afgedekt.

Wrak BZN 4 is een West-Indiëvaarder – de enige die we kennen tot nog toe – met een lading van onder andere koffie in tropisch hardhouten vaten. Dit wrak stak toen wij er voor het eerst kwamen al zover uit de bodem, dat we niet hadden gedacht dat onze fysieke bescherming hier zou kunnen werken. Bij wijze van experiment zijn we er toch aan begonnen, maar dan in fasen. Vorig jaar is buiten het wrak om een laag afdekgaas gelegd om de bodem rondom vast te houden en omhoog te krijgen. Dat bleek bij inspectie dit jaar zo wonderwel gelukt, dat we nu in één keer het hele wrak hebben afgedekt. Volgend jaar moeten we bekijken of dat weer heeft gewerkt. Moesten we eerder constateren dat het achterschip steeds verder uit de bodem vrijspolde, tot wel 3,5 m hoog toe, nu kunnen we melden dat hetzelfde deel als gevolg van getroffen maatregelen is ingezand en nog slechts minder dan 2 m uit de bodem steekt.

Laat er geen twijfel over bestaan: zonder fysieke afdekking staan de vrijspolende wrakken in dit gebied onverminderd bloot aan krachtige erosieve processen als tijdenstro-

Afb. 43. Waddenzee * Burgzand (maritieme archeologie). Detailkaart van het Burgzand, met de ligging van de twaalf wrakken en hun bijnamen.

ming, paalworm, sleepnetvisserij en verzamelaars. Een vondstcomplex verliest zo van jaar tot jaar aan informatiewaarde totdat na tien à vijftien jaar de helft of meer verdwenen is, en ‘Malta’ biedt hier geen oplossing (Vos & van der Vliet 2005). Door het aanbrengen van een fysieke bescherming kunnen de wrakken – mits periodiek geïnspecteerd en onderhouden – uitstekend bewaard blijven tot een moment dat de maatschappij mogelijk wel de middelen beschikbaar heeft voor gedegen, professioneel onderzoek.

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie (NISA/ROB),
Arent Vos

Waddenzee * Scheer (maritieme archeologie) | In het Scheer, een vaarwater oost van Texel, ligt het wrak Scheer II, bij lokale duikers bekend onder de naam *Soli Dei Gratia*. Ontdekt in de jaren zeventig van de 20ste eeuw was het ooit een mooi wrak, zwaar gebouwd en gevonden op slechts 5 m diepte. Het is bekend dat de bodem hier sindsdien sterk is verdiept en dat het wrak in de slijpgeulen is gestort. Normaal is het zicht op deze plek altijd extreem slecht, zodat het archeologisch duikteam van NISA/ROB hier nog nooit echt goed heeft kunnen kijken. In 2005 was het zicht in de Waddenzee echter ongewoon goed en is de site voor één tij in het programma ingelast. Inderdaad ligt het wrak behoorlijk uit elkaar op een diepte van 13 tot 18 m, met uitlopers naar 20 m. In de wrakbult steken enkele zeer zware leggers (ca 35 x 35 cm) 4 m recht omhoog uit de bodem. Overal ligt scheepshout, maar grotere in verband zittende constructiedelen zijn niet gezien. Evenmin is hier nog een intacte vondstenlaag te verwachten. Archeologisch is de site derhalve niet meer zo waardevol, maar voor het bestuderen van de diverse degradatieprocessen is het wrak wel van belang (Vos 2005).

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie (NISA/ROB),
Arent Vos

Waddenzee * Scheurwrak (maritieme archeologie) | Het Scheurwrak is een vaarwater noord-oost van Texel. Hier ligt het wrak Scheurwrak SO 1 (datering ca 1582-1593), dat door het NISA

is opgegraven in de periode 1987-1997. Het grootste deel van de scheepsconstructie moest echter blijven liggen. In 2005 is de site in één tij geïnspecteerd door het archeologisch duikteam NISA/ROB. Ofschoon de bodem sinds 1997 ook hier iets is verdiept, is dat veel minder dan we op het Burgzand zien en is de situatie al jaren redelijk stabiel. Toch zou het wrak moeten worden afgedekt, voordat de geul weer deze kant op meandert.

Lelystad, Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterArcheologie (NISA/ROB),
Arent Vos

Weesp * Hoogstraat | Schuin tegenover het politiebureau aan het eind van de Hoogstraat te Weesp, midden op de oude wallen, werden in februari 2005 graafwerkzaamheden verricht ten behoeve van een speeltuin. Op een opgeworpen wal werd onder meer een glijbaan gerealiseerd. Op de stort werd door de auteur het nodige scherfmateriaal aangetroffen uit de 17de-20ste eeuw. Een samengeklonterd stuk porselein trok hierbij de aandacht en werd meegenomen voor nader onderzoek. Het fragment betreft drie à vier op elkaar gestapelde bordjes of schoteltjes die onder zeer hete temperaturen lijken te zijn versinterd en verglaasd – een waarschijnlijke ovenbakfout (afb. 44). Het stuk porselein blijkt, voor zover bekend, het enige stuk afvalproductie te zijn van de beroemde Weesper porseleinfabriek van graaf van Gronsfeld Diepenbroick. De graaf, die tevens hoofdschout was van Weesp, richtte in 1759 deze eerste porseleinfabriek van Nederland op. Met een maximale bloeitijd van zes jaar dolf de fabriek uiteindelijk in 1770 het onderspit wegens de hoge productiekosten en buitenlandse concurrentie. De Weesper porseleinfabriek werd opgevolgd door die van Loosdrecht. De vondstlocatie houdt geen direct verband met de porseleinfabriek, die enkele honderden meters van de vindplaats af was gevestigd. Hoogstwaarschijnlijk is het stuk porselein hier terechtgekomen via stort van baggerspecie afkomstig uit de gracht bij de fabriek.

AWN Naerdincklant, A.T.E. Cruysheer

Zaanstad – Assendelft * Dorpsstraat | Omdat woningbouw mogelijk een middeleeuwse vindplaats zou aantasten, is op het perceel Dorpsstraat 263-265 in Assendelft een kort verkennend booronderzoek uitgevoerd. Uit de boringen bleek dat het terrein onverstoord was en dat op een diepte van 30-40 cm onder het maaiveld een ophogingspakket ligt dat waar-

Afb. 44. Weesp * Hoogstraat. Drie à vier delen van porseleinen bordjes uit 1760-1770, waarvan er twee duidelijk zichtbaar zijn.

schijnlijk uit de Middeleeuwen dateert. Een deel van deze vermoedelijk middeleeuwse vindplaats ligt in het te bebouwen stuk van het perceel. Na overleg met de gemeentelijk archeoloog is besloten het terrein met 40-50 cm zand op te hogen zodat de funderingen en kabels en leidingen, die tot 70 cm diep worden ingegraven, de vindplaats niet aantasten.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Hollandia archeologie, R. Lichtveld & S. Gerritsen

Zaanstad – Assendelft * Saendelft | Van 28 februari t/m 1 maart 2005 is een booronderzoek uitgevoerd naar de archeologische waarde van twee percelen in Saendelft (Assendelft) (Van den Berg & Vaars 2005). Het betreft een perceel tussen station Krommenie-Assendelft en de nieuwbouwwijk Saendelft, en een perceel tussen de Kaaik en Dorpsstraat 902-920. Het eerstgenoemde perceel bleek verstoord te zijn, op het tweede perceel werd vlak onder het maaiveld een zwarte laag aangetroffen die mogelijk afkomstig is van IJzertijd-bewoning. Op dit laatste perceel is een vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd, het eerste perceel hoefde verder niet onderzocht te worden.

Het hierboven beschreven proefsleuvenonderzoek is in mei 2005 verricht. Daarbij werd een gering aantal sporen en vondsten aangetroffen (Lichtveld 2005). De sporen, bestaande uit greppels en koeienpaden, dateren voornamelijk uit de Romeinse tijd en wijzen erop dat het onderzoeksterrein in de periferie van de Inheems-Romeinse nederzettingen lag.

De verspreiding van nederzettingssporen uit de Romeinse tijd in de Assendelver Polders levert het frappante beeld op dat deze sporen in het zuidoosten scherp begrensd worden door de Kaaik (Brandt 1983), een beeld dat door dit proefsleuvenonderzoek bevestigd wordt. Vreemd is echter dat de Kaaik niet is terug te voeren tot de Inheems-Romeinse tijd: het is een middeleeuwse structuur die deel uitmaakte van de middeleeuwse veenontginningen, eerst als sloot, later in combinatie met een dijkje en daarna, tot op heden, weer als sloot (Besteman & Guiran 1987). De verklaring voor de schijnbare tegenstrijdigheid dat een middeleeuwse structuur de grens vormt van nederzettingen uit de Romeinse tijd lijkt, logischerwijs, te liggen in de geologie van de streek. Het onderzoeksterrein ligt op het grensgebied van twee geologische afzettingen die hierbij waarschijnlijk een rol hebben gespeeld. In de proefsleuven werd de Duinkerke-I afzetting aangetroffen op ongeveer 50 cm onder het maaiveld. Hier en daar was de laag onderbroken en nergens erg dik. Bekend is dat de Duinkerke-I naar het westen toe veel dikker wordt, tot meer dan 1 m (Vos 1983). Vermoedelijk watterde deze ondoordringbare laag in de Romeinse tijd af naar het oosten en kwam dit water ter hoogte van de onderzoekslocatie samen met het water dat afstroomde van het in de Late Bronstijd en IJzertijd ontstane hoogveengebied oostelijk van de onderzoekslocatie. Ook nu nog is de locatie een nat terrein met waterpoeltjes en veengroei. Door het samenvloeien van deze twee afwateringssystemen was hier wellicht sprake van een moerasachtige overgangszone tussen de Romeinse bewoning en de meer naar het oosten gelegen hoogveenkussens. Deze zone vormde een natuurlijke oostelijke grens voor de nederzettingsactiviteiten in de Romeinse tijd. Uit het proefsleuvenonderzoek blijkt dat deze strook, of de overkant ervan, wel geschikt was voor het weiden van vee.

Het veen oxideerde deels in de verdere loop der tijd. In de Vroege Middeleeuwen ontwikkelde zich opnieuw hoogveen. Dit hoogveen werd in de Assendelver Polders vanaf de 10de eeuw ontgonnen, grofweg van west naar oost (Besteman 1987). De Duinkerke-I kleiafzetting bevond zich tegelijkertijd nog steeds in de ondergrond. Op zeker moment bestond ter

plaats van het onderzoeksgebied afwatering vanuit het nog niet ontgonnen hoogveen in het oosten, samenvloeiend met afwatering over het Duinkerke-I kleidek vanuit het westen. Een geologische situatie vergelijkbaar met de omstandigheden in de Romeinse tijd. De middeleeuwse ontginners hebben deze drassige zone vergraven tot een sloot, de huidige Kaaik. Zodoende ligt deze middeleeuwse sloot op de plaats waar in de Romeinse tijd de moerasachtige overgangszone bestond. Deze samenloop van geologische omstandigheden creëerde de huidige illusie dat de middeleeuwse Kaaik de zuidoostelijke grens vormt van de nederzettingen uit de Romeinse periode.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Hollandia archeologie, R. Lichtveld & J.P.L. Vaars

Zaanstad – Assendelft * Saendelft-West | Twee jaar geleden is een onderzoek gedaan in een slibdepot in de nieuwbouwwijk Saendelft-West. Door de hoge waterstand kon dit onderzoek toen niet worden afgemaakt. Op 8 april 2005 stond het water laag en kon opnieuw worden gekeken of het terrein van archeologische waarde was. Scherven uit de IJzertijd en de Middeleeuwen (o.a. Pingsdorf) werden aangetroffen. Hieruit bleek dat dit slibdepot van archeologisch belang is. De ontwikkelingen rond het depot zullen worden gevolgd.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Krommenie * Noorderham | In 2005 is begonnen met de nieuwbouw voor het project 'Poort Clamdijcke' nabij station Krommenie-Assendelft. Omdat door deze nieuwbouw het leefgebied van de Noorse woelmuis (een zeldzaam beestje dat alleen in de natte delen van Nederland voorkomt) werd aangetast, werd de gemeente verplicht elders een compensatiegebied aan te leggen voor dit diertje. Dit kwam te liggen bij de Noorderham in Krommeniedijk (Graas 2006). In de directe omgeving van het plangebied zijn, ten westen van de Watering, een groot aantal vindplaatsen aangetroffen uit de Prehistorie, Romeinse Tijd en Middeleeuwen. Wat meer naar het noorden, tegen de kerk van Krommeniedijk aan, is een vindplaats ontdekt uit de Middeleeuwen. Iets verderop ligt zelfs het enige wettelijk beschermde Rijksmonument van de gemeente Zaanstad, een terrein met sporen van bewoning uit de Romeinse Tijd. Bij een in 2004 uitgevoerd booronderzoek ter plaatse van het plangebied is op een diepte van 45 cm een mogelijke bewoningslaag uit vermoedelijk de Romeinse tijd aangetroffen (Graas 2004). Gebaseerd op zowel de aanwezigheid van de vele vindplaatsen ten westen en ten noorden van het plangebied en het resultaat van het booronderzoek uit 2004, is geadviseerd het graafwerk te beperken tot een diepte van 40 cm en dit onder archeologische begeleiding te laten uitvoeren.

Hoewel in de directe omgeving tientallen vindplaatsen ontdekt zijn uit de Prehistorie en Romeinse Tijd werden tijdens de graafwerkzaamheden voor de inrichting van het leefgebied voor de woelmuis geen sporen uit deze perioden aangetroffen. Er is slechts één scherf uit de IJzertijd of Romeinse Tijd gevonden, in de uitgebaggerde grond van een sloot.

Een ander resultaat van de begeleiding was de vondst van enige grofgemagerde (dat wil zeggen met kiezelgruis verschraalde) kogelpotscherven uit de 10de tot 12de eeuw. Uit historische bronnen is niets bekend over bewoning van Krommenie en Krommeniedijk in deze periode. Het begin van de bewoning wordt aan de hand van archiefgegevens voor Krommenie pas in het midden van de 13de eeuw gesteld en voor Krommeniedijk pas in het midden van de 14de eeuw. De gevonden kogelpotscherven zijn het eerste bewijs dat de ontginning

van dit gebied al veel eerder heeft plaats gevonden, namelijk al tussen de 10de en 12de eeuw. Dit sluit overigens goed aan bij de datering van de eerste bewoning van Assendelft. Verder zijn deze scherven bijzonder omdat langzamerhand steeds meer aanwijzingen boven water komen dat een aanvang van de kolonisatie in de 10de eeuw aannemelijk is (zie ook de Kroniek 2003). Net als van prehistorisch en Romeins aardewerk is het aantal gevonden middeleeuwse scherven bijzonder laag. Voor de 10de tot 12de eeuw zal dan ook gelden dat het plangebied als weiland, hooiland of jacht- en visgebied is gebruikt. En net als in de IJzertijd en de Romeinse Tijd zal de nederzetting vanwaaruit het gebied geëxploiteerd werd iets verderop liggen, waarschijnlijk richting Krommenie of Krommeniedijk. Het gebied zal in de 10de tot 12de eeuw niet dichtbevolkt zijn geweest. De nederzetting waaruit de 10de- tot 12de-eeuwse scherven afkomstig zijn, zal uit één of hooguit twee boerderijen hebben bestaan.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & G. Graas & Hollandia archeologie, J.P.L. Vaars

Zaanstad – Wormerveer * Bleekerstraat | In de Bleekerstraat in Wormerveer werd tijdens rioleringswerkzaamheden een vrijwel gaaf flesje gevonden van groen glas. Na melding aan de Dienst Archeologie is het flesje onderzocht door de glasspecialiste mevrouw C. Mud, die het in de 17de of 18de eeuw dateerde.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Papenpad | Na sloop van een bedrijfsgebouw aan het Papenpad werden op het terrein, gelegen naast de 17de-eeuwse katholieke schuilkerk, waarnemingen gedaan. Daarbij is 17de- en 18de-eeuws materiaal gevonden. Het Papenpad is een oud, 17de-eeuws pad en kenmerkend voor de verkaveling en ontwikkeling van Westzaandam. Door omstandigheden kon helaas geen verder onderzoek worden uitgevoerd.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Provinciale Weg | Tijdens graafwerkzaamheden langs de Provinciale Weg tegenover Station Zaandam werden twee sloten doorsneden waarbij enige scherven naar boven kwamen. Het bleek te gaan om verspreid liggende losse vondsten uit de 17de tot 19de eeuw. Gezien het geringe aantal vondsten is geen vervolgonderzoek ingesteld. De opzichter vond, staande naast de gemeentelijk archeoloog, nog wel een puntgaaf parfumsflesje uit de 17de eeuw.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandam * Provinciale Weg 66-74 | Op 9 februari 2005 is een archeologisch booronderzoek uitgevoerd op een braakliggend perceel tussen het Rustenburg en de Provinciale Weg, ter hoogte van de woningen Provinciale Weg 66-74. In het kader van de vernieuwing van het centrum van Zaandam, beter bekend als het plan Inverdan, zullen hier een weg en een brug worden aangelegd. Het onderzoeksterrein wordt door een noord-zuid lopende sloot, de Vaart genaamd, in twee delen gedeeld. Het deel ten oosten van de Vaart bleek tot op grote diepte verstoord te zijn, het deel ten westen van de Vaart was ongestoord. In een strook van ongeveer 6 m breed werden daar afvallagen en lagen zaagsel aangetroffen. Lagen zaagsel zijn kenmerkend voor de 17de en 18de eeuw in de Zaanstreek en kunnen gezien worden als ophogingslagen. Aan het oppervlak troffen de onderzoekers veel schervenmateriaal aan,

bestaande uit opvallend grote fragmenten van laat-17de-eeuws en 18de- en 19de-eeuws aardewerk, glas en metaal. Zaandam was in de 17de en 18de eeuw een dorp. Beerputten of afvalputten bestonden vrijwel niet. De bewoners gooiden hun afval weg in sloten en langs slootkanten, waar het als versterking en oeverbescherming diende. De slootkanten kunnen dan ook gezien worden als de beerputten van de Zaanstreek (in feite geldt dit voor het gehele Noord-Hollandse platteland in de veengebieden). Om deze reden werd archeologisch onderzoek aanbevolen om de inhoud van deze ‘beerputten’ niet verloren te laten gaan.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij & Hollandia archeologie, G.T.C. van den Berg & J.P.L. Vaars

Zaanstad – Zaandam * Rembrandtstraat | In een plantsoen aan de Rembrandtstraat is een proefsleuf getrokken vanwege de bouwplannen die voor dit terrein bestaan. Op ongeveer 80 cm diepte werden poeren blootgelegd van minstens drie huizen uit de late 17de en de 18de eeuw. Zowel voor als achter deze huizen liep een sloot waarin laat-17de- en 18de-eeuws afval werd aangetroffen. In de 19de en 20ste eeuw is het terrein opgehoogd met afval en zand, tot soms wel 1 m dik.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zaanstad – Zaandijk * Hazepad 79 | Er is onderzoek gedaan naar een kelder die vrijgekomen was na de sloop van de bebouwing. Deze kelder was gemetseld van gele steentjes met afmetingen van 18 x 7 x 3,5 cm. Hij was rechthoekig, had een lengte van 4 m, een breedte van 2,12 m en een diepte van 1,2 m. Precies halverwege was in de breedte (oost-west) een muur aangebracht, éénsteens dik in halfsteens verband, waar op een nogal opvallende manier aan zowel de noord- als de zuidzijde diagonaal dunne stenen waren gemetseld. Een dergelijke manier van metselen werd gebruikt om kelders water- of vocht dicht te maken en waarschijnlijk is dit dan ook een waterkelder of olieopslagkelder geweest. Deze laatste interpretatie komt voort uit het feit dat op de plek van de boerderij oliemolen ‘De Oude Haas’ heeft gestaan. Deze molen is gebouwd vóór 1650.

Gemeente Zaanstad, Dienst Archeologie, P. Kleij

Zeevang – Oosthuizen * Raadhuisstraat 1 | In verband met nieuwbouw is op de locatie Raadhuisstraat 1 te Oosthuizen, gemeente Zeevang, een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen verricht (Corver & van der Zee 2005). De onderzoekslocatie bevindt zich aan de rand van de laatmiddeleeuwse dorpskern van Oosthuizen, die op basis van de bekende historische bewoningsgeschiedenis is aangemerkt als een monument van hoge archeologische waarde. De noordzijde van de onderzoekslocatie valt onder het als monument aangemerkte gebied. Tijdens het booronderzoek is op klei/zandpakketten, onderdeel van de Afzettingen van Calais, een pakket Hollandveen aangeboord. Op het veen bevindt zich een ophogingspakket, waarbinnen lokaal verschillende lagen onderscheiden kunnen worden. De in het pakket aangetroffen vondsten dateren deze in de 17de/18de eeuw. Doordat zich direct onder de bouwvoor grote hoeveelheden grind, baksteen en puin bevinden, konden in het zuidelijk deel van het onderzoeksterrein de onderliggende grondlagen niet bereikt worden en kon niet worden vastgesteld of het ophogingspakket ook op dit deel van de locatie aanwezig is.

Jacobs & Burnier, archeologisch projectbureau, Eric Jacobs

Archeologische Kroniek Zuid-Holland 2005

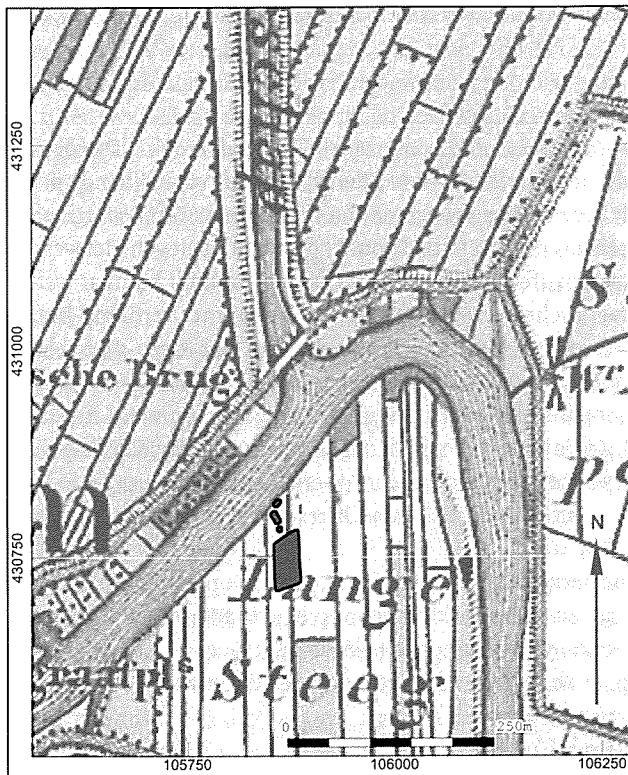
Alblasserdam * Hoogendijk | In april 2005 werd een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd aan de Grote Beer te Alblasserdam. Bij het onderzoek werden sporen uit verschillende periodes onderzocht. Direct onder de recente bouwvoor was een middeleeuws archeologisch niveau aanwezig, waarin een greppel was gegraven. In de onder dit niveau gelegen klei werd vervolgens een Romeins niveau aangetroffen. Twee greppels en een paalkuil kunnen wellicht aan een huisplaats worden toegeschreven. Verder werden kuilen met verbrand bot, handgevormd aardewerk en houtskool aangetroffen, die ouder zijn dan deze greppels. Naast dit handgevormde aardewerk, dat mogelijk in de Late IJzertijd te dateren is, is een aanmerkelijke hoeveelheid gedraaid Romeins aardewerk gevonden, dat zeker tot in de late 2de of 3de eeuw kan worden gedateerd. Zoals te verwachten in deze regio neemt Waaslands grijs en rood aardewerk een belangrijke plaats in binnen het aardewerkspectrum.

ArcheoMedia BV, Senne Diependaele & Diederick Habermehl

Alblasserdam * Lange Steeg | In de periode april t/m juni 2005 werd in opdracht van de gemeente Alblasserdam een archeologisch onderzoek verricht op het plandeel 'De Waterhoven' aan de Lange Steeg te Alblasserdam (De Boer 2006b). Bij de opgraving kon de randzone van een agrarische nederzetting uit de periode 1200-1300 worden onderzocht. Hierbij is

Afb. 45. Alblasserdam * Lange Steeg. Het blootgelegde grachtensysteem van de 'Stenen Kamer' tijdens de opgraving, gezien richting het noordwesten.

Afb. 46. Alblasterdam * Lange Steeg. Locatie van de 'Stenen Kamer' (zwart) geprojecteerd op het kadastraal minuutplan.

informatie verkregen over de inrichting en het gebruik van het nederzettingsterrein. Gedurende het onderzoek zijn enkele tientallen greppels en kuilen opgetekend waarin opvallend veel, bijzonder goed geconserveerde, organische resten zijn aangetroffen. Het botanisch onderzoek hiervan wijst erop dat de verwerking van vlas een grote rol in de economie van de nederzetting heeft gespeeld. Behalve vlas werden ook haver, gerst, emmertarwe, hennep, raapzaad, paardenboon en (mogelijk) herik verbouwd. Een groot deel van de greppels en kuilen lijkt speciaal te zijn aangelegd met het doel vlas te kunnen roten.

Enkele met greppels afgeperkte gedeelten kunnen worden geïnterpreteerd als moestuin. Aan de buitenzijde van de opgegraven randzone zijn enkele stookkuilen gevonden die wellicht ook zijn gebruikt bij de verwerking van landbouwgewassen zoals graan. De bewoningsintensiteit lijkt aan het eind van de 13de eeuw te zijn afgenomen. Juist in deze periode werd de dam in de Alblas aangelegd en ontstond de nederzetting Alblasterdam. Ook de bouw van het ambachtsheerlijk kasteel 'Hof te Souburgh' aan de overzijde van de rivier wordt in deze periode geplaatst. De sloop van dit bouwwerk lijkt vóór het begin van de 15de eeuw te hebben plaatsgevonden. Wellicht moet het aan de westzijde van het onderzoeksterrein aangetroffen omgrachte terrein langs de Alblas als directe opvolger van dit complex worden gezien (afb. 45). Deze 'Stenen Kamer' met een bebouwde voorhof is rond het midden van de 14de eeuw aangelegd. Ook de centrale ligging ten opzichte van het in 1369 ge-graven afwateringskanaal 'Het Nieuwe Waterschap' dient in dit kader te worden genoemd. Het complex lag hierdoor namelijk op een ideale locatie voor tolheffing (afb. 46).

De vondst van een mestkuil en een mogelijke potstal wijzen op het (deels) agrarische ka-

rakter van het complex. Wellicht is er dan ook eerder sprake van een adellijke boerderij. In de periode van ca 1346-1386 waren de Heren van Arkel eigenaar van het ambacht Alblas. Een van deze heren was waarschijnlijk de bouwheer. De heren van Arkel hadden een dermate hoge adellijke status dat zij zelf het complex niet zullen hebben bewoond. Zij zullen het beheer aan bijvoorbeeld een leenman of schout hebben overgelaten en het complex slechts incidenteel (voor de jacht?) hebben bezocht. In het vondstmateriaal zijn dan ook slechts enkele vondsten aangetroffen die wijzen op enige status. De bewoners van het complex zijn daarom nog het best te omschrijven als 'plattelandsadel'.

Het lijkt erop dat het complex aan het einde van de 16de eeuw zijn woonfunctie verloor, maar tot in de 18de eeuw vonden er nog wel activiteiten plaats. Waarschijnlijk vanaf het midden van de 17de eeuw tot aan het eind van de 18de eeuw stond ten westen van het complex een boerderij van het dwarsdeeltype. In deze laatste bewoningsfase werd het gebied opnieuw verkaveld. Wellicht dat de naam Lange Steeg op deze periode is terug te voeren.

ADC ArcheoProjecten, P.C. de Boer

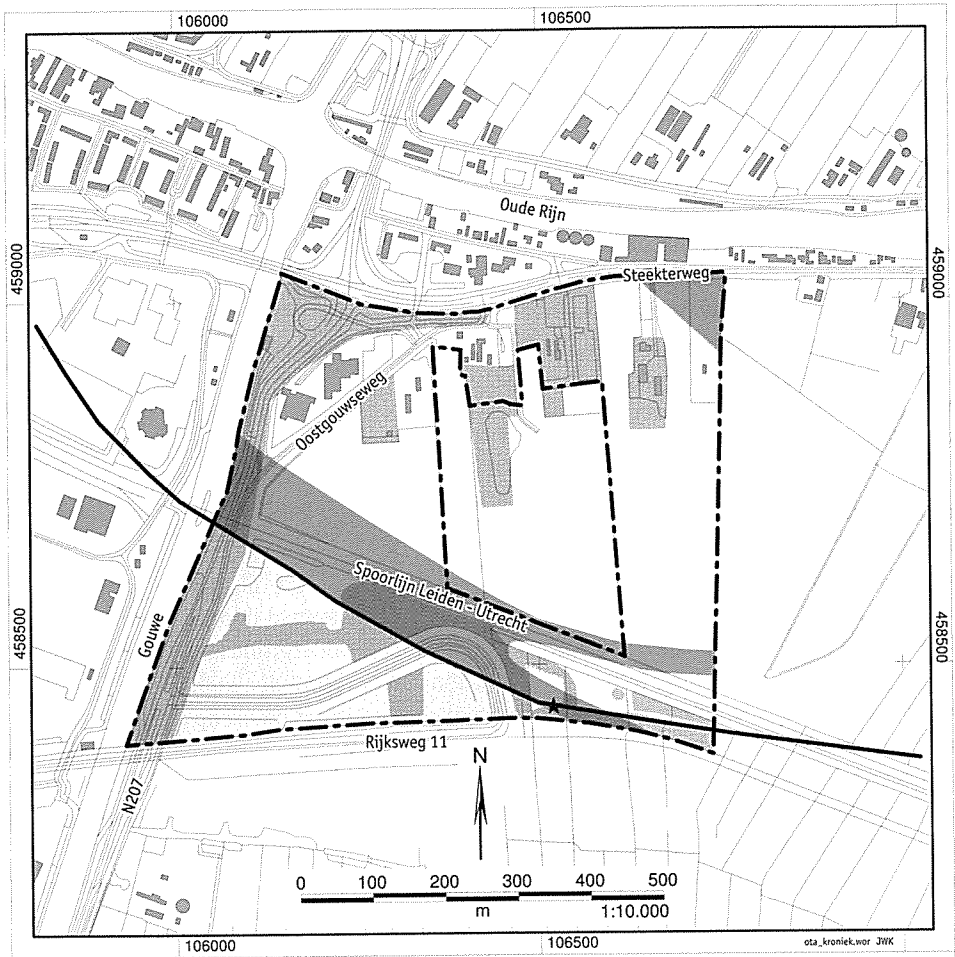
Alblasserdam * 'Nieuw Kinderdijk' | In mei 2005 werd een karterend booronderzoek verricht in het 'Plan Nieuw Kinderdijk' te Alblasserdam. De aanleiding tot het onderzoek binnen het plangebied is voorgenomen sloop en nieuwbouw van een woonwijk met een oppervlak van ca 2 ha. In het noordelijke gedeelte van het plangebied, begrensd door de Blokweersingel, Kloosstraat en de Scheepmakerstraat, werd een donk in de ondergrond aangetroffen, waarop resten van bewoning uit het Meso- en Neolithicum aanwezig zouden kunnen zijn. Hierop is besloten tot het uitvoeren van een waarderend archeologisch onderzoek op dit deel van de onderzoekslocatie. Hiervoor werden extra boringen geplaatst. Deze boringen, die rondom of zelfs in de nog te slopen huizen zijn uitgevoerd, zijn allemaal bemonsterd om de top van het donkzand te onderzoeken op archeologische indicatoren. Van een diepte die varieert van ca 3 tot maximaal 5,5 m onder het maaiveld zijn vondsten als houtskool, bot en een stukje vuursteen opgeboord. De vondsten zijn met name geconcentreerd rondom het hoogste deel van de donk en dateren vermoedelijk uit het Mesolithicum of vroege Neolithicum.

ArcheoMedia BV, Luitzen Nijdam & Marcel van Dasselaar

Alphen aan den Rijn * Plangebied OTA (N207) | In februari en maart 2005 werden een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met de geplande aanleg van een meerlaags bedrijventerrein, de Overslagterminal Alphen aan de Rijn (OTA) en de verlegging van de provinciale weg N207 in de gemeente Alphen aan den Rijn. Het blijkt mogelijk de ligging van de zogenoemde *limesweg* in zijn landschappelijke context te reconstrueren in het zuidelijk deel van het plangebied. Als de vermoede ligging klopt, is het waarschijnlijk dat de *limesweg* de aangetroffen restgeul kruist. In dat geval moet worden gedacht aan een brug of damconstructie over deze restgeul (afb. 47). Op deze locatie zijn enkele grindjes en kalksteenblokken gevonden, die mogelijke aanwijzingen zijn voor een eventuele damconstructie of oeverversterking.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, B.I. Smit, B. Jansen & J.W. de Kort

Alphen aan den Rijn – Aarlanderveen * Noordeinde 28 | Op verzoek van de provincie Zuid-Holland is in februari 2005 een verkennend onderzoek verricht op de plaats van de voormalige Mariaschool, die gedeeltelijk vervangen wordt door woningbouw. Aarlanderveen is een

Afb. 47. Alphen aan den Rijn * Plangebied OTA (N207). Plangebied gearceerd (kaart: RAAP 2005).

veendorp waar nog nauwelijks archeologisch onderzoek verricht is. De AWN is hier slechts eenmaal eerder, in 1981, actief geweest. Dit betrof een locatie even buiten het dorp, indertijd geïnterpreteerd als een 15de-eeuwse afvalstort. Gezien de spaarzame gegevens over de veendorpen in het algemeen leek ons onderzoek op de huidige locatie zeer gewenst, ook al lag deze aan de periferie van het dorp.

Op het terrein zijn twee proefsleuven gegraven van ca 20 en 10 m lengte binnen het al verstoorde of te verstoren gebied. Het noordprofiel van de proefsleuf aan de voorzijde van het perceel vertoonde onder de verstoorde laag uitsluitend diverse kleilagen. Twee fragmenten aardewerk met een laatmiddeleeuwse datering (14de/15de eeuw) werden als losse vondst uit het pakket sloopstort verzameld. Een tweede sleuf werd aangelegd even ten zuiden van het oudste deel van de Mariaschool, dat als monument gehandhaafd blijft. Het profiel hier vertoonde een ander beeld. Onder het vermoedelijk oorspronkelijke maaiveld bevond zich hier een laag van sterk veraard kleiig veen met veel vondstmateriaal. Deze vondsten leverden een

in de tijd langlopende datering op, van de 13de tot in de 20ste eeuw. Deze laag is waarschijnlijk ontstaan doordat het oorspronkelijk ter plaatse aanwezige weiland met huisvuil bemest is. Onder deze laag bevond zich een lichtbruine veenlaag met houtresten. De laag leverde geen aanwijzingen voor menselijke activiteit.

Over bewoning en datering van de kavel is geen uitsluitsel te geven: duidelijke bewoningssporen zijn niet aangetroffen en het verzamelde vondstmateriaal is gering genoeg om alleen van bemesting afkomstig te zijn. De bouw van school en kloostertje rond 1900 zou dus de eerste bewoning ter plaatse vertegenwoordigen.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij

Alphen aan den Rijn – Zwammerdam * Spoorlaan | Ten behoeve van een bedrijfsuitbreiding is het terrein bouwrijp gemaakt. Hierbij werd, zoals te verwachten, Romeins materiaal aangetroffen. Dit bestond uit het gebruikelijke aardewerkspectrum, naast enig bouwmate-riaal. De hoeveelheid aardewerk was te gering in omvang voor een precieze datering, maar het merendeel lijkt uit 40 tot 80 na Chr. te dateren.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij & Chr. Zwaan

Barendrecht * Carnisselande ('Schiedam 2005') | In de buurt van de Maas in de nieuwbouwwijk Carnisselande zijn 11 zilveren munten gevonden, verpakt in een beurs waarvan alleen de beugel resteert. De stort is secundair en de herkomst zou kasteel 'Huis te Riviere' in Schiedam zijn; de muntschat is dan ook 'Schiedam 2005' genoemd. De munten, zes kleine en vijf grote zilveren stukken, dateren uit de periode 1475-1573. Het zijn meest munten van Philips II (1555-1598). Het niet ophalen van de verborgen munten kan te maken hebben met de geloofskwestie en de daaruit voortvloeiende oorlogshandelingen in dit gebied, dat in de beginjaren van de Tachtigjarige Oorlog niet langer onder Spaans gezag wenste te vallen.

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Barendrecht * Carnisselande ('Vlaardingen 2005') | Bij de grootschalige nieuwbouwactiviteiten in Barendrecht-Carnisselande ten westen van de Rijksweg A29 is veel grond verplaatst en aangevoerd van elders. In deze regio is een aantal detectorzoekers actief. Eén van hen stootte in januari 2005 bij toeval op deze schatvondst van een kruik met meer dan 483 zilveren munten, met een *terminus post quem* van 1419 (afb. 48). De grondkleur wees af van wat al eerder op dit depot was gestort en de vrachtwagenchauffeur vertelde desgevraagd dat deze lading in Vlaardingen was opgehaald. De 483 munten zaten allemaal in één kruik met een leren prop in de hals (afb. 49). Bij bestudering van de inhoud valt direct op dat de Hollandse graaf Willem VI (1404-1417) met 255 *leeuwen* de boventoon voert. Ook het naburige en economisch sterk ontwikkelde Vlaanderen is met 178 munten goed vertegenwoordigd. Omgekeerd komen munten van de kleinere muntheren amper voor.

Als wordt vergeleken met enigszins overeenkomende schatten, bevat de vondst opvallend weinig materiaal van buiten de Nederlanden. Een vergelijking kan het beste worden gemaakt met de vondst Dordrecht 1987 (Radder 1995). Die schat (479 munten) heeft als sluitdatum 1421 en kent naast een honderdtal Hollandse *leeuwen* ca 90 Vlaamse munten. Uit Frankrijk komen 180 *blancs*, een muntsoort die ook in Vlaardingen 2005 vertegenwoordigd is met 21 exemplaren. Zij zijn geen grote zeldzaamheid in Nederlandse vondsten. De *blanc*

Afb. 48. Barendrecht * Carnisselande ('Vlaardingen 2005'). De zilveren munten.

Afb. 49 (rechts). Barendrecht * Carnisselande ('Vlaardingen 2005'). De kruik waarin de munten zich bevonden.

heeft hier te lande in de periode rond 1420 gecirculeerd met eenzelfde waarde als de groot. In beide schatvondsten ontbreken gouden munten.

De schat is samengesteld uit munten met een relatief geringe waarde. Dit doet vermoeden dat de verberger niet uit was op het sparen van een grote som. Eerder is dit het resultaat van de verkoop van producten. De totale waarde van de schat ligt – ten tijde van de verberging – op ongeveer 789 groten, ofwel ca 100 daglonen van een geschoold bouwvakker in West-Nederland. Helaas is de context verloren gegaan, waardoor niets meer kan worden gezegd over de verberger: wie hij was, waar hij woonde en hoe hij leefde/werkte. Munten uit latere emissies van Philips de Goede ontbreken, evenals die van Jan van Beieren, wiens emissie 1422 nog wel eens in schatvondsten voorkomt. Ook de munten van Arnold van Egmond (1423-1473), de Franse koning Karel VII (1422-1461) en de Engelse koning Hendrik VI (1422-1461) ontbreken. Dit is een reden om de verberging van de vondst te plaatsen in of vlak na 1419.

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Barendrecht * Hordijk-West | In januari 2005 vond een verkennend en karterend inventariserend veldonderzoek plaats op de locatie van de geplande uitbreiding van het bedrijventerrein 'Hordijk-West' (Lelivelt 2005). Het onderzoek is uitgevoerd door het zetten van grondboringen. Op Barendrechts grondgebied werd in stroomgordelsedimenten behorend tot de Afzettingen van Calais/Gorkum op een diepte van 405 tot 443 cm onder N.A.P. een ni-

veau met enig houtskool aangetroffen. Op grond van deze stratigrafische positie en hoogte is het aannemelijk dat we te maken hebben met een vindplaats uit het Neolithicum die in het 4de millennium voor Chr. kan worden gedateerd.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, J.M. Moree

Bergambacht * Veerweg (N478) | In opdracht van de gemeente Bergambacht werd in augustus 2005 een bureau- en inventariserend veldonderzoek (kartering) uitgevoerd in verband met voorgenomen ontwikkeling van een terrein in de gemeente. Het karterend onderzoek is een vervolg op een in juni 2005 door RAAP Archeologisch Adviesbureau uitgevoerd verkennend booronderzoek, waarbij in het plangebied een donk is aangetroffen.

In het plangebied is sprake van een nagenoeg intacte donk. Op de top van de donk is een klein aantal fragmenten houtskool aangetroffen. Verder zijn vooral rondom de donktop veenlagen met zandbijmenging aangetroffen, die mogelijk te relateren zijn aan afvallagen. In de lageregelegen delen zijn tijdens het karterend booronderzoek geen archeologische indicatoren aangetroffen. De donktop sluit vermoedelijk aan op het eveneens zuidwest-noordoost georiënteerd rivierduin direct ten oosten van de Veerweg. Dit rivierduin wordt aan de noordzijde afgesneden door een Gorkumgeul. Op deze locatie zijn tijdens het waarderend booronderzoek in en rondom de donktop verschillende archeologische indicatoren aangetroffen zoals fragmenten aardewerk, houtskool, vuursteen, bot en zaden. In de aangetroffen afvallagen zijn met name houtskool, hazelnoten en zaden aangetroffen op een diepte variërend van ca 2,5 tot 4,5 m onder het maaiveld. De vindplaats wordt gedateerd in het (Midden-)Neolithicum.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, C.N. Kruidhof

Binnenmaas – Maasdam * Polderdijk | Door SOB Research is ten behoeve van de bouw van een woning ter plaatse van de Polderdijk 20 te Maasdam (gemeente Binnenmaas) een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd. Op basis van de gegevens van het booronderzoek kan worden gesteld dat binnen het plangebied Afzettingen van Duinkerke/Tiel IIIB, op oudere geul-Afzettingen van Duinkerke/Tiel voorkomen. De geulafzettingen worden gekenmerkt door een gelamineerde opbouw van klei- en zandbandjes. Uit historisch onderzoek bleek dat zich in ieder geval tussen de 17de eeuw en ca 1930 geen bebouwing binnen het plangebied heeft bevonden.

In één boring, in het zuidoostelijke deel van het plangebied, werden archeologische indicatoren aangetroffen. Hier werden op een diepte tussen 1,05 m en 1,15 m onder het maaiveld (tussen 1,45 m en 1,55 m onder N.A.P.) in een sterk humeuze kleilaag met uitgeloopte en aangerijkte zandbandjes kalkspikkels, grind, een mosselschelp en een wandfragmentje Pingsdorf-aardewerk (uit 1100-1300) aangetroffen. Tijdens het waarderend archeologisch onderzoek zijn in een aantal boringen wederom archeologische indicatoren (middeleeuws aardewerk, houtskool en puinfragmentjes) aangetroffen. Op basis van de aangetroffen archeologische indicatoren kon worden gesteld dat de nu onderzochte zone waarschijnlijk deel uitmaakt van een nederzettingsterrein of activiteitenzone uit de Late Middeleeuwen, gelegen op de stevige toenmalige oever van het Maas-Rijnsysteem.

SOB Research, J. Ras

Bodegraven * Overtocht | Op een terrein tussen Overtocht en Oude Rijn werd in 2005 de nog steeds staande overkapping van de voormalige garage Van Bunningen gesloopt. Ten behoeve van een gedeeltelijk ondergrondse parkeergarage vond ter plaatse een ontgraving plaats tot ca 2,5 m onder het maaiveld. Een gedeelte van het terrein is door middel van proefsleuven onderzocht (Habracken & Van Mousch 2004). In het midden van het terrein werden vrij grote hoeveelheden laatmiddeleeuws materiaal verzameld: naast het gebruikelijke aardewerk onder andere een houten mesheft en een hoeveelheid leer. De datering van dit materiaal gaat zeker terug tot het begin van de 13de eeuw. Niet duidelijk is geworden wat de precieze context van deze vondsten was: invullingslagen van de Oude Bodegrave (een zijriviertje van de Oude Rijn), een ophogingslaag of misschien zelfs invulling van kleiputten. Tussen dit laatmiddeleeuwse materiaal dook – niet geheel onverwacht – ook nog enig Romeins aardewerk op. Aan te nemen valt dat dit zich in secundaire context bevond.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij

Bodegraven * 'Rijnhoek' | Werkzaamheden op dit ten noordwesten van het centrum gelegen bedrijventerrein in aanleg tussen spoorweg en Hoge Rijndijk werden nagelopen. Dit leverde de vondst op van een kleine concentratie biscuitbaksel van majolica-aardewerk (17de/18de eeuw). Het aantreffen van pottenbakkersafval in weilandlocaties is niet ongebruikelijk. Boeren hebben altijd behoefte gehad aan verhardingsmateriaal voor paden, damhekken en dergelijke. Pottenbakkersafval is hiervoor zeer geschikt..

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij & Chr. Zwaan

Bodegraven * Van Tolstraat | Naar aanleiding van voorgenomen bouwplannen langs de Van Tolstraat te Bodegraven werden in de maanden september en oktober 2005 een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd. Op een diepte van ca 1,9 m onder het maaiveld werd een fragment Andenne-aardewerk gevonden, uit de late 12de of vroege 13de eeuw. Iets jonger is een fragment Sieburg steengoed uit de 14de eeuw. Verder werden in de monsters ook bot en botanische resten aangetroffen. Het is vooralsnog niet geheel duidelijk of het overblijfselen van laatmiddeleeuwse bewoning betreft of afvalresten langs of in de voormalige Rijnoever. Uiteindelijk konden twee archeologische niveaus worden herkend, uit respectievelijk de 12de/13de eeuw en de 14de-19de eeuw.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar & Diederick Habermehl

Bodegraven * Willemstraat | In opdracht van de gemeente Bodegraven werd in 2005 een archeologisch vooronderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd op het parkeerterrein aan de Willemstraat te Bodegraven. Tijdens het onderzoek lag de nadruk op de vraag of er archeologische resten aanwezig waren die in verband kunnen worden gebracht met het Romeinse poortgebouw dat de AWN in 1995 op het naastgelegen terrein heeft opgegraven en op de vraag waar de in de Romeinse Tijd actieve geul van de Oude Rijn lag.

In de proefsleuven zijn, behalve natuurlijke bodemverkleuringen en enkele recente verstoringen, antropogene sporen aangetroffen: twee bewoningsniveaus en greppels uit de Romeinse Tijd, kleine houten paaltjes en liggend (Romeins) hout en verder kleiwinningsputten en een greppel uit de (Late) Middeleeuwen/Nieuwe Tijd. Ook zijn funderingsresten van het oude gemeentehuis gevonden. De bewoningsniveaus lopen af naar de op dat mo-

ment actieve geul van de Oude Rijn. In de proefsleuven is aardewerk, bouwmetaal, verbrande leem, natuursteen, metaal, bot, glas en botanisch materiaal uit de Romeinse Tijd en de (Late) Middeleeuwen/Nieuwe Tijd verzameld. Het overgrote deel van de vondsten is afkomstig uit één proefsleuf. Naar wordt aangenomen gaat het om de rand van een (waarschijnlijk militaire) Romeinse nederzetting, waartoe ook het poortgebouw behoort dat ten westen van het plangebied door de AWN is opgegraven. Er is geen middeleeuws bewoningsniveau waargenomen. Er zijn wel enkele kleiwinningskuilen aangetroffen die waarschijnlijk dateren uit de Late Middeleeuwen of Nieuwe Tijd. Een eventueel middeleeuws bewoningsniveau kan, als gevolg van kleiwinning, afgegraven zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, M.S. Lesparre-de Waal & J.W. de Kort

Brielle * 'Hotel Panorama' | Op 8 en 9 februari 2005 is als afronding van de archeologische inventarisatie van het plangebied 'Hotel Panorama' een waarderend inventariserend veldonderzoek uitgevoerd (Meirsman 2005c). In het gebied is de bouw van een hotel gepland. Om de exacte aard, datering, omvang en kwaliteit van de gedurende het karterend onderzoek in 2002 aangetroffen archeologische waarden te bepalen, zijn twee proefsleuven gegraven. In een van de putten is een greppel aangetroffen die door de Afzettingen van Duinkerke I heen tot in de top van het Hollandveen is gegraven. Het oorspronkelijke insteekniveau is niet precies vast te stellen als gevolg van erosie in de periode voorafgaand aan de vorming van de Afzettingen van Duinkerke III in de Late Middeleeuwen. De vulling van de greppel wordt afgedekt door de Afzettingen van Duinkerke III. De greppel maakt deel uit van een omvangrijk, redelijk tot goed geconserveerd en niet door latere bodemingrepen gemodificeerd verkavelings-/perceleringssysteem uit de 11de/12de eeuw in het gebied.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
E. Meirsman & J.M. Moree

Capelle aan den IJssel * Kerklaan 2 | Op 19 oktober is een verkennend inventariserend veldonderzoek uitgevoerd op een locatie grenzend aan de 15de-eeuwse dorpskerk (Meirsman 2005d). Op de plek is woningbouw gepland. Het onderzoek is uitgevoerd door het zetten van grondboringen. Op een diepte van 270 tot 457 cm onder N.A.P. is een pakket kluitiger klei met kogelpotaardewerk aangetroffen. Het pakket rust op de Afzettingen van Gorkum/Tiel en wordt afgedekt door de Afzettingen van Tiel. Het is lastig de kluitiger klei te duiden. Het kan gaan om een dijk – mogelijk een voorloper van de huidige dijk langs de Hollandsche IJssel – of om een terp die is opgeworpen ten behoeve van een voorganger van de huidige kerk, mogelijk de in historische bronnen genoemde ontginningskerk.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
E. Meirsman & J.M. Moree

Den Haag * Buitenhof 34, 37 & 38 (Valkhuis) | In verband met nieuwbouwplannen heeft de afdeling Archeologie van de Dienst Stadsbeheer in opdracht van de Rijksgebouwendienst achter de panden Buitenhof 34, 37 en 38 archeologisch onderzoek uitgevoerd. De onderzoekslocatie ligt volgens de Archeologische-geologische kaart van Den Haag op de grens van een strandwal en een met veen overgroeide strandvlakte (Van Veen & Waasdorp 2000). Op basis van de geologie en historische bronnen werden bewoningssporen uit de Prehistorie en de (Late) Middeleeuwen verwacht.

Afb. 50. Den Haag * Buitenhof 34, 37 & 38 (Valkhuis). Hondenschedel gevonden bij de Vijverhof (foto: afdeling Archeologie).

Het onderzoeksgebied ligt pal ten zuidwesten van de Gevangenpoort in het noordwestelijke deel van het Buitenhof, dat deel heeft uitgemaakt van de grafelijke hof. Op het Binnenhof bevonden zich de grafelijke verblijven en op het Buitenhof de stallen, dienstwoningen, voorraadschuren en de jachtonderkomens. In de 14de eeuw stond een valkhuis (of havikshuis) aan de westzijde van de Hofvijver (Calcoen 1901: 62, 66). In 1467 werd een nieuw Valkhuis ten zuidwesten van de Gevangenpoort gebouwd in een tuingebied gelegen tussen de zijtak van de Haagse Beek aan de noordzijde en het (tegenwoordige) Buitenhof aan de zuidzijde. Een groot deel van het Valkhuis liet prins Willem III omstreeks 1669 verbouwen tot paardenstallen, de hofstallen. Daarbij werd de toegang naar de binnenplaats van het complex verplaatst en werd een grotere poort gebouwd die op het Buitenhof nabij de Gevangenpoort uitkwam. Het complex is tot 1877 in gebruik geweest als hofstallen (Ter Meer-Derval 1941: 131). Het geheel werd rond 1930 gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

Resultaten van het archeologisch onderzoek tonen aan dat de oudste bewoningssporen uit de 15de eeuw dateren. De aangetroffen resten, fragmenten van muurwerk en twee waterputten, bieden te weinig houvast om gerichte uitspraken te kunnen doen over de grootte, de indeling en de functie van delen van het Valkhuis-complex. Bij het archeologisch onderzoek is een relatief groot aantal dierlijke resten opgegraven. Verspreid in een zandpakket werden de overblijfselen van (jacht)honden aangetroffen. Opvallend is het vrijwel ontbreken van complete individuen. Het gehomogeniseerde karakter van het zandpakket kan wijzen op het secundair vergraven van de meeste skeletten. Op veel plekken waren oorspronkelijk meerdere individuen tegelijk gedumpt of begraven. Mogelijk wijst dit op het bewust afmaken van honden die ongeschikt of afgeschreven waren voor de jacht of ongeschikt voor de fok (afb. 50). In een aantal afvalkuilen werden botten van wild gevogelte met bijtsporen van jachthonden aangetroffen. Daarnaast is een deel van een bronzen jachtbel gevonden. Uit het onderzoek is verder gebleken dat de sporen van bebouwing behorend bij het Valkhuis blijkbaar al bij de bouw van de hofstallen in 1669 grotendeels verdwenen waren (Pavlo-

vić 2006). Van de 17de-eeuwse hofstallen werden naast funderingen en een waterput ook overblijfselen van kelders onder de noordvleugel, een deel van het fundament van de westgevel en een (in pandige) waterput aangetroffen. De kelders zijn gebruikt voor wateropvang en opslag van goederen of brandstof. Ook bevatten de resten van de kelders aanwijzingen voor het gebruik van oud bouw materiaal bij de bouw van de hofstallen. Het ligt voor de hand dat de bakstenen afkomstig zijn van het 15de-eeuwse Valkhuiscomplex.

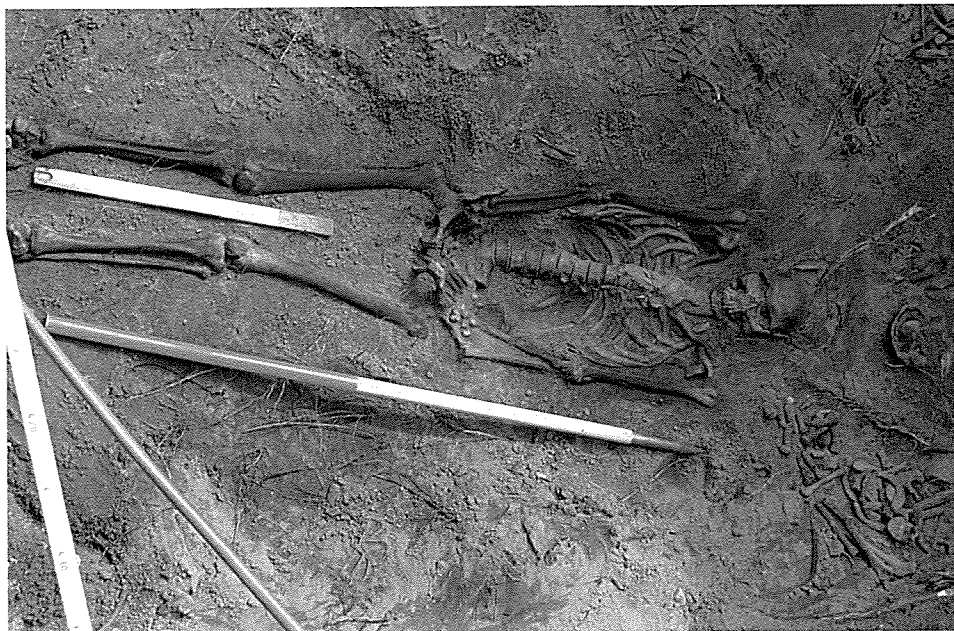
Afdeling Archeologie, Dienst Stadsbeheer, gemeente Den Haag, A. Pavlović

Den Haag * Grote Markt, Buitenhof & Kerkplein | In april van 2005 werden in het centrum van Den Haag vier verzinkbare uriliften (plaszuilen of stadsurinoirs) geplaatst. Op de Grote Markt en het Buitenhof werd één urilift geplaatst en op het Kerkplein twee. Door de kleine omvang van de ontgravingen had het archeologisch onderzoek een vrij beperkt karakter.

Het onderzoek op de Grote Markt was erop gericht om bewoningssporen van het 15de-eeuwse St. Elisabethconvent en de latere bebouwing uit het einde van de 16de of het begin van de 17de eeuw te documenteren. De bodem onder het plein van de Grote Markt bestaat geheel uit strandvlaktezand dat overdekt is geraakt door veen. Vanaf ca 1443 tot aan de Reformatie heeft op de locatie het vrouwenklooster St. Elisabeth gestaan. Na de Reformatie raakte het klooster in onbruik en tijdens een grote brand van 1584 werd een deel van het complex in de as gelegd. Aan het overgebleven deel van het klooster werden rond 1600 particuliere huizen toegevoegd. Al vrij snel, tussen 1610 en 1614, werden delen van deze gebouwen aan de zuidzijde van dit gebied afgebroken om plaats te maken voor een groente- en fruitmarkt (Van Veen 1996). Tijdens het archeologisch onderzoek zijn fundamenten uit de 15de tot en met de 17de eeuw onderzocht.

Het Buitenhof is al vanouds een open gebied en daarom werd de kans op het aantreffen van sporen van bebouwing vrij klein geacht. Op basis hiervan is in de onderzoeksopzet alleen rekening gehouden met het documenteren van een profiel. Het Buitenhof is gesitueerd op een strandwal van Oud Duinzand. Vanwege de relatieve hoge ligging van de strandwallen is hier dan ook in principe bebouwing vanaf de Prehistorie mogelijk geweest. Het terrein was ooit de voorhof van het grafelijk hof. In de loop der tijd veranderde het van een voorerf met her en der verspreide bebouwing in een kaarsrecht stad plein (Stal 2005: 11). Voor zover bekend heeft op het plein zelf geen bebouwing gestaan, maar omdat het Buitenhof onlosmakelijk verbonden was met het Binnenhof, konden in principe bewoningssporen uit de beginperiode van de stad verwacht worden. Volgens verwachting werden geen sporen van bebouwing aangetroffen, maar kon wel een profiel gedocumenteerd worden met ophogingslagen en afvalkuilen daterend vanaf de late 14de eeuw.

Het Kerkplein en het gebied eromheen liggen op dezelfde zuidwest-noordoost georiënteerde strandwal als het Buitenhof. Omdat het Kerkplein bij de Grote of St. Jacobskerk tot in de late 17de eeuw een begraafplaats was, werd de kans groot geacht dat de werkzaamheden graven zouden kunnen verstoren. Daarom was het archeologisch onderzoek er hoofdzakelijk op gericht om de menselijke overblijfselen te documenteren en te bergen voor fysisch-anthropologisch onderzoek. Bij archeologische waarnemingen in 1986 en 2004 werden aan de noordzijde van de Grote Kerk min of meer intacte graven waargenomen (Pavlović 2005: 11, Van Veen & Waasdorp, 2000: 58, vindplaats 84). Tijdens het onderzoek bleek dat naast verstoorde menselijke skeletresten ook intacte graven aanwezig waren. In totaal werden drie vrijwel intacte graven en skelet(onder)delen van zeven individuen aangetroffen (afb. 51), De vrijwel

Afb. 51. Den Haag * Grote Markt, Buitenhof & Kerkplein. Skeletten bij de Grote Kerk (foto: afdeling Archeologie).

complete skeletten lagen geheel volgens het christelijk gebruik oost-west georiënteerd met de armen naast het lichaam gestrekt of met de handen op het bekken. Bij de onderzochte individuen werden geen persoonlijke bezittingen of grafgiften aangetroffen. Het meegeven van grafgiften is overigens in de christelijke wereld vrij ongebruikelijk. Rondom de skeletten lagen gesmede spijkers met een gemiddelde lengte van ongeveer 6 cm. De spijkers zijn gebruikt voor het vastmaken van de deksels aan de kisten. Het hout van de kisten was volledig vergaan zodat alleen de donkerbruine verkleuring van de kist rondom het skelet deels te zien was.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie, A. Pavlović

Den Haag * Monsterseweg | Tussen november 2004 en februari 2005 werd een archeologisch onderzoek uitgevoerd langs de Monsterseweg ter hoogte van het psycho-medisch centrum 'Parnassia'. Tijdens de aanleg van een gasleiding begin jaren negentig van de vorige eeuw waren op die plaats al vondsten uit de Middeleeuwen en IJzertijd aangetroffen. Een inventariserend veldonderzoek begin 2004 bevestigde de aanwezigheid van deze resten.

Het bijna 1,5 ha grote terrein is gelegen op een oude strandwal. Er zijn drie verschillende bodems aangetroffen die van elkaar gescheiden zijn door stuifzand. Als gevolg van erosie en bebouwing zijn deze lagen niet overal meer aanwezig, of vallen ze soms samen. De oudste bodemlaag dateert vermoedelijk uit de overgang van het Neolithicum naar de Bronstijd en is natuurlijk. Deze laag bevat geen aanwijzingen voor menselijke bewoning. De middelste bodem betreft een donkergrijze laag die in verregaande mate gehomogeniseerd is als gevolg van verploeging in de IJzertijd. Deze akkerlaag is deels gezeefd, waarbij vooral de enorme hoeveelheden aardewerk opvielen. Per vierkante meter werden soms meer dan duizend scherven geborgen. De scherven waren sterk afgesleten. Op basis van de geringe hoeveelheid versier-

de fragmenten is het aardewerk in de Vroege IJzertijd gedateerd. Eergetouwkrassen zijn in het vlak niet waargenomen, maar deze waren wel vaak zichtbaar in de profielen. Daarnaast is een grote hoeveelheid afwateringsgreppeltjes aangetroffen. Aan de oostzijde van het terrein zijn in een cluster van grondsporen ongeveer tien spiekers en een mogelijke huisplattegrond herkend. Deze laag is niet volledig onderzocht omdat de nieuwbouwplannen zodanig zijn aangepast dat deze archeologische resten grotendeels behouden konden blijven.

Het middeleeuwse niveau lag plaatselijk direct onder de bouwvoor en was op diverse plekken zwaar verstoord. Desondanks kon worden vastgesteld dat het terrein in de Middeleeuwen intensief bewoond is. De resten van ten minste twee bootvormige boerderijen en diverse erfscheidingsgreppels wijzen daarop. Daarnaast zijn verscheidene grote spiekers aangetroffen. Verder zijn 'graancirkels' gevonden. Dit zijn kringgreppels met een diameter van ca 5 m, waarbinnen graan werd opgeslagen. Het aardewerk bevat hoofdzakelijk scherven van kogelpot-, Pingsdorf-, Andenne- en Paffrath-aardewerk. De middeleeuwse resten worden gedateerd tussen de 11de en 13de eeuw.

*Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie,
E.E.B. Bulten & D.J. van Baardewijk*

Den Haag * Raamstraat | Naar aanleiding van geplande sloop en nieuwbouw is een inventariserend archeologisch veldonderzoek uitgevoerd op het achterterrein van Raamstraat 28-30 in Den Haag. Dit terrein is achtereenvolgens in gebruik geweest als weiland, als veld voor de ramen van de lakenindustrie, voor woningbouw en als schoolplein.

De ondergrond bestaat uit strandvlaktezand afgedekt met een laag Hollandveen die 0,5 m dik is. Het veenpakket is aanvankelijk veel dikker geweest, maar is in de loop van de eeuwen ingeklonken en geoxideerd. Op de bovenkant van het veen ligt een zeer dun laagje mest, dat zich ook doorzet in een ondiepe greppel die vanaf dit niveau is gegraven. Vermoedelijk heeft men mest over het land uitgereden. Zowel de greppel als het veen zijn bedekt met veenbagger waarin vervolgens weer een kuil is gegraven. In de greppel lag afval als schoenen en aardewerk uit de tweede helft van de 15de eeuw. Het ongetwijfeld zeer drassige veengebied werd in de 15de en 16de eeuw opgehoogd met weinig zand vermengd met afval, waaronder veel metalen voorwerpen. Dit is de periode waarin het terrein voor de ramen werd gebruikt.

Afb. 52. Den Haag * Raamstraat. Plavuis uit de 16de eeuw met opschrift 'wacht u va[n] sonde', gevonden bij de Raamstraat (foto: afdeling Archeologie).

Vanaf de 17de eeuw werd het terrein voor woningbouw gebruikt. Het terrein werd eerst opgehoogd met een laag duinzand. Hierboven liggen puinpakketten, een riool en muurwerk uit de 17de eeuw en later. In een zinkput werden griffels en een schrijflei uit het einde van de 19de eeuw gevonden. Deze zijn ongetwijfeld afkomstig van de school die hier vanaf 1883 stond. Opvallende vondst is een 16de-eeuwse plavuis met een moraliserende tekst (afb. 52). Het fragment is onderdeel geweest van een vierpas met als volledige tekst: 'De tijt is cort / die doot is snel / wacht U van sonde / soe doedi wel'.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie, M.M.A. van Veen

Den Haag * Uithofslaan | De afdeling Archeologie van de gemeente Den Haag heeft in 2005 archeologisch onderzoek uitgevoerd op het terrein van de toekomstige villawijk aan de Uithofslaan. Bij dit onderzoek zijn bewoningssporen aangetroffen uit de IJzertijd, de Romeinse tijd en de Late Middeleeuwen.

De bewoning aan de Uithofslaan werd eeuwenlang beïnvloed door het stroomgebied van de Gantel: een grote geul die via de Maasmonding in verbinding stond met de open zee. De oudste bewoningssporen, voornamelijk greppels, dateren vanaf de Midden-IJzertijd (ca 400 voor Chr.). Naast aardewerkfragmenten werd ook een mantelspeld (fibula) gevonden. Overstromingen hebben ertoe geleid dat men op een gegeven moment genoodzaakt was om het gebied te verlaten. Pas in de 1ste eeuw na Chr. wordt het gebied opnieuw bewoond. Uit de Romeinse Tijd zijn op een aantal plaatsen huisplattegronden blootgelegd van woonstal-boerderijen. In een waterput op het erf van een van de boerderijen werd een bijzondere vondst gedaan: een houten ladder met drie sporten (afb. 53). Bijzonder zijn ook de fragmenten

Afb. 53. Den Haag * Uithofslaan. Houten trapje in een Romeinse waterput (foto: afdeling Archeologie).

Afb. 54. Den Haag * Uithofslaan. Fundamenten van de middeleeuwse uithof (foto: afdeling Archeologie).

verbrand huttenleem met geometrische versiering. Dat er contacten waren tussen de Cananefaten, de inheemse bevolking, en de Romeinen blijkt uit de talrijke muntvondsten, de grote hoeveelheden gedraaid aardewerk en het vele Romeinse bouw materiaal zoals daktegels, leien en tufsteen dat in sloten en greppels is gevonden. Als gevolg van vernatting kwam in de loop van de eerste helft van de 3de eeuw na Chr. een einde aan de Romeinse bewoning.

Bijna 1000 jaar later, tegen het einde van de 12de eeuw, wordt het gebied opnieuw ontgonnen en bewoond. Uit deze periode dateert een sloot met daarin talrijke aardewerkfragmenten afkomstig uit het Belgische Maasgebied (Andenne-aardewerk). Vanaf de vroege 13de tot in de late 17de eeuw heeft op het onderzoeksterrein de Uithofsboerderij van het Cisterciënzer klooster 'De Leeuwenhorst' uit Noordwijk gestaan. Hiervan zijn de fundamenten van kloostermoppen vrijgelegd (afb. 54). De boerderij had voornamelijk een economische functie en leverde landbouw- en veeteeltproducten aan de kloosterlingen. Op het erf van de boerderij zijn afvalkuilen, een beerput en een aantal waterputten aangetroffen. Eén daarvan bleek in de 15de eeuw gedempt met een aantal paardenschedels.

Gemeente Den Haag, Dienst Stadsbeheer, afdeling Archeologie, A. Pavlović

Dordrecht * buitengebied | In 2005 is er in het buitengebied van Dordrecht een serie booronderzoeken uitgevoerd door ADC, RAAP, TNO-NITG en de Gemeente Dordrecht. Bij al deze vooronderzoeken is er tot nu toe geen sprake van echte vindplaatsen. In de strikte zin van het woord gaat het hier om een reeks bodemprofielen. Zij geven echter sterke aanwij-

zingen over de mate waarin het middeleeuws landschap bewaard is gebleven in de ondergrond. Met het buitengebied wordt al het gebied buiten de muren van de stad bedoeld. Tot enkele jaren geleden werd aangenomen dat tijdens de St. Elizabethsvloed van 1421 de meeste tot alle overblijfselen van sporen van bewoning en gebruik van het land in de Middeleeuwen waren verdwenen door erosie. Hoewel overal sporen van erosie werden gevonden, blijkt dat dit zich vaak beperkt tot de top van de middeleeuwse bouwvoor. In veel van de boringen zijn aanwijzingen te vinden voor landbouw. Natuurlijk zijn er sporen van geulen, ontstaan in en na 1421, waar de eventueel aanwezige sporen van bewoning volledig zijn verdwenen. Deze geulen beslaan echter maar een klein deel van het 'Eiland van Dordrecht'. Op basis van dit onderzoek kan worden gesteld dat in ruim 80 tot 90% van het 'Eiland van Dordrecht' sprake is van een afgedekt en goed geconserveerd middeleeuws landschap. Tot nu toe zijn er geen directe aanwijzingen voor dorpen of ontginningsboerderijen. Het is echter zeer waarschijnlijk dat deze er nog zijn en in redelijke tot goede conditie verkeren. Het pakket waarmee dit landschap is afgedekt varieert in dikte van 1,5 tot 3 m. Gezien de toename van het aantal projecten in dit gebied, waarbij de bodem diep zal worden verstoord, is de verwachting dat binnen enkele jaren daadwerkelijk sprake zal zijn van vindplaatsen.

Dordts Archeologisch Centrum, Mark Spanjer

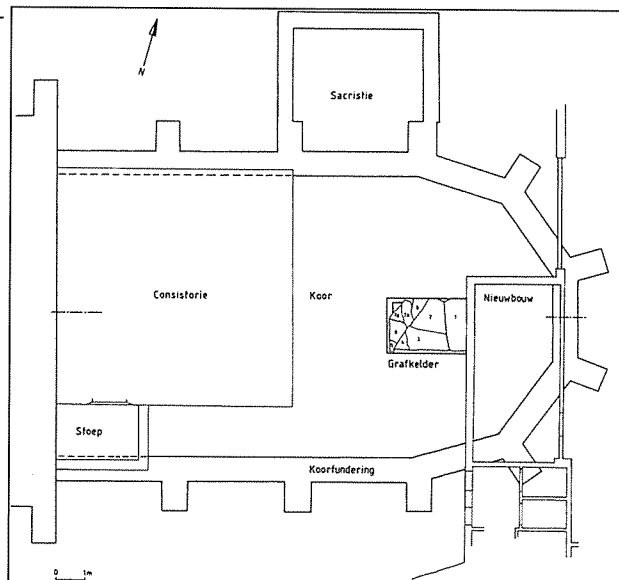
Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * Nederlands-hervormde kerk | Vanwege de bouw van een nieuwe vleugel aan een naastgelegen verenigingsgebouw zijn in het voorjaar van 2005 door leden van de AWN en de Geschiedkundige Vereniging Giessenburg & Schelluinen de grafkelder en de fundering van het in 1838 afgebroken koorgedeelte van de Nederlands-hervormde kerk te Giessen-Oudekerk blootgelegd en onderzocht.

Het koor bestond uit drie traveeën, had aan de oostzijde een vijfzijdige sluiting en aan de noordzijde een sacristie (afb. 55). Onderin de fundering was tussen de bakstenen regelmatig ook tufsteen verwerkt, terwijl de fundering zelf was aangelegd op een harde laag van ca 20 cm tufsteenpuin. Deze puinlaag werd ook binnen de kooromtrek aangetroffen met daarbovenop een kleiige ophogingslaag die op grond van het erin aangetroffen schervenmateriaal op zijn vroegst uit de tweede helft van de 13de eeuw dateert. De puinlaag moet afkomstig zijn van een afgebroken tufstenen voorganger. De baksteenformaten in de huidige kerk wijzen op een bouwperiode in de eerste helft van de 14de eeuw. De bouw van het koor is op basis van het beduidend kleinere baksteenformaat echter op zijn vroegst in de tweede helft van de 14de eeuw te plaatsen.

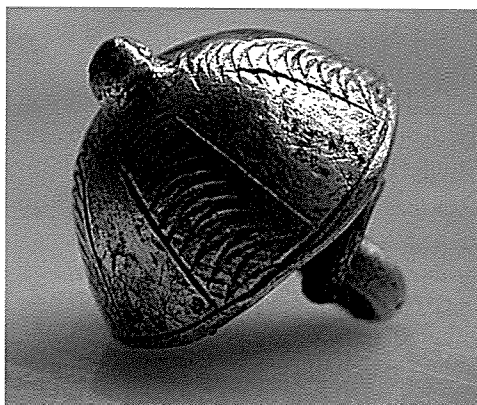
In totaal zijn ongeveer 900 menselijke en 30 dierlijke botten of botfragmenten geborgen en fysisch-antropologisch onderzocht. Een van de begravingen betrof een man tussen de 40 en 70 jaar waarbij op het polsgewricht een nikkelen knoepje met burijnversiering werd gevonden (afb. 56). Aan het oogje aan de achterzijde was een koperen kettinkje bevestigd. Het knoepje dateert uit de 17de of 18de eeuw. De ligging op het polsgewricht lijkt te duiden op een mouw- of manchetknoop, maar het kettinkje zou er ook op kunnen wijzen dat het aan de pols gedragen is of in de handen is meegegeven door een nabestaande. Op het borstbeen van dezelfde persoon werd een koperen kledinghaakje gevonden, waar in de corrosiekorst nog goed de afdruk van effen geweven textiel zichtbaar was. Het kledinghaakje moet afkomstig zijn van een doodshemd. Door de corrosielaag is de vorm niet exact te bepalen, maar een datering in de 18de eeuw is aannemelijk.

Ongeveer in het midden van de koorsluiting bevond zich een grafkelder met een lengte en

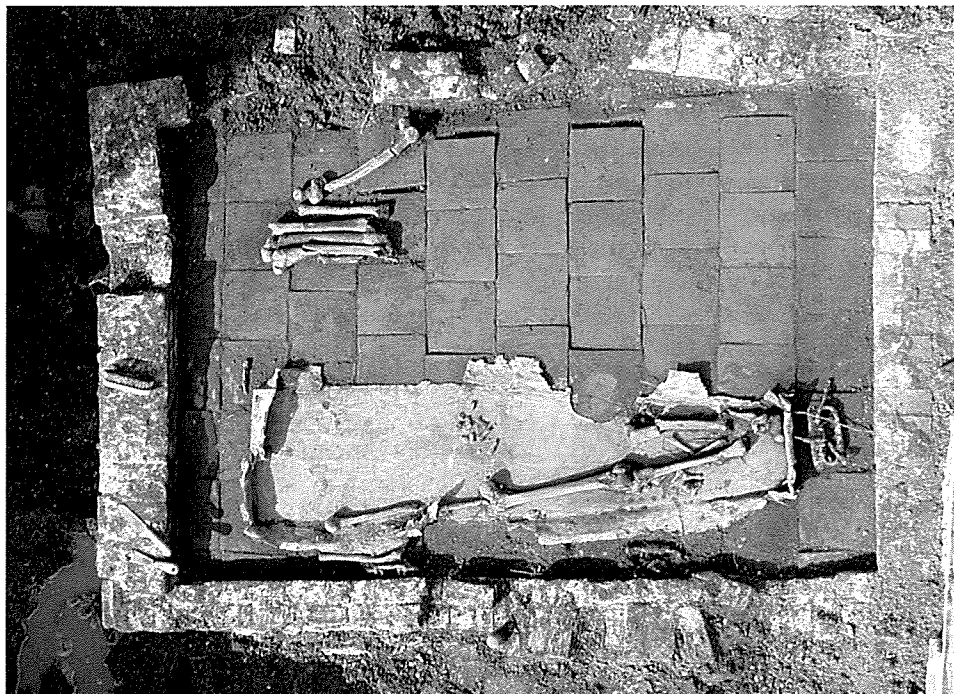
Afb. 55. Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * Nederlands-hervormde kerk. Plattegrond van de blootgegraven koorfunderingen met sacristie.

breedte van respectievelijk 1,8 en 2,6 m (afb. 57). De grafkelder was afgedekt met een 20 cm dikke deksteen van blauwe natuursteen zonder inscripties. Bij de sloop van 1838 is deze grafkelder grotendeels afgebroken. Wat restte was de keldervloer met slechts drie of vier steenlagen van het opgaande muurwerk, afgedekt met de inmiddels gebroken deksteen. De keldervloer was geplaveid met rode plavuizen. In de zuidelijke kelderhelft lag het restant van een met lood beslagen kist met nog oorspronkelijk skeletmateriaal. Van het loodbeslag is bij de sloop het bovendeeel verwijderd. Alleen de bodem en een stukje van het opstaande loodbeslag heeft men overgelaten voor de botresten. Uit de vorm van een stuk deksel-lood blijkt dat de kist een in het midden verhoogd deksel heeft gehad. Uit de houtresten op de teruggevonden handvatten is af te leiden dat het kisthout een dikke had van ca 3 cm. Erbij werden kistnagels aangetroffen met witte plamuurresten op de kop. Dat betekent dat de kist aan de buitenzijde glad is afgewerkt en gelakt moet zijn geweest. In de noordelijke helft van de kelder lag een ruim aantal botten van meerdere individuen, waarvan een aantal grotere botten in niet-anatomisch verband bijeen waren gelegd. Het fysisch-antropologisch onderzoek

Afb. 56. Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * Nederlands-hervormde kerk. Nikkelen knoepje dat op het polsgewricht van een van de begravenen lag.

Afb. 57. Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * Nederlands-hervormde kerk. Bovenaanzicht van de kelder met de overgebleven inhoud.

wees uit dat er in de kelder skeletmateriaal van zeker vier, mogelijk zelfs vijf personen lag. De begraafing in de loden kist is waarschijnlijk van een vrouw van rond de 40 jaar met een lichaamslengte van 1,68 m (de lengte van de binnenkist was 1,70 m). Van de overige individuen konden het geslacht en de leeftijd niet goed bepaald worden. Het lijkt om drie personen te gaan: een oudere vrouw, een kleine jonge vrouw en mogelijk een man.

Afgaande op het metselwerk van de kelder en de stijl van de kisthandvatten lijkt een datering in de tweede helft van de 18de eeuw het meest aannemelijk. Daarvan uitgaande zou het mogelijk zijn dat de kelder heeft toebehoord aan Jacobus Hofman, heer van Giessen-Oudekerk, geboren in 1709, overleden 23 november 1793 en in de kerk van Giessen-Oudekerk begraven. Maar op de grafstenen in de kerk komt zijn naam niet voor. Wel hangt er in de kerk een rouwbord van Hofman dat vroeger vermoedelijk in het koor heeft gehangen. Wanneer de kelder inderdaad aan de familie Hofman heeft toebehoord, zou het ontbreken van zijn naam op zijn graf mogelijk te verklaren zijn uit de tijdgeest ten tijde van de Franse omwenteling. Het is goed denkbaar dat de familie van een tekst op de grafsteen heeft afgezien en dat pas later een rouwbord is vervaardigd.

AWN Lek- en Merwestreek, T. Koorevaar

Giessenlanden – Giessen-Oudekerk * ‘Oude School’ | Ten behoeve van de vernieuwing en uitbreiding van verenigingsgebouw ‘De Oude School’ te Giessen-Oudekerk is een waarderend archeologisch onderzoek door middel van (mega)boringen uitgevoerd. In een groot aantal van de uitgevoerde boringen werd in ophoogpakketten (het betreft hier een middeleeuwse

terp) menselijk botmateriaal aangetroffen. Hieruit kan worden opgemaakt dat op de onderzoeklocatie, die grenst aan de plek waar vóór 1838 het koor en aangebouwde sacristie van de kerk hebben gestaan, mensen zijn begraven. De jongste ophoofphase bestaat uit een zandpakket, waarin met name veel baksteenpuin, maar ook ander puin van het in 1838 gesloopte koor-gedeelte van de kerk voorkomt. In deze laag werden ook menselijke botfragmenten aangetroffen. Gezien de broze staat waarin het bot verkeert, betreft het hier waarschijnlijk botfragmenten die uit tijdens de sloopwerkzaamheden, bewust of onbewust, geruimde graven afkomstig zullen zijn. Onder de zandlaag bestaat het terplichaam uit een ophoogpakket van klei. In deze relatief ongestoorde laag werden in een aantal boringen duidelijke aanwijzingen voor de aanwezigheid van kistbegrovingen aangetroffen. Dit oorspronkelijke terplichaam wordt, mede op basis van het in deze laag aangetroffen aardewerk, gedateerd in de Late Middeleeuwen. Zoals ook al bij eerder onderzoek kon worden aangetoond, dateert deze terp uit de 12de of de 13de eeuw. Een aantal van de in de boringen teruggevonden graven kan met zekerheid in de Late Middeleeuwen worden gedateerd. Daarnaast zullen op deze locatie ook in de Nieuwe Tijd bijzettingen hebben plaatsgevonden. De kwaliteit van de aangetroffen vindplaats kan, met name voor wat het uit klei opgeworpen deel van de dorpsterp betreft, op grond van de goede conserveringsomstandigheden als hoog worden omschreven.

SOB Research, L.R. van Wilgen

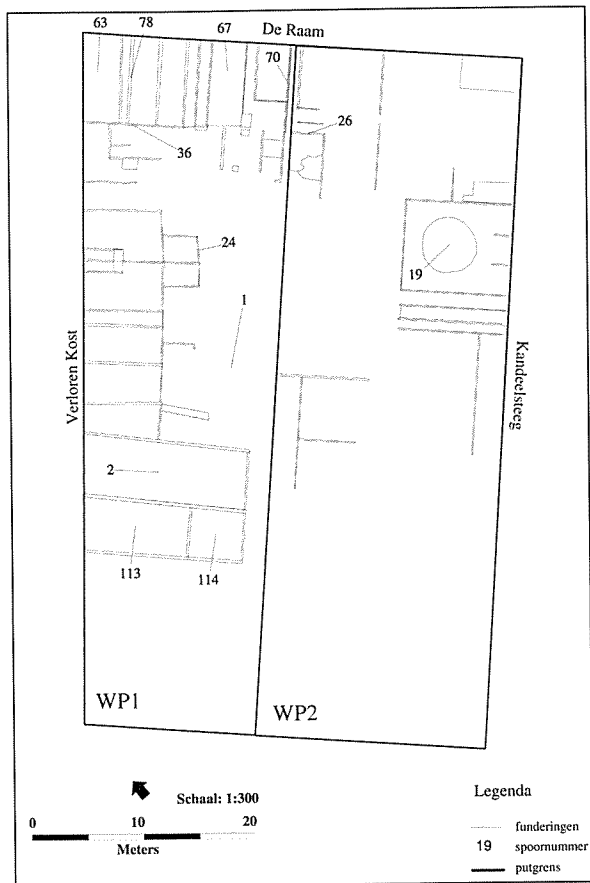
Giessenlanden – Hoornaar * Centrum | In het kader van het bestemmingsplan ‘Centrum-ontwikkeling Hoornaar’ is voorafgaande aan de sloop-, inrichtings- en bouwwerkzaamheden een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd in drie deelgebieden. Daaruit blijkt dat in alle deelgebieden Afzettingen van Tiel (komklei) op een afwisselende gelaagdheid van het Hollandveen met de Afzettingen van Gorkum, op rivierduinafzettingen van de Formatie van Kreftenheye voorkomen.

In één deelgebied werden bij de kartering in alle boringen archeologische indicatoren aangetroffen uit het Neolithicum, uit de Late Bronstijd/IJzertijd op de top van de donkafzettingen en uit Middeleeuwen en Nieuwe Tijd ter plaatse van een terp. In een tweede gebied werd naast prehistorische sporen een mogelijk laatmiddeleeuws of vroegmodern dijke langs de Kromme Giessen gezien. Aanwijzingen voor laatmiddeleeuwse bewoning in het zuidwestelijke deel van het plangebied zijn meer waarschijnlijk aan de ontginning van het gebied gerelateerd. In een laatste deelgebied zijn eveneens archeologische indicatoren uit de Prehistorie, Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen.

SOB Research, L.R. van Wilgen

Gouda * Koningshof | Het plangebied Koningshof in Gouda bevindt zich in het westelijke deel van de historische binnenstad van Gouda. Het gebied, waar woningbouw is gepland, vormt een aaneengesloten gebied aan de Turfsingel, begrensd door Vlamingstraat, Raam, Verloren Kost en Vest. In september 2005 heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC BV), in samenwerking met vereniging voor amateurarcheologen ‘Golda’ het slopen en bouwrijp maken van een deel van het plangebied archeologisch begeleid. De begeleiding betreft een proefproject, dat duidelijk moet maken hoe de rest van het plangebied moet worden onderzocht.

Uit eerder onderzoek (Emmens e.a. 2002) en historisch kaartmateriaal blijkt dat de locatie van het Koningshof vanaf de eerste helft van de 14de eeuw bij de stad getrokken is. De

Afb. 58. Gouda * Koningshof. Werkputten 1 en 2, vlak 1 (kaart: P. Stokkel, ARC).

eerste bebouwing dateert er vermoedelijk uit de tweede helft van de 14de eeuw. Op de locatie van het Koningshof lijkt zich in de 17de tot de 19de eeuw een concentratie pijpenmakers en pottenbakkers te bevinden. Vanaf de 19de eeuw werd de locatie geïndustrialiseerd, met als belangrijkste de 'Plateelfabriek Zuid-Holland' (Emmens e.a. 2002). In de nabije omgeving van de onderzoekslocatie, langs de Raam en de Keizerstraat, zijn enkele laatmiddeleeuwse woonhuizen onderzocht door Golda. Aan de overzijde van de Raam werden in 1999 door de toenmalige gemeentelijk archeoloog R. Kok en Golda restanten van een 17de-eeuwse lakenververij aan het licht gebracht (Van Haaster & van Bommel 2001).

Bij de archeologische begeleiding werd gekozen voor het werken met een vooraf bepaald 'Archeologisch Peil' (AP), waaronder de bodem bij het slopen en bouwrijp maken van het terrein niet verstoord mag worden. Het ontgraven tot een vooraf bepaald Archeologisch Peil, heeft tot doel de archeologisch waardevolle structuren in situ te bewaren en uitsluitend de bovengrond en de recente structuren te verwijderen. In Gouda is dit peil vastgesteld op 50 cm beneden het huidige maaiveld (1 m onder N.A.P.), waarbij er vanuit wordt gegaan dat dit pakket in het verleden al verstoord is door bouwwerkzaamheden, kabels, leidingen, etc. Recente funderingen blijven in eerste instantie staan en worden alleen verwijderd als er geen beschadigingsgevaar is voor structuren onder het Archeologisch Peil. Recente funderingen die zich op ouder muurwerk bevinden worden alleen tot op het Archeologisch Peil verwijderd.

Bij het ontgraven van plangebied A zijn twee werkputten in noordoost-zuidwest richting aangelegd (afb. 58). Aan de westkant van het plangebied toont het aardewerk aan dat de oudste niveaus die hier bij deze aanpak worden verstoord, uit het begin van de 19de eeuw dateren. Ook op de Kadastrale Minuut uit 1832 is een aantal smalle huizen te herkennen, evenals een zijtje (afwateringsplaats), waarvan een deel is teruggevonden. De vloerniveaus bevinden zich deels op, deels onder het Archeologisch Peil. Een smalle bakstenen goot, afgedekt met rode vierkante tegels, is iets ouder. Het aardewerk dat hierin werd aangetroffen wijst op een datering in de 18de eeuw. Tussen de funderingen zijn ophogingspakketten met pijpenstort, baksteen en aardewerk (onder andere fragmenten van pijpenpotten) uit de 18de, 19de en 20ste eeuw aangetroffen.

Aan de oostelijke zijde van plangebied A is de situatie enigszins anders. Hier werden de vroeg-19de-eeuwse niveaus al op 0,8 m onder N.A.P. aangetroffen en kwamen zelfs 17de-eeuwse funderingen en vloeren aan het licht op 0,9 tot 1 m onder N.A.P. Uit deze bevindingen blijkt dat de diepte waarop archeologisch waardevolle structuren zich bevinden lokaal erg kan verschillen. De aangetroffen archeologische structuren langs de Kandeelsteeg bestonden uit kleine rechthoekige ruimtes die loodrecht georiënteerd waren op de steeg (afb. 59). Op de Kadastrale Minuut van 1832 zijn enkele van de aangetroffen ruimtes goed herkenbaar. De structuren dateren dus waarschijnlijk uit het einde van de 18de of de eerste helft van de 19de eeuw. Een opmerkelijke vondst is die van een goed geconserveerde houten ton. Bij het vrijleggen van de rand van de ton werd in de vulling, naast een 17de/18de-eeuws porseleinen kommetje van kinderspeelgoed, een houten klosje gevonden. Aan de overzijde van de Raam werden vergelijkbare tonnen aangetroffen die geassocieerd werden met verversac-

Afb. 59. Gouda * Koningshof. Muurwerk uit de 18de/19de eeuw langs de Raam. Na documentatie worden de muren verwijderd tot op het Archeologisch Peil van 50 cm beneden het huidige maaiveld (foto: B. Silkens, ARC).

tiviteiten (Van Haaster & van Bommel 2001). De ton bevindt zich echter onder het Archeologisch Peil van 1 m onder N.A.P. en is daarom niet verder vrijgelegd.

Van het zuidelijke deel van werkput 2 werd alleen de bovengrond verwijderd en een ronde structuur gedocumenteerd. Mogelijk gaat het om de basis van een oven of machine van de oude 'Plateelfabriek Zuid-Holland', die deels op deze plek gelegen was (Emmens e.a. 2002). Onder deze ronde structuur was de bodem over de hele lengte van de werkput zwaar vervuild met minerale olie. Het verzamelde pijpenpot-aardewerk in deze laag kan aan de 17de/18de eeuw worden toegewezen. Het overgrote deel van het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk afkomstig uit de pijpenindustrie en uit muurtegels. Verder zijn één munt en een houten klosje gevonden. Het meeste aardewerk is afkomstig uit 18de- en 19de-eeuwse ophogingspakketten, tussen en boven de funderingen en vloeren. Het gaat om gestort materiaal, voornamelijk pijpenkoppen en -potten, dat door zijn samenstelling en omvang zeer interessant is voor de studie van de lokale pijpenindustrie.

De muurtegels die op een aantal muren teruggevonden zijn, zijn van goede kwaliteit. Een deel hiervan is duidelijk hergebruikt, maar er zijn ook enkele mooi bewaarde tegelplinten gevonden die zo goed als zeker origineel zijn. Het aangetroffen metaal is eveneens afkomstig uit de ophogingspakketten tussen de funderingen en is, zoals verwacht, te dateren in de Nieuwe Tijd, tot in de 20ste eeuw. Twee voorwerpen zijn mogelijk ouder: een ijzeren kookpot op drie pootjes (grape) en een duim van ijzeren hang- en sluitwerk van een luik (geheng), die in de overgang Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd te dateren zijn. De precieze herkomst van de kookpot is niet bekend.

Archaeological Research & Consultancy, Bram Silkens & Miranda de Wit & Archeologische Vereniging Golda

Gouda * Oosthaven 19 | De aanleg van een zwembad in de kelder van een grachtenpand aan de Oosthaven 19 is archeologisch begeleid. Voorafgaand aan de machinale aanleg van het zwembad zijn door Golda handmatig verschillende sleuven gegraven. Op deze wijze werden een 18de-eeuwse haardplaats en de 14de- of 15de-eeuwse fundering van de zijmuur van het pand onderzocht. Bij de machinale aanleg van het zwembad en de technische ruimte ervan kwamen onder andere een betegeld waterkeldertje met ovale aanbouw en een 17de-eeuwse beerput aan het licht. Doordat de gehele inhoud van de beerput ter plekke gezeefd kon worden, zijn vrijwel complete voorwerpen te restaureren, zoals lederen schoeisel, borden van majolica en faience en een zeer fraai glas met witte en blauwe draden (afb. 60). Ook zijn goed geconserveerde houten kralen aangetroffen. Een opmerkelijke vondst uit het waterkeldertje betreft een gevelsteen, voorzien van een (beschadigde) runderkop en het jaartal 1637. De overige vulling kan tot in de 19de eeuw worden gedateerd. Welke functie de ovale aanbouw gehad kan hebben, is vooralsnog niet duidelijk. Mogelijk was het ook een beerput, wat opvallend is, omdat deze in Gouda zelden worden aangetroffen. De bodem van het uitgegraven zwembad bevond zich in een 14de/15de-eeuwse ophooglaag. Ook in deze laag werden enkele bijzondere vondsten aangetroffen, zoals een ruiterspoor, bootspen, spitoplegger en een schaar. Dat ook onder dit niveau nog 13de/14de-eeuwse ophooglagen aanwezig zijn, blijkt uit boringen.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar & Diederick Habermehl & Archeologische Vereniging Golda, Jan van Dam

Afb. 60. Gouda * Oosthaven 19. Etienne Noels restaureert het glas uit de beerput van Oosthaven 19.

Gouda * Sint-Janskerk | In opdracht van de gemeente Gouda werd een opgraving uitgevoerd bij de Sint-Janskerk te Gouda. De aanleiding van het onderzoek is het voornemen tot het plaatsen van een urinoir tegen de noordmuur van de Sint-Jan. Hierbij wordt de bodem tot op ca 1 m diepte verstoord.

Wanneer de eerste kerk op de plaats waar nu de Sint-Jan staat is gebouwd, is onduidelijk. Van de vermoedelijk oudste parochiekerk op deze plaats zijn geen schriftelijke bronnen bewaard gebleven, maar aangenomen mag worden dat deze in het begin van de 13de eeuw is gebouwd. Bij een grote stadsbrand in 1361 ging deze kerk verloren. De hierna gebouwde kerk brandde tijdens de volgende grote stadsbrand in 1438 ook af. Het huidige gebouw van de Sint-Jan heeft hierna langzaam maar zeker zijn vorm gekregen. Uit schriftelijke bronnen is bekend dat er rondom de kerk begravingen hebben plaatsgevonden. Mogelijk hebben er kleine gebouwtjes tegen de kerk gestaan. Hier is echter niets van bekend, aangezien de noordkant van de Sint-Jan niet goed zichtbaar is op historische kaarten.

De aangelegde werkput was ca 8 m lang en 2 m breed. De bovengrond is met de graafmachine voorzichtig verwijderd. Waar mogelijk is ook de ondergrond machinaal afgegraven. Op plekken met veel skeletten of botresten is de put verder handmatig verdiept. De werkput is in twee vlakken opgegraven en gedocumenteerd. Tijdens het onderzoek zijn menselijke skeletresten aangetroffen van minimaal 51 individuen. Uit het onderzoek blijkt dat de resten van minimaal 31 volwassen individuen en van minimaal 20 kinderen zijn. De

Afb. 61. Gouda * Sint-Janskerk. Skelet met bekisting uit spoor 6 (foto: J.Y. Huis in 't Veld, ARC).

skeletresten bestaan uit in totaal 9 complete skeletten, al dan niet verstoord door latere graafactiviteiten, en uit losse botten. De complete skeletten betreffen zeven volwassenen en twee kinderen. Na fysisch-antropologisch onderzoek blijken er minimaal drie mannelijke individuen en één vrouwelijk individu begraven te zijn. Van drie individuen kon het geslacht niet bepaald worden. De leeftijd van de volwassen individuen varieert tussen de 25 en 80 jaar. Van de kinderen kan geen geslacht worden bepaald. De leeftijd van de aangetroffen kinderen is ouder dan 9 maanden en jonger dan 15 jaar. De graven bevonden zich voornamelijk in het midden van de werkput. Ze bestonden uit simpele houten kisten, de meeste zonder deksel, en in één geval ontbrak bekisting. Mogelijk is er in dit geval sprake van een verstoring door latere graafwerkzaamheden waarbij de kist is opgeruimd, maar de begraving min of meer gerespecteerd. De oriëntatie van de graven was voor zover waarneembaar, noordwest-zuidoost, waarbij het hoofd naar het westen was gericht. Er lagen meerdere graven op elkaar 'gestapeld'. Het gevolg hiervan was dat de onderliggende graven over het algemeen enigszins verstoord waren; alleen het bovenste graf bevond zich in goede staat (afb. 61). De losse botten betreffen vermoedelijk restanten van graven die door latere begravingen of recente graafactiviteiten verstoord zijn geraakt. Duidelijke aanwijzingen voor knekelkuilen ontbreken. Naast het menselijke botmateriaal werden aardewerk, een geringe hoeveelheid dierlijk bot en een zeer kleine hoeveelheid metaal, glas en pijpenkopjes aangetroffen. Het gaat vermoedelijk om ophogingslagen met stadsafval.

De meest in het oog springende vondsten zijn uiteraard de kistbegravingen. Voor een dendrodatering van het hout bevatten de planken te weinig jaarringen. Om toch een einddatering van de begravingen te verkrijgen, zijn twee C14-dateringen uitgevoerd, één voor botmateriaal en één voor het hout van een grafkist. Hiervoor is het linkerdijbeen van het bovenste skelet en een stuk hout van de bovenste grafkist naar het Centrum voor Isotopen Onderzoek van de Rijksuniversiteit Groningen gestuurd. Het dijbeen werd (na kalibratie) tussen 1444-1483 na Chr. gedateerd, maar ook een datering tussen 1437-1515 of tussen 1598-1617 is mogelijk. Gezien het feit dat C14-dateringen in deze periode (tussen 1450-1625 na Chr.) zo onnauwkeurig zijn, is besloten het hout niet te laten dateren.

Door de geringe omvang van het archeologische onderzoek ter plaatse blijven de resultaten enigszins beperkt. Opvallend is het ontbreken van funderingen van mogelijke bijgebouwtjes rondom de kerk. In de werkput is hiervan geen enkel spoor aangetroffen. Een einddatum voor de begravingen, door een datering van het bovenste graf, is helaas niet met veel zekerheid te bepalen. De C14-datering van het bovenste graf is erg ruim: gekalibreerd kan de datering tussen 1437-1617 na Chr. liggen.

Archaeological Research & Consultancy, Jasper Huis in 't Veld & Miranda de Wit

Gouda * Stoofkade | In december 2005 werd door ArcheoMedia BV op het voormalige campingterrein 'Elzenhof' aan de Stoofkade in Gouda een inventariserend veldonderzoek door middel van een proefsleuf gedaan. Al eerder werd een booronderzoek uitgevoerd, waarbij verscheidene ophoogpakketten werden vastgesteld en aardewerk uit de 17de tot 20ste eeuw werd aangetroffen. Op basis van perceelvorm en waterlopen is toen gesuggereerd dat zich in de late 15de eeuw of 16de eeuw een molen op het terrein bevond.

Bij het proefsleuvenonderzoek werden de opeenvolgende resten van 17de- tot 19de-eeuwse boerderijen aangetroffen. Funderingen en vloertjes uit de 19de eeuw behoorden waarschijnlijk tot de pas recentelijk afgebroken boerderij. Voorts werden een 18de-eeuwse stalvloer en een 18de- of 19de-eeuwse houten bak of put aangetroffen. Onder dit niveau bevonden zich verscheidene kleiige en humeuze ophooglagen en een 17de-eeuws vloertje. Op dit niveau werden enkele munten (duiten van Overijssel, Deventer en Huissen) aangetroffen. Lagen ouder dan de 17de eeuw werden niet bereikt gedurende het onderzoek. Boringen tonen aan dat antropogene ophooglagen zeker nog tot 1 m dieper in de bodem aanwezig zijn. De aanwezigheid van een 15de- of 16de-eeuwse molen kon dus vooralsnog niet worden bevestigd of uitgesloten. Om deze reden werd besloten het onderzoek in januari 2006 voort te zetten.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar & Diederick Habermehl

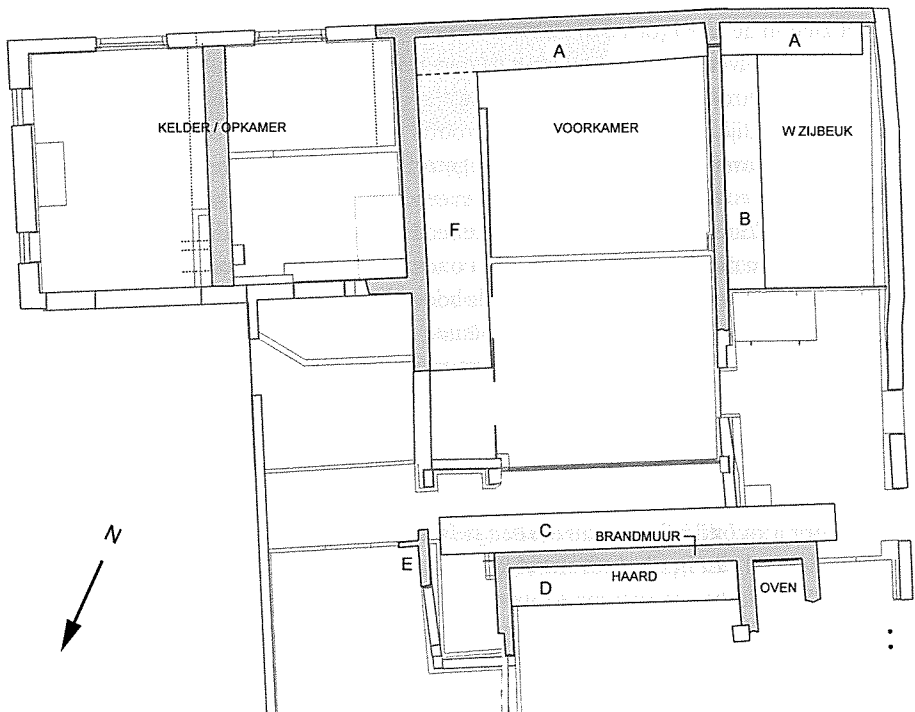
Gouda * Westergouwe | In augustus 2005 werd een waarderend booronderzoek verricht op de locatie 'Westergouwe' ten westen van Gouda. Tijdens dit onderzoek is op een diepte van ca 2,5 tot 4 m onder het maaiveld een restgeul aangetroffen uit de Gouderak-stroomgordel (onderdeel van het zogenaamde Benschop-systeem, ca 5000 voor Chr.). In de restgeul is een houtskoolconcentratie aangetroffen. Het is nog onduidelijk of deze een antropogene of natuurlijke oorsprong heeft. Gezien de ouderdom van de stroomgordel zou de houtskool een aanwijzing kunnen zijn voor mesolithische bewoning.

In geen van de monsters zijn directe bewijzen gevonden voor menselijke activiteit in de nabije omgeving van de monsterlocaties. Het feit dat er geen cultuurgewassen zijn aangetroffen, is gezien de verwachte ouderdom van het materiaal (Mesolithicum) niet relevant.

Toch zijn er in de monsters wel degelijk aanwijzingen gevonden voor menselijke aanwezigheid. In elk monster zijn namelijk resten van verbrande rietstengels gevonden. Hoewel sommige vegetaties door volstrekt natuurlijke oorzaken (blikseminslag) in brand kunnen vliegen, geldt dit niet voor oever- en moerasvegetaties. We denken daarom dat de resten van verbrande rietstengels gezien moeten worden als het bewust in brand steken van een rietvegetatie door de mens. Bij eerdere archeologische onderzoeken zijn er aanwijzingen gevonden dat jager-verzamelaars deze praktijk toepasten. Het onderzoek van de beroemde site 'Star Carr' (Yorkshire, Engeland) heeft aanwijzingen opgeleverd dat de mesolithische mens bewust grote oppervlakten rietmoeras in brand stak. Vergelijkbare aanwijzingen komen van een mesolithische vindplaats in Ooijerhoek bij Zutphen.

ArcheoMedia BV, Marcel van Dasselaar & Biax-Consult,
H. van Haaster & Gemeente Gouda, M. Groenendijk

Graafstroom – Brandwijk * Gijbelandsdijk 86-87 | Na de sloop van de historische boerderij aan de Gijbelandsedijk 86 in Brandwijk (gemeente Graafstroom) is door leden van de AWN Lek- en Merwestreek begin januari 2005 archeologisch onderzoek verricht naar de ouderdom van de eerste steenbouw in deze boerderij. Voor het archeologisch onderzoek zijn sleuven aangelegd naast de funderingen van de voorgevel (A), de oostelijke voorkamermuur in de middenbeuk (B), de brandmuur tussen voor en achterhuis (C en D) en de kelder onder de vroegere opkamer (F) (afb. 62). Er is gepoogd zoveel mogelijk materiaal vanonder het muurwerk te verzamelen als basis voor de datering. Dat aantal bleef echter beperkt tot ca 100 scherven.

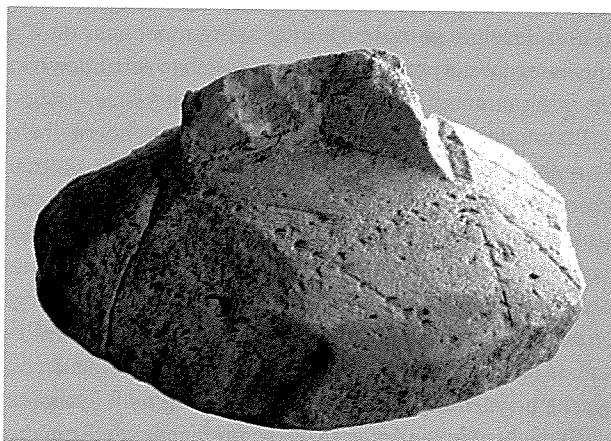
Afb. 62. Graafstroom – Brandwijk * Gijbelandsdijk 86/87. Plattegrond van het voorhuis met onderzoekssleuven (lichtgrijs) en de onderzochte muurfunderingen (middengrijs).

Het schervenmateriaal onder de voorgevel was te dateren vanaf de 12de tot en met de 15de eeuw. Het baksteenformaat bedroeg ca 18 x 9 x 4,5 cm. In de sleuf werden opvallend veel fragmenten van glas-in-lood aangetroffen. Onder de voorkamerzijmuur (sleuf B) zijn te weinig scherven gevonden om een indicatie voor de bouw van dit muurdeel te krijgen.

Het materiaal onder de brandmuur (60 fragmenten aardewerk, voornamelijk blauwgrijs) dateerde vanaf de 13de eeuw tot midden 15de eeuw. Het steenformaat was voornamelijk 18,5-20 x 9-9,5 x 4-4,5 cm, maar in de onderste vlijlagen ook kleiner (16,5-17 x 8 x 4 cm.). Aan de achterzijde (sleuf D) bleek de brandmuur deel uit te maken van een tweesteens gemetselde haard met aan de westzijde een bakoven. In het midden lagen de resten van een haardvloer met daarnaast een verzameling scherven van een aspot. Haardmuur, schouw- wang en bakoven leken uit een werk te bestaan van dezelfde baksteen. Een aansluiting met het hiermee in het verlengde liggende eensteens muurwerk in de zijbeuken of met de binnenmuren is op die diepte niet aangetroffen. Dat muurwerk moeten dus later zijn gerealiseerd. Het aanlegvlak van de brandmuur lag niet overal horizontaal. Bij de bouw bleek een opwelling in het toenmalige vloeroppervlak gevolgd te zijn. Deze opwelling lag westelijk van het midden van de kamer en vertoonde in het onderliggende profiel zwarte lagen van as en houtskool, waarschijnlijk van de vroegere open stookplaats in de boerderij. In deze aslagen werd onder de brandmuur een vrijwel complete 14de-eeuwse vuurdover gevonden met karakteristieke kerfsneeversiering (afb. 63). Op grond van het aardewerk van onder de brandmuur en de hierin aangetroffen nissen, lijkt de bouw van de eerste gemetselde haard c.q. brandmuur rond het derde kwart van de 15de eeuw geplaatst te kunnen worden.

De bouwtijd van de kelder kon vanwege het gebrek aan onderliggende vondsten niet worden gedateerd (F). Buiten twee kloostermoppen (26 x 13 x 6 cm) bestond de kelderfundering uit het formaat 18/19 x 8/9 x 4,5 cm, terwijl het opgaande muurwerk aan kamerzijde het formaat 17 x 8 x 4 cm had. In het midden van de keldervloer kwam een tweesteens muurfundering bloot van het formaat 18,5 x 9 cm. Dit kan de oostgevel zijn geweest van een oorspronkelijk kleiner dwarshuis met kelder/opkamer.

Uit het vondstmateriaal uit de sleuven en van onder de funderingen blijkt (en dat kan op grond van het beperkte aantal scherven niet meer dan een indicatie zijn) dat in deze boerderij in het derde gebintvak rond het derde kwart van de 15de eeuw op de plaats van de oude open stookplaats de eerste gemetselde haard met oven verscheen. De voorgevel is later ge-

Afb. 63. Graafstroom – Brandwijk
* Gijbelandsdijk 86/87. Een 14de-
eeuwse vuurdover, aangetroffen
in aslagen onder de brandmuur.

bouwd, waarschijnlijk in of kort na het eerste kwart van de 16de eeuw. De voorgevel is zeker voorzien geweest van glas-in-lood raampartijen.

AWN Lek- en Merwestreek, T. Koorevaar

Hendrik-Ido-Ambacht * ‘Sandelingen-Ambacht’ | In oktober en december 2004 en in mei 2005 heeft Synthegra Archeologie in het kader van de herinrichting IJsselmonde werkzaamheden op verschillende locaties in het toekomstige recreatiegebied ‘Sandelingen-Ambacht’ archeologisch begeleid (De Groot 2006). Uit vooronderzoek was gebleken dat er binnen het gebied een aantal potentiële (voornamelijk laatmiddeleeuwse) vindplaatsen waren (Koning & van Dasselaar 2002). Gedurende de archeologische begeleiding zijn geen aanwijzingen gevonden voor bewoning in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd. Wel zijn er duidelijke aanwijzingen voor bewoning in de Midden-Romeinse tijd aangetroffen. Op een locatie zijn grote hoeveelheden Romeinse keramiek gevonden, samen met een behoorlijke hoeveelheid botmateriaal en wat hout en houtskool. De Romeinse keramiek stamt in zijn geheel uit de Midden-Romeinse tijd.

In augustus 2005 is vervolgens een Romeinse vindplaats in het gebied opgegraven. Het geplande tracé van een nieuwe sloot is uitgegraven als een werkput van 7 x 55 m. In het westelijke deel van de werkput bleken geen archeologische resten aanwezig te zijn. De bodem bestaat daar uit ongestoorde afzettingen van de rivier, die tegenwoordig de Waal of ‘t Waaltje genoemd wordt. Uit bestudering van het profiel blijkt dat de bedding van de Waal zich geleidelijk naar het westen verplaatste en daardoor verder van de sporen afkwam te liggen. Het loopvlak uit de Romeinse Tijd is na de bewoning volledig verspoeld. Een fasering is daarom op dit moment nog niet aan te brengen.

Tijdens het onderzoek is op vlak 2 en 3 een grote hoeveelheid hout aangetroffen, die gedeeltelijk toebehoort aan twee constructies. Of beide constructies min of meer gelijktijdig zijn, was in de put niet aan te tonen. Constructie 1 bleek een deel, vermoedelijk de hoek van een gebouw te zijn, dat is opgetrokken op liggende balken in dezelfde techniek die algemeen bekend is van Romeinse soldatenbarakken. Verspreid in het vlak werden daarnaast restanten van uiteengevallen vlechtwerk waargenomen. De resterende hoogte van de wandstaanders is slechts enkele decimeters. Mogelijk betreft dat het ooit ingegraven gedeelte. Constructie 2 bestaat uit een dikke holle stam, die dwars over een massieve stam ligt. Beide liggen slechts gedeeltelijk in de werkput. Wij interpreteren dit geheel voorlopig als een duiker uit dezelfde periode. De afwatering moet naar de Waal gebeurd zijn, mogelijk via een crevasse of wetering. Daarnaast was er zeer veel onbewerkt hout aanwezig, waarvan de functie op dit moment nog moeilijk te interpreteren is.

De vondsten bestaan uit een relatief grote hoeveelheid dierlijk bot, talrijke fragmenten Romeins aardewerk, die uitsluitend uit de Midden-Romeinse tijd dateren, drie fragmenten groenig Romeins glas, waarschijnlijk van vierkante flessen (type Isings 90) en slechts vijf stukjes metaal (vier ijzer, een lood). Er is zo weinig natuursteen, dat er voorlopig nog niet van steenbouw gesproken kan worden. Het baksteenmateriaal bevat naast *tegulae* en *imbrices* ook fragmenten *tubuli* en *bessales*, wat wijst op de aanwezigheid van een installatie voor vloeren wandverwarming niet ver van de opgraving. Twee militaire stempels wijzen op herkomst van de baksteen uit de steenbakkerijen op de Holdeurn bij Groesbeek. Tijdens de archeologische begeleiding werd ook een klein fragment Romeins beton geborgen.

Het geheel is voorlopig te interpreteren als een Romeinse nederzetting, die in omvang en

kwaliteit rijker en waarschijnlijk ook veel groter is dan de gemiddelde Inheems-Romeinse nederzetting in het deltagebied. Mogelijk heeft er een complex gestaan vergelijkbaar met de houten Romeinse villa van Poortugaal, die is opgegraven door het BOOR (Van Trierum 1992: 86 e.v.). Op de plaats van de werkput duurde de bewoning mogelijk slechts korte tijd, elders op het terrein kan de bewoning langer geduurd hebben. Aangezien de nederzetting in Sandelingen voor het overgrote deel in situ behouden kan blijven, zolang er nog geen bebouwing plaatsvindt, zal op korte termijn geen verder onderzoek uitgevoerd hoeven te worden.

Synthegra Archeologie, M. Tump & H.W. van Klaveren

Katwijk * Zanderij/Westerbaan | In 2005 kregen archeologen de kans om opnieuw onderzoek te doen naar de ligging van resten uit de Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen op een plaats die, getuige de vorige campagnes, van bijzondere betekenis voor de Nederlandse archeologie is. In 1996-1997 werden de resten van een Romeinse nederzetting, een grafveld uit dezelfde periode en een vijftiental boerderijplattegronden uit de Vroege Middeleeuwen (5de tot en met 7de eeuw) opgegraven. Niet alleen in omvang van het aantal vondsten, ook in conservering en materiële rijkdom ervan ligt een grote waarde voor het wetenschappelijk onderzoek. Bovendien gaat het om een van de weinige gebieden waar het mogelijk is om door middel van omvangrijk archeologisch onderzoek iets meer te leren over de geschiedenis van de loop van de Oude Rijn.

In de zomer van 2005 heeft ADC ArchoProjecten een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd even ten zuidoosten van het al eerder opgegraven nederzettingsareaal. Dit leverde de vondst op van enkele huisplaatsen uit de Vroege Middeleeuwen en de voortzetting van de nederzetting uit de Romeinse Tijd. Aansluitend hierop is gedurende tien weken een opgravingscampagne gehouden. Ook dit keer bleek het niet mogelijk om het volledige bewoningslandschap bloot te leggen. Wel kon een gebied van ongeveer 1 ha vlakdekkend onderzocht worden. Aansluitend hierop heeft een uitgebreid fysisch-geografisch en paleo-ecologisch onderzoek plaatsgevonden, waardoor ook de ligging en locatiekeuze van de nederzettingen uit de vorige campagnes beter begrepen kunnen worden.

Op basis van de eerste resultaten kan de landschapsontwikkeling als volgt geschetst worden. Gedurende de Late Bronstijd/Vroege IJzertijd maakte het gebied deel uit van het zeegat van de Oude Rijn. Gedurende de IJzertijd ontstond er een stelsel van geulen, kreken en kreekruigen in een landschap dat dan weer tekenen van een zout, dan weer van een zoet milieu vertoonde. Het is goed mogelijk dat er gedurende de IJzertijd bewoning is geweest. Aanwijzingen in de vorm van sporen en vondsten ontbreken echter vooralsnog. Vermoedelijk tegen het einde van de IJzertijd vonden lokaal grotere zandverstuivingen plaats waarbij enkele omvangrijke stuifduinen gevormd werden. Hierop volgde een proces van vernatting waarin alleen de stuifduinen bewoonbaar lijken te zijn geweest. Uit deze periode kennen we de eerste bewoningsresten. Een omvangrijke stuifduin in het noordoosten van de Zanderij werd vanaf ca 50 na Chr. ingericht als nederzetting bestaande uit telkens twee gelijktijdig bewoonde huisplaatsen binnen een omgreppeld gebied. Ongeveer 50 m daarvandaan werd een grafveld ingericht dat in de loop van de 2de eeuw het karakter van een opgeworpen heuvel begon te vertonen. In 2005 kon de noordelijke randzone van het stuifduin verder onderzocht worden. Er werden twee huisplattegronden uit de Romeinse Tijd ontdekt die buiten de omheinde nederzetting gelegen waren. Het gebied lijkt vooral ingericht te zijn geweest als agrarische zone. Bijzonder was de aanwezigheid van spitsporen en enkele omvangrijke

akkerpakketten, die zijn bemonsterd voor palynologisch onderzoek. Het lijkt erop dat alleen het stuifduin zelf ruimte bood voor akkerbouwactiviteiten en dat de zone eromheen hiervoor eenvoudigweg te nat was. Wel bood dit landschap, met een rijkdom aan grassen, goede mogelijkheden voor veeteelt. Op basis van het zoölogisch onderzoek kan gesteld worden dat het vee een belangrijke rol speelde in de lokale economie. Het werd hoogstwaarschijnlijk verhandeld aan de Romeinse militairen.

Tegen het einde van de 2de eeuw veranderde het karakter van de nederzetting. De planmatige indeling werd verlaten en daarvoor in de plaats ontstond een landschap waarin gedurende de 3de eeuw enkele losse huizen door het gebied 'zwierven'. Op basis van een aantal metaalvondsten, een tutulusfibula en enkele munten die tijdens de campagne van 2005 werden gevonden, is het niet uit te sluiten dat het gebied ook in de 4de en begin 5de eeuw bewoond is geweest. Tijdens de opgraving zijn echter geen grondsporen uit deze periode blootgelegd. Wel lijkt het erop dat gedurende de Laat-Romeinse Tijd opnieuw een onrustige periode aanbrak. Grootschalige zandverstuivingen leidden tot het ontstaan van een landschap dat bestaat uit de al genoemde omvangrijke stuifduinen en talloze kleinere. In de loop van de 5de eeuw raakte een groot aantal hiervan bewoond. In 1996-1997 werden boerderijplattegronden uit de 5de tot de 7de eeuw aangetroffen. Tijdens de campagne van 2005 werden vooral boerderijen uit de 7de en 8ste eeuw blootgelegd. Op basis van de vondsten, met name metalen, moet de materiële cultuur van deze periode als rijk gekenschetst worden. Er zijn zowel vondsten uit Angelsaksisch Engeland, het Friese terpengebied als Scandinavië bekend. Enkele vondsten, zoals een proefslag van de beroemde muntmeester Madelinus, wijzen op de aanwezigheid van belangrijke lieden in de nederzetting. Opvallend is echter wel dat dit zich niet lijkt te uiten in de architectuur van de boerderijplattegronden zelf. De laatste zijn vergelijkbaar met wat we weten van de boerderijplattegronden uit het landelijke gebied. Gezien de ligging, op de belangrijkste vaarroute naar de handelsplaats Dorestad, hoeft de aanwezigheid van zoveel rijkdom echter ook geen verbazing te wekken. Het is zelfs niet uit te sluiten dat het gebied deel uitmaakt van een (veel kleinere) handelsnederzetting waarvan het centrum ter hoogte van het huidige Katwijk aan Zee gezocht moet worden.

Vanaf de 10de eeuw kreeg het gebied steeds vaker te maken met overstuivingen. Gedurende de Late Middeleeuwen ontstonden hier afzettingen die ook wel aangeduid worden als de Jonge Duinen. Ook dit landschap werd ontgonnen, zoals blijkt uit de vondst van een 16de-eeuwse waterput die ongetwijfeld deel uitgemaakt heeft van een boerenerf. Vanaf de 18de eeuw echter, maar versneld vanaf het einde van de 19de en begin van de 20ste eeuw zijn delen van de Zanderij afgezand. Vanaf het begin heeft dit de aandacht getrokken van onderzoekers, zoals Franque le Berkhey (eind 18de eeuw), aan wie we de eerste profielopname van de Zanderij te danken hebben. Deze kon onlangs, op basis van de campagnes van 2005, opnieuw geïnterpreteerd worden, en bevat daardoor een schat aan informatie voor met name de middeleeuwse bodemopbouw. In 1872 komen we de eerste archeologische belangstelling tegen: conservator L.J.F. Janssen van het Leidse Museum van Oudheden vindt tijdens het afgraven van de zandsloot verscheidene voorwerpen uit de Romeinse Tijd en Vroege Middeleeuwen. Gedurende de jaren dertig van de 20ste eeuw legt mevrouw Eerdebeek uit Katwijk de basis voor een omvangrijke archeologische collectie. Bijzondere vondsten van metaaldetector-amateurs begin jaren negentig trokken opnieuw de aandacht.

ADC Archeoprojecten, H.M. van der Velde & W.B. Waldus

Katwijk – Katwijk aan den Rijn * Blekerij/Provinciale Weg | Ten noorden van de dorpskern is tussen de Joodse begraafplaats en de provinciale weg in het uitbreidingsplan ‘De Blekerij’ een nieuwe algemene begraafplaats gepland. Hiertoe is de berm-sloot langs de ventweg ten oosten van de provinciale weg aanmerkelijk verbreed en verdiept. In het oosttalud van deze sloot werden door een ‘in de archeologie geïnteresseerde voorbijganger’ de resten van een houten waterput opgemerkt. Bij het uitgraven van deze waterput viel het oog van een voorbijkomende politiepatrouille op deze ongebruikelijke activiteit. Het feit werd doorgegeven aan de provincie Zuid-Holland, die op zijn beurt de AWN afdeling Rijnstreek vroeg een nader onderzoek in te stellen.

Helaas was de put op een al betrekkelijk hoog niveau dermate watervoerend, dat een dikke, niet met de pomp te verwijderen, zandbrij ontstond. Hierdoor was het niet mogelijk de precieze onderconstructie van de put vast te stellen. Het betrof een uit loodrecht staande delen samengestelde rechthoekige put (buitenmaat 0,95 x 1 m). In de binnenhoeken van de put stonden standers die door horizontale balkjes uiteengehouden werden. De oorspronkelijke vinder meent onder de rechthoekige constructie een ronde vorm (uitgeholve boomstam?) waargenomen te hebben. Deze diepte was door de AWN niet meer te bereiken: de geoorde stort liet zich niet een tweede maal verwijderen.

Uit de vulling van de bovenzijde van de waterput werd uitsluitend een hoeveelheid dierlijk bot (slachtafval) verzameld. Als overig materiaal werd hiertussen een brokje huttenleem en twee stukjes aangepunt hout gevonden. De eerste vinder voegt hier nog een fragment herts-hoorn, stuk Romeinse dakpan, brok ijzererts en een leren zooltje van een kinderschoen aan toe. Deze vondstcategorieën geven geen absoluut uitsluitsel over de datering. Opvallend is het ontbreken van aardewerk in de put zelf. Wel werden naast de put, op de bovenzijde van het sloottalud en op een geplaveid parkeerplaatsje naast de ventweg, enige kleine fragmenten aardewerk aangetroffen. Dit bestond uit een scherpe Pingsdorf-aardewerk en een viertal stukjes kogelpot, waarvan één met een wafelstempel. Tezamen dateert dit uit de Volle Middeleeuwen (ca 900-1250). Het ontbreken van aardewerk in de waterputvulling zelf lijkt het vermoeden te rechtvaardigen dat er bij of rond deze waterput eerdere, niet geregistreerde zoekacties zijn geweest.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij

Leiden * Boshuizerkade | Op een sportcomplex aan de Boshuizerkade is een verkennend booronderzoek uitgevoerd. Voorafgaand aan het onderzoek gold voor het terrein een middelhoge tot hoge archeologische verwachting, omdat het gebied in geologisch en geomorfologisch opzicht gunstige omstandigheden kent. Daarnaast was bekend dat ter plaatse van de onderzoekslocatie het middeleeuwse kasteel Boshuizen gestaan heeft, waarvan de funderingen in 1955 deels zijn opgegraven en gesloopt. Aangezien het sportcomplex nog in gebruik was, kon niet binnen de lijnen van de speelvelden geboord worden. Het onderzoek is daarom beperkt gebleven tot de groenstroken tussen de speelvelden en het terrein is dan ook niet geheel uitgekarteerd. In de zuidelijke vier sportvelden van het complex zijn enkele vondsten gedaan die in verband kunnen worden gebracht met het gesloopte kasteel Boshuizen. In de noordelijke helft van de onderzoekslocatie werden vondsten gedaan die mogelijk in de Romeinse Tijd geplaatst kunnen worden. In twee boringen werden namelijk stukjes grind opgeboord: een verschijnsel dat op deze diepte niet vaak voorkomt, maar wel vaak in verband gebracht wordt met de *limesweg* (de Romeinse weg die ten zuiden van de Rijn

liep en die vaak was opgebouwd uit een grindrijk pakket). Nader onderzoek op deze locatie zal hierover meer kunnen uitwijzen.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburgh

Leiden * Haagwegterrein | Voorafgaand aan de herinrichting van het voormalige Van Gend & Loos-terrein aan de Haagweg is in 2004 een verkennend booronderzoek geweest. Aansluitend hierop is in 2005 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. Hierbij werden twee vindplaatsen aangetroffen. In het noordelijk deel van het terrein lag een vindplaats die op basis van het aardewerk in de Romeinse Tijd gedateerd kon worden. In het zuidelijk deel van het terrein werd een aantal sporen aangetroffen met aardewerk uit de Midden-IJzertijd.

In vervolg op het proefsleuvenonderzoek werd in december 2005 en januari 2006 een grootschalige opgraving uitgevoerd op beide vindplaatsen. In het noordelijk deel werd een aantal greppels en kuilen aangetroffen die de randzone vormen van een nederzetting. De sporen kunnen gedateerd worden in de Romeinse Tijd. De kern van de nederzetting heeft vermoedelijk meer naar het oosten of noorden toe gelegen. Aangezien deze terreinen in het verleden verstoord zijn, is dit helaas niet meer te onderzoeken. In de zuidelijke vindplaats werden enkele paalsporen, kuilen en greppels opgegraven, waar zowel handgevormd aardewerk als gedraaid aardewerk werd aangetroffen. Het vondstmateriaal heeft een brede datering: uiteenlopend van IJzertijd-aardewerk tot Romeins import en middeleeuws kogelpotaardewerk. Ook bij deze vindplaats hebben we te maken met de randzone van een nederzettingsterrein waarvan de kern buiten het onderzoeksterrein heeft gelegen. Bij het schrijven van dit artikel was de analyse van het vondstmateriaal nog in volle gang, waardoor nog weinig bekend is over de datering van de verschillende sporen.

Gemeente Leiden, Chrystel Brandenburgh

Leiden * Roomburg | Twee zilveren munten zijn tezamen, zonder sporen van verpakking of andere voorwerpen, aangetroffen in een tuinbouwgebied ten oosten van Leiden. Gezien de vindplaats zijn ze in verband te brengen met de bewoning van het Romeinse *castellum Matilo* (Leiden Roomburg) en in of na 119 na Chr. in de grond terecht gekomen. Gezien het kleine aantal munten is het minder waarschijnlijk dat we te maken hebben met doelbewuste verberging. Het verschil in ouderdom tussen deze munten, *denarii* van Titus (79-81 na Chr.) en Hadrianus (117-138 na Chr.), is niet groot. Dit soort munten is tot het einde van de 2de eeuw gebruikt.

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Leiderdorp * Schansen/Dreven | De gemeente Leiderdorp is vanaf augustus 2005 en in 2006 druk bezig met een herinrichtingsplan van de Schansen en Dreven aan de Engeldaal. Dit gebied ligt aan de noordoever van de Rijn. Bestudering van eerdere geologische onderzoeken toont aan dat op deze locatie een kreekkrug in de ondergrond ligt, waarop bewoning vanaf de IJzertijd mogelijk is. Uit het landelijke vondstenregistratiesysteem 'Archis' is tal van waarnemingen vanaf de Steentijd en de IJzertijd langs deze noordoever van de Rijn bekend. In de Munnikenpolder, de Bloemerd en de Achthovernerpolder zijn vondsten uit de Late IJzertijd, de Romeinse Tijd en de Middeleeuwen bekend. Deze vondsten bevinden zich, zoals blijkt uit de geologische voorstudie, grotendeels op dezelfde kreekkrug als die welke op de onderzoekslocatie verwacht wordt. Op oude kaarten blijkt de voormalige Leysloot (nu gelegen langs of grotendeels opgenomen in de Buitenhoflaan, de Engeldaal en de Persant

Snoepweg) deels langs deze oude kreek te hebben gelegen. Tijdens het aansluitende booronderzoek is de kreekrug onder de Beukenschans aangetroffen. In een van de boringen zijn op 0,9 tot 1,9 m onder het maaiveld grote handgevormde aardewerkfragmenten uit de (Late) IJzertijd en/of Vroeg-Romeinse Tijd aangetroffen.

ArcheoMedia BV, Nicole van der Ham & Luitzen Nijdam

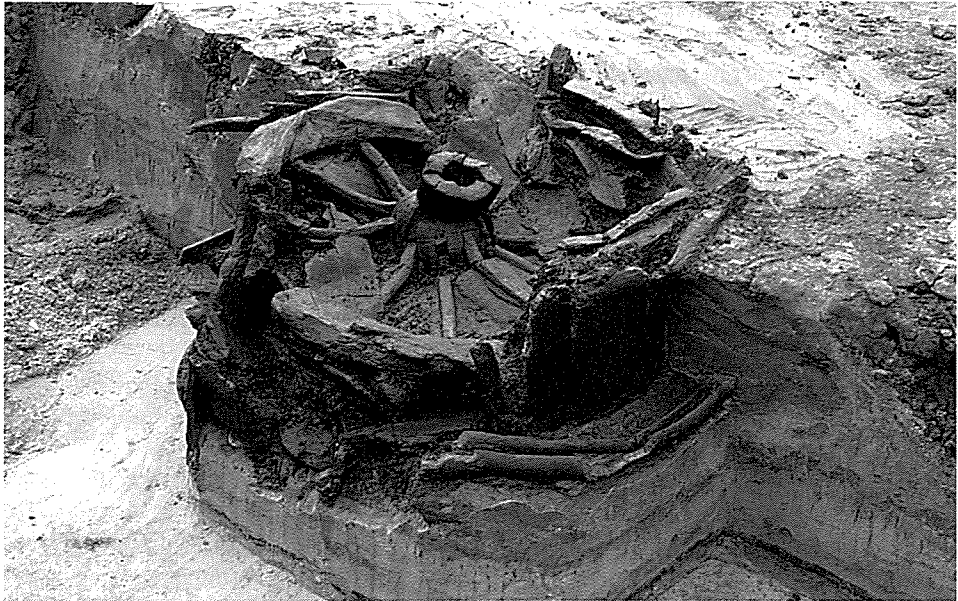
Leidschendam-Voorburg * 'Effatha'-terrein | Van juni t/m september 2005 heeft BAAC archeologisch onderzoek verricht op het terrein van het voormalige doveninstituut 'Effatha'. Het terrein maakt deel uit van het grondgebied van de Romeinse stad *Forum Hadriani*. In de Nieuwe Tijd was het terrein onderdeel van de tuinen van de landhuizen 'Arentsburg' en 'Hoekenburg'.

De opgraving is gelegen op de flank van de strandwal waarop de stad is gebouwd. Ook deze randzone van de stad bleek in de Romeinse Tijd intensief bewoond. Het onderzochte deel van de stad *Forum Hadriani* is in gebruik genomen toen de stad onder keizer Hadrianus in 121 of 122 na Chr. formeel werd uitgelegd. In de tweede helft van de 2de eeuw is dit deel van de stad opnieuw verkaveld. Daarbij is de oriëntatie van de gebouwen ca 30° gedraaid. De eerste fase is hetzelfde georiënteerd als de bebouwing in de rest van de stad. Vermoedelijk is de bebouwing in deze fase georiënteerd op de noordoostelijke stadsmuur. De tweede fase lijkt te zijn georiënteerd op de Corbulogracht/Vliet. De huizen uit de tweede bouwphase zijn in de loop van de Romeinse Tijd deels herbouwd in steen. Deze steenbouw was echter vrijwel overal uitgebroken. Het einde van de bewoning in dit deel van de stad dateert uit de tweede helft van de 3de eeuw na Chr.

De opgraving heeft een grote hoeveelheid Romeins aardewerk opgeleverd. Hieronder zijn opvallend veel complete exemplaren (afb. 64). Enkele sporen waren compleet opgevuld met aardewerk en ander vondstmateriaal. Tijdens de opgraving zijn ook 13 waterputten aangetroffen. Deze putten hebben een schat aan bijzondere vondsten opgeleverd. De waterputten

Afb. 64. Leidschendam-Voorburg * 'Effatha'-terrein. Een complete twee-orige kruik, aangetroffen tijdens het uitgraven van een kuil.

Afb. 65. Leidschendam-Voorburg * 'Effatha'-terrein. Het bovenste van twee in een waterput gedeponeerde wagenwielen.

waren merendeels beschoeid met wijnvaten. Eén van de putten was beschoeid met delen van twee boomstamkano's. In één van de putten werd twee bronzen voorwerpen en een stuk houtsnijwerk gevonden. In een met een wijnvat beschoeide waterput werden twee complete wagenwielen gevonden (afb. 65).

Na de Romeinse Tijd lijkt het onderzoeksgebied enige tijd onbewoond te zijn geweest. Onder het vondstmateriaal zijn enkele scherven vroegmiddeleeuws aardewerk, maar er werden geen vroegmiddeleeuwse sporen aangetroffen. Pas in de 13de eeuw lijkt het terrein weer bewoond. In deze periode worden een greppel en een grote kuil binnen het onderzoeksgebied gegraven. Vermoedelijk betreft het een voorloper van Hoekenburg. Ook van de 16de- tot 19de-eeuwse tuinaanleg van Hoekenburg en Arentsburgh zijn resten gevonden. Naast enkele sloten en schuttingen zijn het riool en het boothuis van Arentsburgh en een bassin, een vijver en de zijmuur van het koetshuis van Hoekenburg aangetroffen.

BAAC BV, Martijn Bink

Leidschendam-Voorburg * 'Leidschenveen' | In de nieuwbouwwijk 'Leidschenveen' werd in de buurt van de splitsing van de Zoetermeer-stadslin een muntschat gevonden van ca 190 koperen duiten uit de 17de eeuw, *terminus post quem* ca 1700.

Utrecht, Geldmuseum, Jan Pelsdonk

Leidschendam-Voorburg * Rietvinklaan | In opdracht van de gemeente Leidschendam-Voorburg heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in september 2005 een inventariserend booronderzoek uitgevoerd. Hierbij is onder andere het kanaal van Corbulo gevonden, dat het plangebied zuidwest-noordoost doorsnijdt. In december 2005 is een aanvullend karterend booronderzoek uitgevoerd naar het kanaal van Corbulo. Doel van dit onderzoek was

het bepalen van de ligging, oriëntatie en diepte van het kanaal. De oriëntatie was tot dan toe gebaseerd op de (summiere) gegevens van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De oriëntatie die aanvankelijk werd verwacht blijkt aangepast te moeten worden. Het kanaal blijkt een iets noordelijker verloop te hebben. De diepte van het kanaal van Corbulo ligt op ca 3 m onder N.A.P. en de breedte bedraagt ca 15 m.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, J.W. de Kort

Liesveld – Graafland * Irenestraat | Op 4 en 5 oktober 2005 werd een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen nieuwbouw in plangebied ‘Irenestraat’, als vervolg op een in januari 2004 uitgevoerd karterend booronderzoek, waarbij in het plangebied een donk is aangetroffen (Müller 2004). Op de top van de donk is een klein aantal fragmenten houtskool aangetroffen. Verder zijn vooral rondom de donktop veenlagen met zandbijmenging aangetroffen, die mogelijk te relateren zijn aan afvallagen. In een groot deel van het plangebied is tijdens het aanvullend booronderzoek geen rivierduinzand aangetroffen binnen 6 m onder het maaiveld. Het booronderzoek heeft geen duidelijke informatie verschaft over het complextype en de datering van de vindplaats.

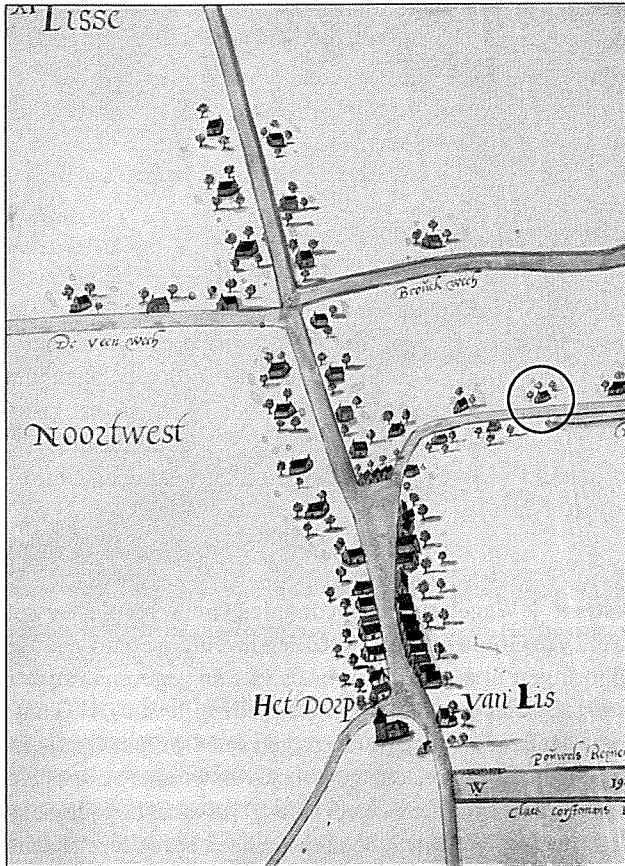
RAAP Archeologisch Adviesbureau, C.N. Kruidhof

Liesveld – Groot-Ammers * Kerkstraat | Wegens plannen voor nieuwbouw ter plaatse van Kerkstraat 5, 11 en 13 in het centrum van Groot-Ammers werd een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd. Op basis van de gegevens van het booronderzoek kan worden gesteld dat hier ophooglagen op Afzettingen van Tiel (komafzettingen) op een afwisseling van Hollandveen met Afzettingen van Gorkum (kom- en oeverafzettingen) voorkomen. Op basis van historische gegevens kon worden vastgesteld dat zich in het plangebied mogelijk vanaf de 17de eeuw, en in ieder geval vanaf de 19de eeuw (en dan vooral in het westelijke deel van het plangebied) bebouwing heeft bevonden. Tijdens de uitvoering van het booronderzoek werden in bijna alle boringen in de aanwezige ophooglagen archeologische indicatoren uit de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd aangetroffen. In twee boringen in het zuidwestelijke deel van het plangebied – waar zich de Kerkstraat bevindt – werd ondoordringbaar puin (mogelijk fundamenten) aangetroffen.

SOB Research, J. Ras

Lisse * Grachtweg 37 | In oktober 2005 is nieuwbouw aan de Grachtweg 37, in de oude dorpskern van Lisse, archeologisch begeleid. Bij de bodemingrepen zouden archeologische resten uit de Nieuwe Tijd (of eerder) aan het licht kunnen komen. Tijdens de begeleiding is een ronde, uit rode baksteen opgetrokken en overkoepelde waterput aangetroffen, waarschijnlijk te dateren in de 18de eeuw. Aan de kant van de Grachtweg, binnen de rooilijn van de bestaande bebouwing, is een slootvulling gevonden. Op grond van het hierin aangetroffen vondstmateriaal, waaronder een aantal fragmenten Siegburg- en proto-steengoed, dateert deze sloot waarschijnlijk uit de 13de eeuw. De sloot staat op de historische kaart ‘Het dorp van Lis’ van J.P. Dou uit 1625 niet (meer) aangegeven (afb. 66), waaruit is op te maken dat deze mogelijk al in de 16de eeuw in onbruik is geraakt. Uit het vondstmateriaal kan worden opgemaakt dat aan dit water één of enkele woonplaatsen uit de Late Middeleeuwen lagen, waarvan de archeologische resten mogelijk bij bodemontsluitingen in de nabije toekomst aan het licht kunnen komen.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, P. Deunhouwer

Afb. 66. Lisse * Grachtweg 37. Historische kaart 'Het dorp van Lis' van J.P. Dou uit 1625 met omcirkeld de globale ligging van het plangebied.

Midden-Delfland – Schipluiden * Woudse Polder | Naar aanleiding van de aanleg van een kade voor een calamiteitenberging in de Woudse Polder werd in opdracht van het Hoogheemraadschap Delfland een archeologisch onderzoek uitgevoerd in het gebied van de Woudse Polder, nabij buurtschap 't Woudt (Dijkstra 2006). Aan de hand van een door Vestigia uitgevoerd bureauonderzoek en inventariserend booronderzoek is bepaald dat drie locaties binnen het tracé nader onderzocht dienden te worden. Het betreft een booronderzoek in een verlegd tracégedeelte (locatie I), een proefsleuf ten zuiden van een huisterp uit de Late Middeleeuwen (locatie II) en een proefsleuf langs de noordrand van een huisterp en mogelijke vlaknederzetting (locatie III).

Op locatie I bleek de bodemopbouw nog intact te zijn. De locatie was in principe woonbaar, maar het verwaarloosbare aantal archeologische indicatoren gaf geen aanleiding tot een uitbreiding van het booronderzoek binnen het tracé. Voor zowel locatie II als III is het waarschijnlijk dat de kleilaag bovenop het veen dateert uit de Duinkerke III-transgressiefase, die op deze locatie geassocieerd wordt met een stormvloed van 1134. Deze dekafzetting kent dus een grotere uitbreiding dan op de Geologische Kaart is aangegeven. Tot in de 12de eeuw was er op deze locatie dus sprake van een veengebied. Naar aanleiding van deze bevinding is besloten tot de aanleg van een tweede vlak in de top van het onderliggende veen, aangezien zich hier resten van oudere vlaknederzettingen konden bevinden. Hier-

bij kwamen op beide locaties echter geen sporen naar voren die een grootschalige verbreding van de proefsleuf noodzakelijk maakten.

Wat de bewoning betreft is door de ligging van de proefsleuven langs de voet van de huisterpen voor zowel locatie II als III alleen inzicht verkregen in de laatmiddeleeuwse uitbreiding van de huisterpen, die bestonden uit opgeworpen klei met enige vondstconcentraties. De ophogingslagen dateren in de 14de eeuw, mogelijk nog tot in het begin van de 15de eeuw, en liggen op de dekafzetting uit de Duinkerke III-transgressiefase. Ouder materiaal uit de late 12de en 13de eeuw bevindt zich zowel in de laatmiddeleeuwse ophogingen als in het gebied direct buiten de feitelijke terp: hetzij in en op de dekafzetting, hetzij in een hierop liggende 'cultuurlaag'. Op basis van enige manchetranden van Andenne-aardewerk is het niet uit te sluiten dat de bewoning al eerder in de 12de eeuw begonnen is. Verder is vlak buiten de terpvoet van locatie III de begraving van een volwassen rund ontdekt. De aanwezigheid van een substantiële hoeveelheid bouw materiaal bij beide terpen kan worden verklaard door het gebruik ervan als werkvloer, brandmuur of versteviging van de hardplek in voor het overige houten boerderijen.

Wat de verkaveling aangaat zijn op locatie II enkele parallelle drainagegreppeltjes en karrensporen ontdekt, die te dateren zijn na de Duinkerke IIIB1-transgressie. Ze zijn te relateren aan het gebruik van dit deel van het terrein als Kerkepad. Sporen van een verkaveling ouder dan de Duinkerke III-transgressie zijn op beide locaties niet aangetroffen. Pollenanalyse wijst uit dat op de klei graan is verbouwd, maar in welke verhouding dit stond tot de veehouderij blijft onduidelijk. In het westelijk deel van de Woudse Polder liggen nog diverse andere huisterpen en oudere vlaknederzettingen die deel uitmaken van de bewoningsontwikkeling vanaf de ontginning van het gebied in de 10de eeuw. Een deel van deze bewoning ligt in lijn ter hoogte van een ontginningsas. Een hier op de kaart van Delfland uit 1712 gelegen pad met dezelfde oriëntatie kan hiervan nog een relict zijn. Net als is geconstateerd voor het Kerkepad op onderzoekslocatie II, zou deze route (minstens) terug kunnen gaan op een situatie uit de 12de of 13de eeuw. Het is niet uitgesloten dat zich langs het Kerkepad zelf ook nog niet ontdekte vlaknederzettingen uit de 10de-11de eeuw bevinden.

Universiteit van Amsterdam, AAC Projectenbureau, M. Dijkstra

Nederlek – Lekkerkerk * Opperduit | RAAP Archeologisch Adviesbureau heeft in de periode juli-november 2005 een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd, in verband met voorgenomen sloop- en bouwwerkzaamheden aan de Opperduit 328-330 te Lekkerkerk. Tijdens het veldonderzoek is een archeologische vindplaats aangetroffen in het noordelijke deel van het plangebied. Hier zijn in elf boringen archeologische indicatoren aangetroffen in de top van het rivierduinzand en de erboven gelegen veen- en kleilagen. Het vondstmateriaal betreft aardewerk, vuursteen en houtskool. Eén van de bewoningsfasen is gedateerd in het Vroeg-Neolithicum op basis van de aanhechtingshoogte van een afvallaag met het rivierduin.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, J.W. de Kort & A.J. Borsboom

Nederlek en Bergambacht * Krimpenerwaard (N210) | In opdracht van de provincie Zuid-Holland werd in de periode september-december 2004 een archeologisch vooronderzoek uitgevoerd ten zuiden van de N210 in de Krimpenerwaard, tussen de bebouwde kom van Krimpen aan de IJssel in het westen en de kruising van de N210 met de N207 bij Bergambacht in het oosten. Het betrof een bureauonderzoek en een booronderzoek. Hierbij zijn ten zuiden van de huidige N210 boringen gezet op een onderlinge afstand van 25 m. Hoewel

niet op alle percelen toestemming werd verkregen om te boren, is toch een goede indruk verkregen van de aanwezige archeologische waarden langs het tracé.

Het tracé bevindt zich in de Krimpenerwaard, van oorsprong een door rivierarmen ingesloten stuk land, dat bij hoge waterstanden voor een deel overstroomde. Doordat de afwatering van het gebied stagneerde onder invloed van de vorming van strandwallen langs de Noordzeekust, kon zich op de rivierklei veen vormen, plaatselijk tot meer dan 15 m dik. Vindplaatsen in de Krimpenerwaard dateren uit de Prehistorie of hangen samen met de middeleeuwse ontginning van het gebied. Conform de verwachting zijn in de zone waar het tracé binnen enkele honderden meters van de Loet ligt op tien percelen aanwijzingen voor de aanwezigheid van huisplaatsen uit de 10de-12de eeuw gevonden. De waarde van deze vindplaatsen als onderdeel van een middeleeuws bewoningslint wordt als hoog bestempeld. Daarnaast zijn op twee plaatsen aanwijzingen aangetroffen voor bewoningssporen op tijdens het onderzoek ontdekte donken.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, B. Jansen & S. Baetsen

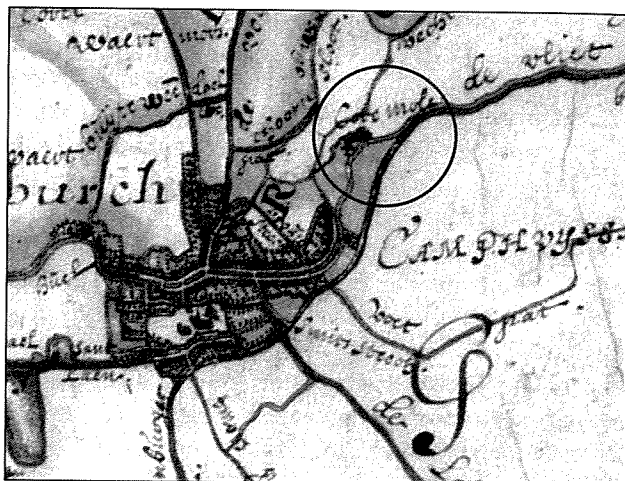
Noordwijkerhout * Centrumplan Zeestraat | Naar aanleiding van voorziene nieuwbouw is door ArcheoMedia BV in juni 2005 een opgraving in het uiterste zuidelijke deel van het plangebied aan de Zeestraat te Noordwijkerhout uitgevoerd. Dit onderzoek vond plaats op basis van de resultaten van voorgaand booronderzoek en een archeologische begeleiding. In de bouwvoor (tussen ca 2,5 en 1 m boven N.A.P.) en in het duinzand (tot ca 0,1 m onder N.A.P.) zijn een waterput, een tonput, een hardvloer en kuilen uit de Nieuwe Tijd aangetroffen. Vanaf ca 1 m boven N.A.P. tot ca 0,1 m onder N.A.P. zijn in het duinzand, op de oude strandwal, twee bewoningslagen en een vegetatiehorizont aangetroffen. In de bewoningslagen zijn meerdere kuilen aangetroffen die op basis van het aardewerk gedateerd worden in de Late Bronstijd en de Vroege IJzertijd. De twee bewoningslagen zijn ook aangetroffen op de niet vergraven delen op de rest van het plangebied.

ArcheoMedia BV, Nicole van der Ham & Silvia Depuydt

Rijnsburg * De Horn | In opdracht van de gemeente Rijnsburg (inmiddels gemeente Katwijk) is in juli 2005 een bureau- en inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd aan de oostelijke rand van het plangebied De Horn. Dit onderzoek richtte zich uitsluitend op de zogenaamde 'molenlocatie', op de plaats waar de Oude Vliet in de Vliet uitmondt (afb. 67), en niet op het zeer nabijgelegen Merovingische grafveld. Eerder onderzoek had duidelijk gemaakt dat op deze plek mogelijk de resten van de in 1700 gebouwde en in 1935 afgebroken korenmolen 'De Vlinder' en de molenaarswoning aangetroffen konden worden. Bovendien werd niet uitgesloten dat zich in de bodem resten van (een) eventuele voorganger(s) van 'De Vlinder' zouden bevinden (Glasbergen & Leenheer 1974).

Van de voorganger van 'De Vlinder' zijn sporen aangetroffen. In put 2 werden twee fundamenteen aangetroffen die als teerlingen kunnen worden geïnterpreteerd, uit bakstenen opgemetselde stiepen waarop houten standerdmolens hebben gestaan (afb. 68). De datering van beide aangetroffen teerlingen, 13de eeuw en/of later, komt goed overeen met enerzijds de informatie uit schriftelijke bronnen, en anderzijds de periode waarin standerdmolens in Nederland voorkomen. De vroegste standerdmolens dateren uit een late fase van de 13de eeuw. Feitelijk worden tot op de dag van vandaag replica's van standerdmolens gebouwd (molen 'De Put' in Leiden is hier een goed voorbeeld van), maar het molentype raak-

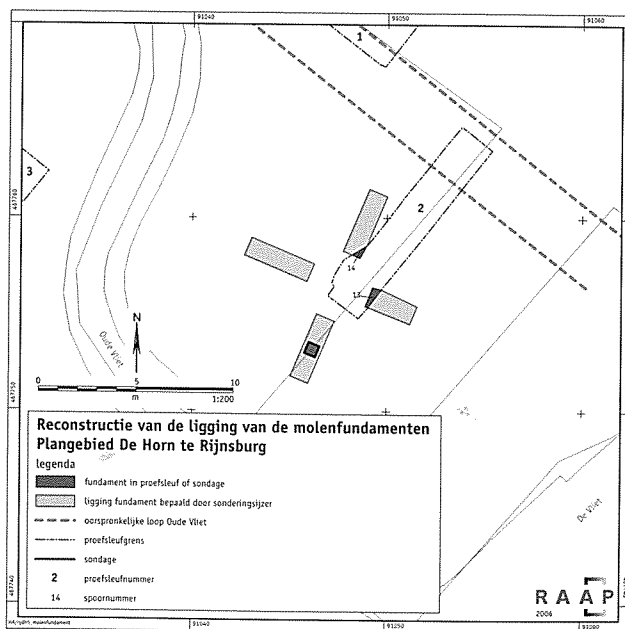
Afb. 67. Rijnsburg* De Horn. De 'molenlocatie' op de plaats waar de Oude Vliet in de Vliet uitmondt.

te in onbruik vanaf het moment dat stenen korenmolens hun intrede deden. De standerdmolen in Rijnsburg is in elk geval vóór 1584 gebouwd en tussen 1614 en 1700 afgebroken. Het is gezien de verschillende dateringen van de bakstenen in beide fundamenten mogelijk dat de molen een verbouw of herbouw heeft gekend. Dit is bij een dergelijk houten en bovendien zeer brandbaar molentype niet ongebruikelijk.

Op basis van deze resultaten is een kort aanvullend onderzoek door middel van een sonderingsijzer en het graven van een sondage (kijkgat) uitgevoerd met het doel de inmiddels voorspelde aanwezigheid en ligging van de twee 'ontbrekende' teerlingen te toetsen: dit onderzoek bevestigde het vermoeden dat Rijnsburg de resten van een standerdmolen uit de 16de of 17de eeuw rijk is.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, I.A. Schute

Afb. 68. Rijnsburg* De Horn. Teerlingen: uit bakstenen opgemetselde stiepen waarop houten standerdmolens hebben gestaan.

Rotterdam * Bergse Bos | In augustus 2005 zijn de verkennende en karterende stappen van een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in het plangebied 'Bergse Bos' (Lelivelt & Moree 2005). In het gebied is nieuwbouw gepland. Het onderzoek is verricht door het zetten van grondboringen, waarbij in twee boringen op een diepte van respectievelijk 794 cm en 578 cm onder N.A.P. een niveau met houtskool, onverbrand en verbrand bot, onverbrande en verbrande visresten en resten van hazelnootschalen is aangetroffen. Het materiaal is afkomstig uit de top van donkafzettingen. Gelet op deze diepte dateert de vindplaats uit het Mesolithicum of uit de overgangperiode Mesolithicum-Neolithicum.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
R.A. Lelivelt & J.M. Moree

Rotterdam * Groenenhagen/Tuinenhoven | In het plangebied 'Groenenhagen-Tuinenhoven' zijn een bureauonderzoek en een kartering uitgevoerd in april 2004 (Lelivelt 2004a). In de boringen werd een donk aangetroffen, nog zonder archeologische indicatoren. Omdat van donken uit de omgeving bekend is dat er vaak archeologische waarden aanwezig zijn, is een waardeerend inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd in mei 2005. De vindplaats bevat archeologica uit het Vroeg-/Midden-Neolithicum. In december 2005 is het door woningbouw bedreigde deel van de vindplaats nader onderzocht (afb. 69).

Het zand van het rivierduin bestaat uit grofkorrelig, goed gesorteerd scherp zand. De bovenste ca 5-25 cm zijn donkergrijs, licht humeus en bevatten enig wortelhout. In dit traject zijn archeologische vondsten aangetroffen. Het dieperliggende traject is lichtgrijs, zeer licht doorworteld en levert plaatselijk nog enige archeologische vondsten op. De rivierduinafzettingen worden van onder naar boven afgedekt door Afzettingen van Gorkum, het Hollandveen en Afzettingen van Tiel.

Afb. 69. Rotterdam * Groenenhagen/Tuinenhoven. Impressie van het onderzoek van neolithische bewoningssporen op de top van de rivierduin.

De top en de basis van het veen zijn gedateerd met behulp van C14-dateringen. De basis is gedateerd ter hoogte van de vondstconcentratie ca 3,8 m onder N.A.P. en op het hoogst waargenomen punt van het rivierduin ca 3,6 m onder N.A.P. De gekalibreerde datum van de basis van het Hollandveen ter plekke van de vondstconcentratie komt neer op 3331-2921 voor Chr.; van de basis van het Hollandveen op het hoogst waargenomen punt van het rivierduin is dat 3359-3097 voor Chr.

De vondsten op het rivierduin bevinden zich 3,8 m onder N.A.P.; de *terminus ante quem* voor deze vindplaats op grond van de zeespiegelrijzingscurve is 2300 voor Chr. Op de top van het rivierduin (ca 3,8 m onder N.A.P.) is een redelijke hoeveelheid aardewerk en vuursteen (werktuigen en verwerkingsafval) aangetroffen naast houtskool en verbrand bot, echter zonder bijbehorende grondsporen. De vondsten behoren tot de Swifterbantcultuur (5000-3500 voor Chr.), maar een nadere precisering is niet te geven.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
F.J.C. Peters & E. Meirsman

Rotterdam * Heemtuin | Op 31 januari 2005 is als afronding van de archeologische inventarisatie van het plangebied Heemtuin een waarderend inventariserend veldonderzoek uitgevoerd (Meirsman 2005a). Op een overstromingsdek gevormd tussen 1373, het jaar van overstroming van de Riederwaard (een rondom bedijkt gebied dat in de Middeleeuwen een groot deel besloeg van het huidige IJsselmonde) en de 15de eeuw, toen het gebied weer werd ingedijkt, bevond zich een maximaal 1 m dik pakket opgeworpen grond. Het pakket wordt geïnterpreteerd als (de resten van) een dijk, en wel de Oude Kerkdijk. De ophogingen worden 'afgedekt' door de bouwvoor. De Oude Kerkdijk vormde de grens tussen twee polders: Het Nieuwland van Oost IJsselmonde en Het Oude Land van Oost IJsselmonde, beide gevormd in het tweede kwart van de 15de eeuw. De stratigrafische positie van de dijk – op het overstromingsdek van 1373 – geeft aan dat deze niet 'wortelt' in het dijkstelsel van de Riederwaard.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
E. Meirsman & J.M. Moree

Rotterdam * 'Ichthus'-locatie | In 2005 is archeologisch onderzoek gedaan op de locatie van de voormalige hogeschool 'Ichthus', gelegen op de rechteroever van de voormalige Binnenrotte, in het hart van de middeleeuwse stad, pal ten noorden van de Sint-Laurenskerk. Op deze plaats lag het zuidelijk deel van de Oppert, een straat die uitkwam op het kerkhof van de Sint-Laurenskerk, en waarvan de huizen aan de oostkant met hun achterzijden grensden aan het water van de Binnenrotte (afb. 70). Bij het onderzoek zijn twee huiserven ontdekt van de 10de-12de-eeuwse nederzetting Rotta, die aan de stad Rotterdam vooraf ging. Eén huiserv is onderzocht (afb. 71), het andere kon behouden blijven.

In de eerste fase van het onderzoek zijn vooral aan de oostzijde van de locatie, ter weerszijden van de voormalige straat de Oppert, de sporen van de middeleeuwse stad Rotterdam gedocumenteerd. De oudste bewoningssporen die bij de stadperiode behoren, mogelijk nog uit het einde van de 13de eeuw, bestaan onder meer uit een sloot, een kuil met misbakfels van een pottenbakker die experimenteerde met het produceren van kogelpotten met bezemstreekversiering, en een ophogingslaag met hetzelfde materiaal. De (delen van) ruim 20 huizen die werden gedocumenteerd, dateren vooral van na het midden van de 14de eeuw. De

huizen waren aanvankelijk van hout, met aanwijzingen voor het toepassen van houten en bakstenen poeren voor de dakdragende stijlen. Er is veel afgedankt scheepshout gebruikt, ook onder de funderingen van de in baksteen gebouwde opvolgers van de houten huizen. Bij het onderzoek is een groot aantal vondsten verzameld, waaronder aardewerk, leren, houten en metalen voorwerpen. Bijzonder is de vondst van een 15de-eeuws zegelstempel. Ook is afval van een 17de-eeuwse tegelbakker gevonden.

Op de Ichthus-locatie werd voor het eerst in de binnenstad van Rotterdam een min of meer complete plattegrond van een 10de-12de-eeuws huis (19 x 10 m) aangetroffen. Het huis lag haaks op de kunstmatig verbrede en opgehoogde kleiige oeverzone van de Rotte. Mogelijk is er een tweede huis op dezelfde plaats gebouwd. Vermoedelijk waren er oorspronkelijk vijf paren stijlen, en had de plattegrond een licht gebogen vorm met aan beide kopsen kanten een beëindiging in twee dicht bij elkaar gezette stijlen, een ook van andere plaatsen bekende constructie in deze periode. De stijlen waren gevormd van dikke elzenhouten stammen, die aan de onderzijde stomp waren bekap. De wanden van vlechtwerk moeten ca 1,5 m

Afb. 70. Rotterdam * 'Ichthus'-locatie. Projectie van het onderzoeksterrein (donker) op de plattegrond van Rotterdam van Balthazar Florisz. van Berkenrode uit 1626.

Afb. 71. Rotterdam * 'Ichthus-locatie'. Bij de opgraving werden bewoningssporen gevonden die te relateren zijn aan het middeleeuwse Rotterdam en aan de nederzetting Rotta.

buiten de stijlen hebben gelegen. Behalve de gebruikelijke vondstcategorieën zoals aardewerk en bot zijn enkele bronzen schijffibulae met ingelegd email aangetroffen. Langzamerhand wordt door het onderzoek van de laatste jaren in de binnenstad van Rotterdam duidelijk dat Rotta bestond uit bewoningslinten van huizen aan weerszijden van de Rotte, waar boeren en handwerklieden woonden en werkten.

Jacobs & Burnier Archeologisch Adviesbureau, E. Jacobs & Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam, A.J. Guiran, F.J.C. Peters & M.C. van Trierum

Rotterdam * MCRZ-terrein | In maart 2005 is een waarderend archeologisch onderzoek uitgevoerd door middel van proefsleuven en boringen ter plaatste van Medisch Centrum Rijnmond Zuid (MCRZ). De vindplaats bevat resten van bewoning uit de periode 11de/12de eeuw. Er is een mogelijk ophogingspakket aangetroffen met bewoningssporen. Het opho-

gingspakket is over een lengte van 20 m waargenomen, is mogelijk 60 cm dik en bevat plaatselijk veel vondsten. De bewoningssporen bestaan uit één houten paal, een houten staakje, enkele fragmenten liggend hout en een noord-zuid georiënteerde percelerings-/ontwateringsgreppel. Het ophogingspakket bevat veel ingespoelde kleilaagjes en is rommelig. Dit wijst op een overstromingsfase die de bewoningssporen verstoord en deels verspoeld heeft.

Het Hollandveen en het daarop gelegen antropogene pakket wordt afgedekt door een klastisch pakket. Dit pakket levert plaatselijk veel vondsten op. Micromorfologisch onderzoek heeft uitgewezen dat het een natuurlijke laag betreft die niet betreden is door mensen of als akkerlaag in gebruik is geweest. De archeologische indicatoren aangetroffen in het klastisch pakket zijn met het water meegevoerd en afgezet. Het grootste gedeelte van het vondstmateriaal bestaat uit aardewerk, een kleine hoeveelheid bot, natuursteen, metaal en hutteleem.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
E. Meirsman & F.J.C. Peters

Rotterdam * Station Blijdorp (RandstadRail) | De RandstadRail is een lightrail-verbinding die Rotterdam met Den Haag gaat verbinden. In de zeer diepe bouwput voor het ondergrondse Station Blijdorp aan de Statenweg is een middeleeuwse huisterp opgegraven. De complete plattegrond van de huisterp, met erop de resten van een houten huis uit ca 1200, lag precies binnen de diepwanden van de bouwput (afb. 72). De huisterp moet tot aan het opspuiten van de polder Blijdorp in de twintiger jaren van de vorige eeuw zichtbaar zijn geweest in de weilanden. Op de oudste topografische kaart van het gebied (ca 1850) zijn namelijk onregelmatigheden in het verkavelingspatroon ter plaatse van de huisterp te zien. Het huis (ca 15 x 10 m) maakte rond 1200 vermoedelijk deel uit van een bewoningslint, dat in zijn geheel zuidwaarts is verplaatst naar de Beukelsdijk, die uit de 13de eeuw moet dateren. Na

Afb. 72. Rotterdam * Station Blijdorp (RandstadRail). De ligging van de middeleeuwse huisterp midden in de bouwput van het Station Blijdorp.

het opspuiten van de polder Blijdorp met een pakket zand en klei van wel 5 m dikte zijn er uit het gebied geen archeologische vondsten meer bekend geworden. Door het enorme gewicht van het opgespoten pakket is de terp (35 x 15 m) vermoedelijk in zijn geheel ca 3 m omlaag gedrukt. De interne structuur van de ongeveer 2,5 m dikke ophogingen van mest en klei bleek volkomen intact te zijn.

Van het huis heeft mogelijk een deel van de stijlen op houten poeren of sloffen gestaan. Waarschijnlijk gaat het om een drieschepig huis met smalle zijbeuken. In de lijn van de wanden zijn vooral aan de oostkant van het huis ook zwaardere palen aanwezig, die erop kunnen duiden dat de wand ten dele ook een dakdragende functie had. Aan de korte zijden lijken smalle ingangen aanwezig te zijn, waarvan de drempels nog zijn teruggevonden. Er is vrij veel inzicht in de indeling van het huis: het woongedeelte met haarden bevindt zich aan de zuidkant, een gedeelte met mest en een soort vlonderconstructie voor veestalling is duidelijk aanwezig aan de noordoostzijde. Onder het vondstmateriaal bevinden zich, behalve aardewerk en botmateriaal, diverse houten gebruiksvoorwerpen, fragmenten leer en textiel, fragmenten van tripbeslag en andere metaalvondsten, waaronder een munt van Dirk VII (1190-1203).

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
F.J.C. Peters & A.J. Guiran

Sassenheim * 'Oude Koningshuys' | In 2005 kwamen de bouwactiviteiten rond het 'Oude Koningshuys' (in de huidige staat een 17de-eeuwse buitenplaats) tot een einde. Naast het pand werd een klein complexje, bestaande uit onder andere een garage, opgetrokken, en een afsluitende tuinmuur geplaatst. Hierdoor kwam een strook van de tuin beschikbaar voor archeologisch onderzoek. Het betreft het gebied ten zuidwesten van het Huys, waar sprake is van de funderingen van een groot gebouw. Dit stond op een merkwaardige manier direct achter, maar los van de zuidwesthoek van het Huys. Op de kadastrale minuut van ca 1830 is deze situatie nog zichtbaar. De noordoosthoek van dit gebouw is bij het onderzoek in 2002 (voor eerdere verslagen zie de Kroniek over 2002 en 2004) al in het zicht geweest. De wijze van funderen en de opbouw van de fundering gaven de indruk dat het hier mogelijk een laatmiddeleeuws bouwwerk betrof. De steenmaat gaf helaas geen duidelijk uitsluitsel, daarnaast werd ook geen daterend vondstmateriaal aangetroffen. Wegens de omvang van het beschikbare stukje tuin werden, met het oog op de komende, verstorende activiteiten van de tuinaanleg, met een minigraafmachine een aantal proefsleufjes gegraven. Dit vooral met het oog op het aantreffen van de zuidelijke, dus oost-west lopende langsgewel van het voornoemde verdwenen pand. Merkwaardigerwijze werden integendeel funderingen en een uitbraaksleuf van een drietal noord-zuid lopende muren ontdekt. Voor de aanwezigheid van de gemelde zuidgewel echter werden geen indicaties gevonden. Wellicht dat deze zich meer naar het zuiden onder of ten zuiden van de tuinmuur bevindt. In één van de sleufjes werd een laagje met vondstmateriaal aangetroffen dat duidelijk in de 14de/15de eeuw te dateren was. De uitbraaksleuf betrof een fundering die misschien al terug kan gaan tot de 16de eeuw; het overige vondstmateriaal dateert uit de periode vanaf de 17de eeuw. Hiermee is het veldwerk, dat vanaf 2002 ter begeleiding van de restauratie is uitgevoerd, afgerond.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij

Schiedam * Parkweg Noord | In augustus 2005 heeft het BOOR het in maart 2004 begonnen inventariserend veldonderzoek afgerond in het plangebied Parkweg Noord (Dorst

2006). In het gebied zijn onder meer woningen, parkeergarages en een waterpartij gepland. Het onderzoek bestond uit grondboringen en proefsleuven. In het westen van het plangebied zijn onder een dik pakket ophogingszand uit de jaren vijftig van de 20ste eeuw resten van de Oude Dijk aangetroffen. Deze dijk vormde de grens tussen de West-Abts Polder en de Polder Nieuwland. Op basis van historische bronnen wordt de Oude Dijk gedateerd in de 12de eeuw (Hoek 1975: 94). Twee C14-dateringen geven aan dat een eerdere aanleg van de dijk dan de 12de eeuw mogelijk is. Een datering van een mat van rietachtig materiaal uit de basis van de dijk suggereert zelfs een eerste aanleg ervan in de 10de eeuw.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
M.C. Dorst & J.M. Moree

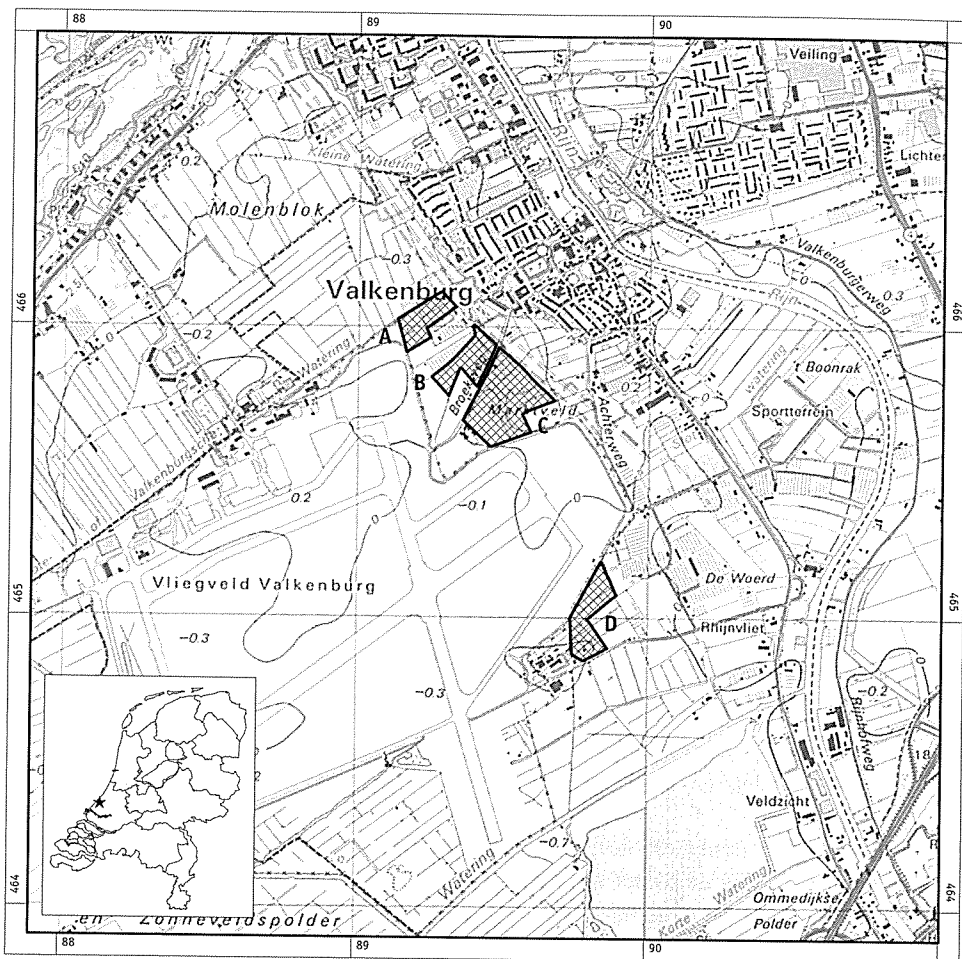
Valkenburg * Plangebied Van Egmond | In april 2005 werden een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met voorgenomen werkzaamheden in de gemeente Valkenburg. Tijdens het veldonderzoek is door middel van boringen in een grid van 30 x 35 m een archeologische vindplaats aangetroffen in deelgebied C (afb. 73). Hier zijn in elf boringen archeologische indicatoren waargenomen in de top van de oeverafzettingen (tussen ca 35 en 65 cm onder het maaiveld). Mogelijk gaat het om een huisplaats of een nederzettingsterrein uit de Romeinse Tijd. In deelgebied D is een oudere bouwvoor aangetroffen en een losse vondst (een aardewerkscherf uit de Romeinse Tijd). In de deelgebieden A en B zijn geen indicatoren aangetroffen die wijzen op een archeologische vindplaats. In deze deelgebieden zijn grote delen van de bodem afgekleid, waarbij eventuele archeologische resten naar verwachting afgegraven zijn.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, J.M. van de Berg

Vlaardingen * Gat in de Markt | Op de locatie Gat in de Markt in Vlaardingen is begin 2002 een deel van een duizend jaar oude begraafplaats opgegraven. De conserveringsomstandigheden bleken uitstekend te zijn: niet alleen het botmateriaal, maar ook het hout van de kisten en zelfs het stro waarmee de lichamen duizend jaar geleden waren afgedekt, verkeerden nog in zeer goede staat (Groen & de Ridder 2005).

Dit stemde hoopvol met betrekking tot het aantreffen van oud DNA in het skeletmateriaal, en van twee schedels is in 2005 nader onderzocht of er nog DNA aanwezig is. Voor het onderzoek is uit elke schedel een kies getrokken. De kiezen zijn vervolgens overgebracht naar het Forensisch Laboratorium voor DNA Onderzoek (FLDO) van het Leids Universitair Medisch Centrum (LUMC), waar DNA-deskundige prof.dr. Peter de Knijff het materiaal heeft geanalyseerd. In de kiezen bleek nog kern-DNA aanwezig. Menselijke cellen hebben erfelijk materiaal in zowel de kern van de cel als in de 'motor' van die cel, de zogeheten mitochondriën. Met name het DNA uit de celkern, het zogeheten kern-DNA is voor onderzoekers van belang, omdat daarin alle genetische informatie van een individu is opgeslagen – dit materiaal blijkt dus nog aanwezig te zijn in de 1000 jaar oude Vlaardingse schedels. Het is volgens Peter de Knijff naar zijn weten het oudste en tevens best bewaarde DNA uit Nederland. De uitkomsten noemt hij bijzonder. Ondanks dat er geen extra gevoelige technieken zijn gebruikt, is er al een goed resultaat uitgekomen. In de loop van 2006 zal het FDLO in een nieuw DNA-laboratorium met verbeterde technieken meer Vlaardingse DNA-monsters gaan analyseren.

Gemeente Vlaardingen, VLAK, Tim de Ridder

Afb. 73. Valkenburg * plangebied van Egmond. De ligging van het plangebied (gearceerd).

Vlaardingen * Vergulde Hand West | Vooronderzoek in 2003 en 2004 in dit gebied van 25 ha groot heeft aangetoond dat er in de bodem resten schuil gaan van niet minder dan negen nederzettingen, variërend van de Vroege IJzertijd tot en met de Middeleeuwen. Bovendien ligt er een boomstamkano uit de Vroege IJzertijd. De vindplaatsen hebben gezamenlijk een omvang van ca 3,3 ha. De resten van de nederzettingen bevinden zich in de top van het veen, waardoor deze restanten zeer goed bewaard zijn gebleven. Bijzonder is dat het terrein overblijfselen herbergt uit diverse perioden. Hierdoor is het zeer goed mogelijk de wederzijdse relatie tussen mens en landschap door de eeuwen heen te bestuderen. Het voorafgaande onderzoek is op de *website* te raadplegen (www.archeologie.vlaardingen.nl).

Hieronder worden kort per periode de belangrijkste structuren en vondsten benoemd die zijn aangetroffen bij het archeologische onderzoek. Benadrukt moet worden dat de uitwerking op het moment van schrijven nog in volle gang is, waardoor resultaten van specialistisch onderzoek, gegevens over het landschap en grondgebruik, aard van de constructies, dateringen en faseringen nog niet gegeven kunnen worden. De aangetroffen structuren worden op volgorde van ouderdom besproken (Eijskoot & de Ridder 2004a & 2004b).

Afb. 74. Vlaardingen * Vergulde Hand West. In de stromende regen leggen de archeologen de kano bloot (foto: VLAKE, gemeente Vlaardingen).

De oudste en tevens een van de meest aansprekende vondsten die op het bedrijventerrein 'De Vergulde Hand' in de zomer van 2005 is opgegraven, is een 10,6 m lange boomstamkano (afb. 74). Deze kano, gemaakt van eikenhout, is dicht tegen de oude Maassluisdijk aangetroffen en ligt daarmee niet ver van waar ooit de Oude Maas stroomde. De kano was al bij het vooronderzoek in 2003 ontdekt. Op dat moment is een brokje eikenhout van de kano meegenomen en verstuurd naar het C14-laboratorium in Kiel. De datering kwam uit rond 800 voor Chr. Daarmee rees de vraag hoe we de kano in dit verder onbewoonde gebied moesten interpreteren. De eerste tekenen van bewoning in het hele veengebied dateren immers pas uit de 7de eeuw voor Chr. Het instituut RING heeft aan de hand van het jaarringpatroon van de eiken kano een datering kunnen maken. Aanvankelijk was de uitkomst onzeker, maar door de eerdere C14-datering te combineren met de jaarringdatering kon alsnog een zekere uitkomst worden verkregen: 683 plus of min zes jaar voor Chr. De kano valt daardoor nu samen met de eerste kolonisatiefase van het veengebied.

Met een lengte van 10,6 m is deze kano het langste prehistorische vaartuig dat we kennen in Nederland. De enorme lengte maakt duidelijk dat het hier niet om een alledaagse kano gaat. Het handelt hier vermoedelijk om een vrachtkano die bedoeld was voor het vervoer van goederen. Bij het uitgraven van de kano kwamen er echter geen voorwerpen aan het licht. Dit kan erop wijzen dat het vaartuig niet door mensen is achtergelaten, maar is aangespoeld en dus niet per definitie in relatie staat met de eerste veenkolonisten. Het onderzoek is echter nog niet afgerond. Mogelijk geven de monsters die rondom de kano genomen zijn, nog informatie over het landschap en eventuele indicaties voor bewoning.

In de voorzijde van het vaartuig bevindt zich een rechthoekig gat en tevens een enorme lange scheur die over de lengterichting loopt. Uit nader onderzoek bleek deze scheur echter in de bodem te zijn ontstaan. Een mogelijke verklaring voor het gat is dat het diende om er een enkele centimeters dikke stam in te plaatsen die aan beide kanten aan de voorzijde van de kano uitstak. Op die wijze bood de stam de gebruikers houvast om de kano in ondiepe wateren voort te trekken. Ook konden zij het lange en zware vaartuig zo makkelijker op het droge trekken. Op ruim 1 m vanaf de punt bevond zich aan de voorzijde, net aan de binnenkant, een enigszins ovaalvormig zwart geblakerde plek. De ovale aangekoolde vlek doet nog het meest denken aan een soort brandmerk. Het is intrigerend dat een vrijwel vergelijkbare kano, die in 2004 is opgegraven in het Noord-Hollandse Uitgeest en die iets kleiner en iets jonger is, eveneens een brandplek had aan de voorzijde. Dit versterkt de gedachte dat de brandplek wijst op een functioneel vuur dat aan de kop van de kano heeft gebrand, mogelijk als verlichting.

Opvallend is het verder volledig ontbreken van reparatiesporen op de kano. Dit doet vermoeden dat het vaartuig maar betrekkelijk kort in gebruik is geweest. Daarnaast zijn er aanwijzingen dat de makers erg kundig waren. Gewoonlijk maken kanobouwers gebruik van geboorde gaten in de kano om de dikte van het hout te kunnen meten. Dergelijke gaten ontbreken hier echter. Eveneens ontbreken vrijwel geheel de steunribben die je bij een kano van een dergelijke lengte zou mogen verwachten. Slechts bij de voorzijde en aan de achterzijde waren steunribben uitgespaard.

Op ca 500 m afstand van de kano zijn de restanten aangetroffen van een klein eenvoudig gebouwtje van ongeveer 3 x 9 m uit vermoedelijk de 7de eeuw voor Chr. Daarmee dateert deze constructie uit de periode waarin de eerste pioniers in het veengebied kwamen. Het gebouwtje is te klein om voor permanente bewoning te dienen. De haard en het achtergelaten afval in de vorm van gebroken vaatwerk binnen het gebouwtje duiden er wel op dat er bij tijd en wijle mensen in het veengebied verbleven. Een omheining die aansluit op het gebouwtje wijst op de aanwezigheid van een erfinrichting. Mogelijk diende de omheining voor het bijeenhouden van wat vee. Aan de zuidzijde zijn resten aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van een takkenpad. Het lijkt hier te gaan om een tijdelijk onderkomen en daarmee is het denkbaar dat dit hutje in verband staat met de eerste veenpioniers die dit veengebied betrokken. Uit deze periode zijn resten aangetroffen die mogelijk ook behoren tot de Vroege IJzertijd. Het gaat om aardewerk en enkele palen.

Uit de 5de/4de eeuw voor Chr. zijn de resten van een woonstal-boerderij gevonden. De boerderij zelf mat ongeveer 16 x 4,8 m en heeft een aanbouw van ca 5 m lengte. De aanbouw lijkt naderhand tegen de boerderij te zijn gebouwd. Vooral het zuiddeel van de boerderij is goed geconserveerd doordat deze enigszins is weggezakt in het veen. De indeling van de boerderij is nog goed herkenbaar en bestaat uit een woondeel, een haldeel en een staldeel. Met name het staldeel was nog goed herkenbaar aan stalboxen die gemiddeld 1,6 m breed waren. De vloer bestond uit parallel liggende takken die afgedekt waren met een rietlaag. Opvallend is dat zowel in als buiten de boerderij nauwelijks vondstmateriaal is aangetroffen. De lage vondstdichtheid zou kunnen wijzen op een zeer kort gebruik van de boerderij. De latere aanbouw en aanwijzingen voor reparaties (in de vorm van uitgetrokken palen), wijzen echter op een wat langer gebruik. Het ontbreken van vondstmateriaal kan deels, maar zeker niet helemaal worden verklaard vanuit post-depositionele processen. Het is niet uitgesloten dat zowel de boerderij als het erf door de bewoners schoon is achtergelaten. Ook kan het afval zijn geruimd om te dienen als bemesting.

Bij de boerderij is een erfinrichting aangetroffen. De gelijktijdigheid met de boerderij staat echter niet vast. Een groot deel van een heining kon worden gevolgd over een afstand van zeker 54 m en heeft een ruimte omsloten van ten minste 54 x 42 m. De precieze functie is nog onduidelijk. De afscheiding kan zowel gediend hebben om het vee binnen de heining of juist erbuiten te houden. Vanaf de boerderij liep een takkenpad naar het omheinde terrein, waar het pad nog verder doorliep tot buiten het omheinde terrein. Dit takkenpad kon over tenminste 60 m worden gevolgd.

Uit de periode van de 4de en de 3de eeuw voor Chr. zijn de bewoningssporen het meest talrijk. In totaal zijn er vijf nederzettingsserven aangetroffen, met daarbinnen drie min of meer complete huisplattegronden. Deze worden hieronder kort besproken.

Eén boerderij meet 4,3 m x 8,6 m en is goed geconserveerd. De indeling in woon-, midden- en staldeel was nog duidelijk herkenbaar. Twee stalboxen hebben een breedte van ca 1,2 m en vier hebben een breedte van 1,6 m. De vondstdichtheid was redelijk en lijkt het grootst te zijn geweest boven de plattegrond.

Ook een andere boerderij is uitstekend bewaard gebleven. Deze is minstens 14 m lang. Aan de noordzijde bevindt zich een aanbouw dan wel een restant van een eerdere fase – onderzoek zal dit nog moeten uitwijzen. Inclusief deze mogelijke aanbouw meet de boerderij minstens 20 m. Ook deze boerderij is met een breedte van 4,25 m betrekkelijk smal. De indeling van de boerderij was nog duidelijk zichtbaar: een woondeel, middendeel, staldeel en de eerdere fase/aanbouw. Vooral de zuidoostzijde van de boerderij is goed geconserveerd. Aan deze zijde was de stalboxindeling nog duidelijk zichtbaar. Deze liet een tweefasigheid zien. Van deze tweefasigheid uitgaande zou de breedte van de stalboxen ca 1,6 m hebben bedragen. Als de boerderij niet tweefasig zou blijken te zijn, zou de breedte van de stalboxen ca 80 cm bedragen. Bijzonder aan deze boerderij was dat op het erf de aansluitende infrastructuur nog aanwezig was. Op het middendeel sloot aan de noordwestzijde een pad aan. Bij de eerdere fase/aanbouw sloot een takkenpad aan. Dit was over een lengte van ca 5 m zeer goed geconserveerd, en een deel ervan is geborgen voor conservering. Voorts liepen er aan de zuidwestzijde nog twee takkenpaden naar de kopse kant van de boerderij (afb. 75). Zowel binnen als buiten de boerderij lag een dikke vondstlaag.

De derde boerderij is aanzienlijk minder goed geconserveerd. Het woondeel was aan de hand van de haard nog goed herkenbaar. De indeling van de overige delen van de boerderij is niet bewaard gebleven. Wel kan de omvang bij benadering nog vastgesteld worden: de breedte bedroeg 5 m en de lengte zal minimaal 12,5 m hebben bedragen. Aan de oostzijde bevonden zich nog palen die lijken te wijzen op de aanwezigheid van een takkenpad. De vondstdichtheid was zeer laag. Of dat ook bij het verlaten van het erf zo was, valt niet meer na te gaan, doordat dit erf sterk te lijden heeft gehad van post-depositionele processen.

Op twee andere plaatsen zijn resten gevonden die kunnen wijzen op sterk verstoorde nederzettingsserven. Op één plaats gaat het om palen en aardewerk die gevonden zijn in zogeheten klapklei. Deze klei wordt afgezet als het veen gaat drijven, waardoor het losscheurt van de onderste veenlaag. In de scheur wordt vervolgens klei afgezet. Tezamen met deze klei kunnen ook bewoningsresten meegespoeld worden het veen in. Terwijl aan het oude oppervlak de bewoningsresten geheel verdwenen kunnen zijn door oxidatie en andere post-depositionele processen, wijzen de verspoelde bewoningsresten in klapklei erop dat er wel plaatselijk bewoning moet zijn geweest. Op het veen zelf zijn wel sporen aangetroffen van een zes-palig gebouw. Tevens lag in het veen een slecht geconserveerde horde. Elders is een

Afb. 75. Vlaardingen * Vergulde Hand West. Takkenpad dat aansluit op één van de boerderijen uit de 4de eeuw voor Chr. (foto: VLAK, gemeente Vlaardingen).

sterk geoxideerde veenlaag aangetroffen met veel houtskool en aardewerk. Dit kan eveneens wijzen op een sterk geoxideerde bewoningsplaats.

Voor deze periode zijn met zekerheid drie nederzettingsserven vastgesteld en mogelijk twee erven die verdwenen zijn door verspoeling en oxidatie, waarmee het totaal uitkomt op vijf. De bewoningsdichtheid in deze periode moet erg hoog zijn geweest en sluit aan bij de bevindingen van het onderzoek dat uitgevoerd is door het voormalige IPL (thans Archeologisch Centrum Leiden) aan het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw (Van den Broeke 1993). Uit deze periode (Midden-IJzertijd) zijn naast de al eerder genoemde restanten van vier takkenpaden rondom de bovengenoemde boerderijen, nog twee restanten aangetroffen, zodat het totaal aantal restanten van takkenpaden uit de Midden-IJzertijd uitkomt op zeven.

Mogelijk uit de Late IJzertijd dateert een woonstal-boerderij die deels is opgegraven, en die uitstekend geconserveerd was. Deze boerderij kon echter slechts ten dele worden opgegraven, omdat een deel ervan buiten het opgravingsareaal doorliep en doorsneden wordt door een moderne sloot. De boerderij is 5,6 m breed en kon over een lengte van 7 m gevolgd worden. Hij is opvallend vondstrijk: veel spinklosjes, driehoekige weefgewichten en veel fragmenten van maalstenen. In deze boerderij is ook één van de twee prehistorische metalen voorwerpen aangetroffen: een fibula. Het andere metalen object is een kleine, ca 1 cm grote metalen ring die uit een spitspoor afkomstig is.

In hetzelfde deel van de opgraving zijn de resten gevonden van een schuur. Deze schuur is

door een kleipakket in het midden (zogeneten 'autoloadingsproces') ruim 1 m naar beneden gedrukt. In het verticale vlak is er daardoor een enorme vervorming opgetreden. De plattegrond is toch nog te reconstrueren: het gaat om een schuur van ca 8 x 4,6 m. Op de vloer lagen veel houtsnippers, wat doet vermoeden dat in de schuur aan houtbewerking is gedaan. De houtsnippers kunnen echter ook bewust zijn aangebracht en als vloerafdekking zijn gebruikt.

Daarnaast zijn enkele gebouwen aangetroffen die een functie gehad hebben voor opslag. Het gaat om vier gebouwen die op te delen zijn in vier-palige (een), zes-palige (een) en negen-palige (twee) structuren. Vloerniveaus zijn niet aangetroffen bij deze gebouwen. Vermoedelijk hadden ze een verhoogde vloer, waardoor er enige ruimte tussen de bodem en het maaiveld ontstond. De configuratie van de paalzettingen doet vermoeden dat het hier om graanschuren, zogeheten spiekers, gaat. Dat deze gebouwen een opslagfunctie hebben gehad, blijkt uit de zware funderingsconstructies waarvoor dikke palen van 20 cm in doorsnede zijn benut. De stevige funderingspalen worden afgewisseld door kleinere palen die op stutten stonden die op hun beurt door nog dunnere paaltjes op hun plaats werden gehouden. Voor deze verschillen in funderingstechniek binnen de spieker kunnen verschillende redenen zijn geweest. Het is mogelijk dat er een gebrek was aan voldoende dikke stammen, maar het is ook denkbaar dat dit met een gedifferentieerde druk of opslag binnen de spieker samenhangt. Direct nabij de andere spiekers is een concentratie van dikke palen aangetroffen binnen een gebied van ca 3,4 x 1,6 m die vermoedelijk wijzen op de aanwezigheid van tenminste één, mogelijk twee spiekers. Het zou hier ook kunnen gaan om één hele grote schuur met een verhoogd platform (afb. 76).

Ook op een ander deel van het terrein werden resten gevonden van een klein opslaggebouw dat mogelijk uit de IJzertijd dateert; een datering in de Middeleeuwen is echter ook mogelijk. Daarmee komt het totale aantal bijgebouwen voor deze periode op vijf spiekers en twee schuren. Zeer waarschijnlijk zijn het er meer geweest, aangezien de spieker in dit deel van de opgraving buiten een boerderij is aangetroffen. Door de ligging buiten het erf, is de detectiekans voor dergelijke structuren, als ze solitair staan, erg klein.

Het is voor het eerst dat er in het veengebied spiekers uit de IJzertijd zijn ontdekt. Dit is zeer opmerkelijk te noemen, omdat tot nu toe aangenomen werd dat het veengebied niet geschikt was voor akkerbouw. Rondom de funderingspalen van deze opslaggebouwen zijn resten van prehistorische cultuurgewassen ontdekt, zo blijkt uit de eerste resultaten van het archeobotanische onderzoek door BIAx. Het gaat om emmertarwe, lijnzaad en gerst. Het pollenonderzoek van de monsters die in en nabij de nederzetting zijn genomen, kan mogelijk nader inzicht geven met betrekking tot de aanwezigheid van akkeronkruiden, waardoor ook meer bekend wordt over de akkers zelf. Het is denkbaar dat de landbouwgewassen die in de spiekers werden opgeslagen door middel van ruilhandel zijn verkregen, of dat deze gewassen elders verbouwd werden op de oeverwallen in het kweldergebied. Er zijn echter talloze spitsporen in het veen aangetroffen. Onduidelijk is nog of dit samenhangt met veenwinning, zoutwinning of het aanleggen van akkers. Dit laatste lijkt het meest voor de hand te liggen. Een belangrijke vondst in dit verband is een intrigerend elzenhouten object dat in de top van het geoxideerde Hollandveen is aangetroffen en daarmee uit de IJzertijd dateert. Het voorwerp lijkt qua vorm sterk op een punt van een eergetouw. Indrukken in de punt doen vermoeden dat deze versterkt is geweest met metaal, vermoedelijk ijzer (afb. 77). Een andere aanwijzing voor akkerbouw in het veen is de vondst van een bundel van lijnzaadstengels die meegespoeld is met de klapklei, zo in een veenscheur terecht gekomen is en daardoor be-

Afb. 76. Vlaardingen * Vergulde Hand West. Voor het eerst komen er in het veengebied in West-Nederland opslaggebouwen aan het licht, mogelijk voor opslag van graan (foto: VLAK, gemeente Vlaardingen).

waard is gebleven. Dit lijkt erop te wijzen dat er tenminste lijnzaad op het veen is verbouwd. In een depressie gevuld met klei is een deel (ca 2 x 3 m) van een knuppelpad aangetroffen. De stratigrafische ligging doet vermoeden dat dit knuppelpad in de Late IJzertijd dateert.

Aan de westzijde van het plangebied zijn bewoningsresten aangetroffen uit de Vroeg-Romeinse Tijd. Het aardewerkcomplex bestaat alleen uit inheems aardewerk, import-aardewerk ontbreekt geheel. Een bijzondere vondst is een Romeinse gem van ongeveer 1 cm in doorsnede. Het betreft een klein ovaal en afgeplat stukje glas, dat ingebed is geweest in een ring; samen dienden deze als zegelring. De ring zelf is niet teruggevonden. Op de gem is een gehelmde godheid te zien (afb. 78). De kwaliteit van de ingesneden afbeelding is uitzonderlijk goed. De gem lijkt op basis van parallellen vrij vroeg in de 1ste eeuw na Chr. te dateren. De eerste resultaten van C14-dateringen, die uitkomen rond ongeveer het begin van de jaartelling, ondersteunen deze vroege datering. Daarmee is de gem één van de vroegste aanwijzingen voor Romeinse contacten in het gebied. Tevens vult de nederzetting een deel van het vermeende bewoningshaat op, dat tot nu toe leek te hebben geduurd van ongeveer 175 voor Chr. tot 70 na Chr.

Op dezelfde plaats als de gem zijn vele houten palen gevonden, alsmede greppels. Een huisplattegrond laat zich echter niet vaststellen. Dat geldt ook voor een tweede, nabijgelegen locatie, met aardewerk, een drietal hardplaatsen en palen. Vermoedelijk gaat het hier wel om een gebouw, waarvan de plattegrond en daarmee de precieze functie niet meer te achterhalen zijn. De Vroeg-Romeinse sporen worden doorkruist door sloten die eveneens uit de Romeinse Tijd dateren. Het gaat hier om sloten die ca 30 cm breed zijn (mogelijk twee spaden of één

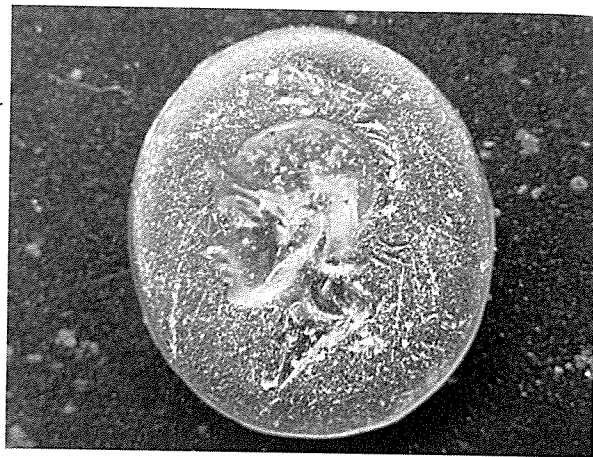
Afb. 77. Vlaardingen * Vergulde Hand West. Bewerkte elzenhouten punt, waarschijnlijk van een eergetouw. De indruk op de punt lijkt de rest van een metalen beslag (foto: VLAK, gemeente Vlaardingen).

voet) en ca 30 cm diep zijn uitgegraven. Het is niet uitgesloten dat de sloten oorspronkelijk breder zijn geweest. Het rechte slotenpatroon is over een gebied van bijna 1 ha vastgesteld en vertoont grote parallellen met de Romeinse slootpatronen die door drs H. van Londen op diverse plaatsen in het Midden-Delflandgebied zijn vastgesteld. De smalle greppels zouden erop kunnen wijzen dat het hier om een vroege fase in de verkavelingsstructuur gaat, mogelijk zelfs nog 1ste eeuw. Verder onderzoek zal dit duidelijk moeten maken. Als het inderdaad om een vroege variant gaat van het verkavelingssysteem, zou dit een aanwijzing kunnen zijn dat de verkaveling van het Midden-Delflandgebied in de Romeinse Tijd mogelijk vanaf de Maas plaatsvond. Door middel van archeobotanisch onderzoek zal worden getracht of de functie van de percelen nog te achterhalen valt. Op één van de omgreppelde percelen stond een spieker die waarschijnlijk uit dezelfde periode dateert als het parceleringssysteem.

In het oostelijke deel van het terrein is eveneens een greppelsysteem aangetroffen, dat deels dezelfde oriëntatie lijkt te hebben als die in het westelijk deel. Een Romeinse datering zou daarmee mogelijk zijn. Stratigrafisch is het vooralsnog lastig vast te stellen of het hier om een Romeinse dan wel een middeleeuwse verkaveling gaat.

In het westen van het terrein zijn, over een afstand van ca 100 m, ongeveer 10 m brede banen met een enigszins vlakke onderzijde aangetroffen. De banen zijn mogelijk nog langer geweest. Op de bodem van deze banen ligt opvallend veel grind. De omvang van dit grind kan oplopen tot enkele centimeters. Tussen het grind zijn enkele importscherven uit de Romeinse Tijd aangetroffen en tevens enkele scherven uit vermoedelijk de 11de-12de eeuw. Een verklaring voor deze banen is lastig te geven. De stratigrafie doet vermoeden dat de banen na de

Afb. 78. Vlaardingen * Vergulde Hand West. Romeinse gem met gehelmde godheid, te dateren rond het jaar nul (foto: Hazenberg Archeologie Leiden).

Romeinse Tijd zijn gegraven, wat onderschreven wordt door de 11de/12de-eeuwse scherven die zijn aangetroffen op de bodem van de banen. Mogelijk hebben de banen te maken met veenwinning, grondverbetering of een andere vorm van groundbewerking. Het grove grind dat is aangetroffen in combinatie met import aardewerk is intrigerend. Het is onwaarschijnlijk dat dit grind direct vanuit de Maas is afgezet in de banen, dan zouden we duidelijke ingesneden stroombanen verwachten met veel meer zandige en fijne grindafzettingen. Het zou hier kunnen gaan om lokaal verspoeld materiaal, waarbij de herkomst van het grind en import aardewerk in zuidwestelijke richting gezocht moet worden. Het grind zou dan eventueel afkomstig kunnen zijn van een verspoelde restant van de Romeinse weg (afgedekt met grind) die langs de noordoever van de Oude Maas verondersteld wordt. Het grind en het aardewerk zou ook door mensen in de 11de-12de eeuw zelf kunnen zijn aangebracht in de banen. De functie van de banen is echter onbekend en ook parallellen daarvoor ontbreken.

Mogelijk uit de Middeleeuwen ten slotte dateren lange palen van ruim 10 cm in doorsnede. De dikke palen doen vermoeden dat het hier gaat om een opslaggebouw. De precieze datering moet nog vastgesteld worden. Opvallend is het ontbreken van vondstmateriaal rondom de palen, wat doet vermoeden dat hier geen huiserf is aangesneden. Wel is in de nabijheid van deze palen een laag aangetroffen die mogelijk op een terp zou kunnen wijzen of op een toemaak, waarbij het om grondverbetering zou gaan. Binnen een verkaveling zijn verder enkele palen aangetroffen die afkomstig zouden kunnen zijn van een gebouw, mogelijk een spieker. De datering is vooralsnog onbepaald: de resten kunnen dateren uit de Middeleeuwen of uit de Romeinse Tijd.

Gemeente Vlaardingen, VLAKE, T. de Ridder, Y. Eijsskoot, M. van der Heiden,
R. Torremans & A.H.L. Vredenburg

Voorschoten * Treubstraat 12-14 | Twee kleine panden uit het einde van de 18de respectievelijk uit het begin van de 19de eeuw zijn op deze locatie in het oude centrum van Voorschoten gesloopt om plaats te maken voor een onderkelderde nieuwbouw. Het beeld van een grote hoeveelheid archeologische sporen, zoals gezien bij de onderzoeken in 2004 (eveneens in het centrum in de Schoolstraat en Voorstraat, Kroniek 2005), werd bevestigd. Op een oppervlakte van ca 24 x 14 m zijn bijna 600 sporen ingetekend; een grote dichtheid. Bij een eerste interpretatie vallen de sporen uiteen in twee categorieën: lichtgekleurde paal-

Afb. 79. Voorschoten * Treubstraat 12-14. Een overzicht van de opgraving. De kleine kuilen zijn resten van palen van gebouwen en hekwerk uit de 12de/13de eeuw. De grote donkere kuilen op de voorgrond zijn afvalkuilen van rond 1400.

gaten en paalkuilen daterend vanaf de 12de/13de eeuw, en donkere grotere afvalkuilen uit de 14de/15de eeuw (afb. 79). Daarnaast is er een aantal greppels, mogelijk erfscheidingen. Uit één van de afvalkuilen komt een benen kam.

Op het eerste gezicht zijn in de opgravingsplattegrond geen eenduidige bouwstructuren te onderkennen. Wel is hier en daar sprake van enige oprijnende paalsporen, maar onduidelijk is nog of deze behoren bij huiswanden of dat dit eventueel erfscheidingen zijn. Theoretisch moet op deze locatie sprake zijn van vijf eeuwen bouwen in hout, zodat het duidelijk is dat meerdere, opeenvolgende structuren door elkaar heen kunnen lopen. Dat geldt in ieder geval voor de periode vóór de 14de eeuw, toen er nog gebouwd werd met ingegraven staanders. Vanaf de 14de eeuw kan er vakwerkbouw met grondbalken en bakstenen stiepen zijn toegepast. De stiepen werden ondiep ingegraven en laten dus weinig sporen na. In het vondstmateriaal komen in ieder geval redelijk veel laatmiddeleeuwse bakstenen voor. Soms vertonen deze sporen van roet, hetgeen een aanwijzing zou kunnen zijn voor houten huizen, waarvan alleen de hardplaats in baksteen was uitgevoerd.

De hoeveelheid vondstmateriaal is in het algemeen nogal beperkt: een groot deel van de kleinere sporen bevatte geen vondsten. De overgrote meerderheid van het materiaal dateert uit de periode van de 12de tot en met de 16de eeuw. Diepstekende sporen vanaf de 17de eeuw en jonger ontbraken praktisch geheel. Materiaal uit deze periode komt vrijwel uitsluitend uit de ruim 1 m dikke, door allerlei bouwwerkzaamheden verrommelde bovenlaag, waarin als sporen enkele restanten van gebouwde riolen en putjes aanwezig waren.

Het leesbare vlak in het strandwalzand werd aangelegd op ruim 1 m onder het maaiveld. De diepte van de sporen onder dit vlak bedroeg over het algemeen niet veel meer dan 0,5 m. In verband met het grondwaterpeil was het ook niet mogelijk dieper te couperen. De weinige sporen die dieper reikten, bleken de ingravingen van houten (ton)putten te zijn, waarvan soms nog net het bovenste randje van het bewaarde hout bereikbaar was. Het bleken er uiteindelijk vijf te zijn, waarvan er zeker twee uit een boven- en uitstekend bewaard gebleven onderton bestonden. Op basis van Siegburg steengoed en grote baksteenmaten in de inhoud wordt één ervan voorlopig gedateerd in de 14de/15de eeuw. Voor elk van de twee gesloopte panden werd de aanwezigheid vastgesteld van een stenen waterput en een ondiep gefundeerde beerput. De inhoud van één beerput en één waterput kon bekeken worden. De datering van het weinige materiaal hieruit viel respectievelijk in de late 19de eeuw en de jaren dertig van de 20ste eeuw.

De gegevens van deze opgraving sluiten goed aan bij die van 'Het Wapen van Voorschoten' uit 2004. Ook hier is vastgesteld dat aan de Schoolstraatzijde de erven afgesloten waren met een diepe sloot. De datering van de demping lijkt in beide gevallen ook gelijk, namelijk eerste helft 15de eeuw.

AWN Rijnstreek, D. van der Kooij & A. Verkuyl

Waddinxveen * Doelwijk | In opdracht van de Gemeente Waddinxveen werd ten behoeve van de uitbreiding van Bedrijventerrein 'Doelwijk' ('Distripark Fase 2') een inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen uitgevoerd. Uit het onderzoek werd duidelijk dat in het plangebied een oude, door Hollandveen en Afzettingen van Calais III afgedekte, stroomrug ligt. Het betreft hier een geul die deels in de periode 7000-6000 voor Chr. en deels tussen 6000 en 5200 voor Chr. actief was. De geul is opgevuld met zand- en klei-Afzettingen van Gorkum II. De verlande geul wordt afgedekt door Hollandveen. De onderkant van dit Hollandveen is in de buurt van het plangebied door middel van een C14-datering gedateerd op ca 4600 voor Chr. Dit betekent dat de geul toen bijna volledig verland moet zijn geweest.

In drie boringen werden archeologische indicatoren uit het Mesolithicum/Vroeg/Midden-Neolithicum gevonden. De conserveringsstoestand van eventuele bewoningssporen is zeer goed te noemen, door de inbedding in venige klei en/of veen en de ligging onder het grondwaterniveau. De ligging van de mogelijk aanwezige archeologische sporen onder het grondwaterniveau levert echter tevens een onderzoeksbeperking op: bij een eventuele opgraving zouden damwanden moeten worden aangebracht.

SOB research. J. Ras

Wassenaar * ABF-terrein | RAAP Archeologisch Adviesbureau heeft een inventariserend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd in het kader van de voorgenomen nieuwbouw van 60 woningen op het voormalig ABF-terrein in de gemeente Wassenaar. Dit was het vervolg op een eerdere fase van het inventariserend onderzoek dat bestond uit karterend booronderzoek (Van Eijk 2004) en uitwees dat er mogelijk bewoningsresten aanwezig zijn in het centrale deel van het plangebied en aan de noordoostkant van het archeologisch monument.

In het middendeel van de proefsleuven zijn zowel in het profiel als in het vlak recente verstoringen waargenomen. De bodemopbouw ten zuidoosten van deze verstoringen is afwijkend van die in het noordwestelijk deel van de proefsleuven. Onder de bouwvoor en het verstoorde pakket is bruingrijs, matig humeus en zwak ziltig zand aangetroffen met daarin

spikkels houtskool. De bruinigrijze zandlaag is aangetroffen op een diepte variërend tussen ca 0,5 en 0,9 m onder het maaiveld (ca 0,1 en 0,4 m onder N.A.P.) en bleek te kunnen worden geïnterpreteerd als een (oude) akkerlaag: in het lichtgrijze zand waren ploegsporen zichtbaar van een eergetouw. Ten noordoosten van het archeologisch monument is de akkerlaag niet aangetroffen: de bodem is hier recent verstoord tot in de lichtgrijze Oude Duinen Strandzanden. Langs de Bellesteynlaan, ten noordwesten van het archeologisch monument, is vanaf ca 0,9 m onder het maaiveld (ca 0,2 m onder N.A.P.) eveneens de akkerlaag aangetroffen. In de akkerlaag (gemiddelde dikte ca 10 cm) zijn onder andere aardewerk, vuursteenafslagjes, bot en hazelnootfragmenten aangetroffen. De vondstdichtheid is laag. Opvallend is de hoge vondstconcentratie in één put (put 5). Het aardewerk wordt gedateerd in de periode Laat Neolithicum-Bronstijd.

Behalve de akkerlaag en bijbehorende eergetouwkrassen zijn nog zeven mogelijk antropogene sporen aangetroffen, verspreid binnen het vlak met eergetouwkrassen. In het veld is (als gevolg van de geringe putbreedte) geen onderlinge relatie tussen de grondsporen waargenomen. Tevens is niet duidelijk wat de aard van de grondsporen is. In een van de putten zijn twee sporen toe te schrijven aan menselijk handelen: twee ingravingen, waarvan één door het veen en één door de akkerlaag is gegraven. De ingravingen worden geïnterpreteerd als greppels die zorgden voor ontwatering van de akker. Gezien de ingraving van één van de greppels in het veen wordt aangenomen dat al in de periode van akkerbewerking sprake was van veenvorming in de strandvlakte.

Op basis van de aanwezigheid van een akkerlaag en ploegsporen, de geringe hoeveelheid vondstmateriaal en het ontbreken van overige eenduidige sporen wordt de vindplaats geïnterpreteerd als een akkercomplex (off-site patronen). Aangenomen wordt dat het akkercomplex oorspronkelijk naar het zuidoosten toe doorliep, maar hier geheel is verstoord. Tevens wordt aangenomen dat een eventueel in deze zone aanwezige nederzetting, al dan niet behorend tot het akkercomplex, grotendeels of geheel is verstoord.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, C.N. Kruidhof

Wassenaar * Golfpark Groendael | Synthegra Archeologie heeft van 8 maart tot 8 april 2004 een opgraving uitgevoerd in het gebied tussen de Groenendaalweg en de Landscheidingsweg te Wassenaar. Het onderzoeksgebied is opgegraven in twee proefsleuven en twaalf werkputten. De uitwerking van de resultaten is in 2005 afgerond (Van der Linden & van der Kuijl 2005). Voorafgaand aan de opgraving hadden leden van de AWN afdeling Den Haag en Omstreken een veldkartering uitgevoerd op het terrein van de golfbaan, vooral bij de aanleg van een vijverpartij.

Het onderzoek heeft aangetoond dat binnen het plangebied een deel van een nederzettingsterrein aanwezig was. Het onderzoeksgebied is voornamelijk voor agrarische doeleinden gebruikt. Uit de sporen en vondsten kan geconcludeerd worden dat op de hoger gelegen delen van de oude duinafzettingen de agrarische activiteiten plaatsvonden. De uiteenlopende dateringen van de aangetroffen sporen en structuren geven aan dat dit gebied een lange bewoningsgeschiedenis heeft. De sporen, die vooral bestaan uit greppels met een donkere vulling van fijn humusrijk zand en een aantal kuilen, dateren voornamelijk in de Late IJzertijd, maar er zijn ook sporen aangetroffen uit andere perioden. Twee greppels zijn aan de hand van het aangetroffen aardewerk gedateerd in de Romeinse Tijd. Andere greppels, kuilen en paalgaten zijn te dateren in de Middeleeuwen en in de Nieuwe Tijd.

Afb. 80. Wassenaar * Golfpark Groendael. Een deel van het greppelsysteem, gezien vanuit het zuidwesten. De greppels zijn te herkennen aan de donkergrijze vulling. Ze worden doorsneden door een veel lichter gekleurde subrecente sloot.

Het gebied werd door greppels ontwaterd. Dit wijst op relatief natte omstandigheden. Het greppelsysteem heeft waarschijnlijk een rol heeft gespeeld bij de ontwatering van akkerland. Uit de korte afstand tussen veel greppels en de vele oversnijdingen blijkt dat er steeds nieuwe greppels werden gegraven om de afwatering in stand te houden. De greppels hebben verschillende richtingen en worden doorsneden door subrecente greppels en sloten. Het hier aangetroffen greppelsysteem (afb. 80) is vergelijkbaar met andere greppelsystemen in de regio Den Haag: Voorschoten (van Veen 1987), Dr. Van Welylaan (Waasdorp & Romijn-Wijzenbeek 2001), Bronovo-ziekenhuis (Hessing 1991) en Churchillplein (Hessing 1990). Behalve greppels zijn een aantal paalgaten aangetroffen en drie drenkkuilen, waarvan er één veel aardewerk uit de Late IJzertijd bevatte. De twee andere kuilen dateren respectievelijk uit de Middeleeuwen en uit de Nieuwe Tijd.

Het nagenoeg ontbreken van paalgaten en structuren vormt samen met de greppels een indicatie voor het perifere karakter van de vindplaats. Opvallend is dat alle kuilen en paalgaten zich in het zuidoosten van de vindplaats bevinden. Dit zou erop kunnen duiden dat de nederzetting in deze richting ligt. De greppelsystemen behoren dan tot de randzone van de nederzetting. Mogelijk is de kern van de nederzetting verdwenen tijdens de aanleg van de meer oostelijk gelegen waterpartij in 2004, waarvoor een deel van het Oude Duin is afgegraven. In de Late Middeleeuwen werden op het veen opnieuw akkers aangelegd. Doordat deze humeuze laag zolang aan de oppervlakte heeft gelegen, is de conservering van de sporen matig.

De vondsten bestaan vrijwel uitsluitend uit aardewerk. Daarvan stamt slechts één vondstnummer uit een paalgat uit de Vroege IJzertijd. Deze twee wandfragmenten zijn zeer grof gemagerd met pot- en steengruis (kwarts) en zijn rossig van kleur. Het overige aardewerk bestaat voor ongeveer driekwart uit materiaal uit de Late IJzertijd. Het grootste deel van dit

latere aardewerk bestaat uit wandfragmenten die met potgruis gemagerd zijn en versierd met spatelindrukken, vingerindrukken en zogenaamde bezemstreekversiering. Verder zijn er onversierde wandfragmenten, die met potgruis verschraald zijn. De overige fragmenten zijn met potgruis verschraalde randfragmenten (sommige versierd met spatelindrukken en vingerindrukken) en enkele bodemfragmenten. Combinaties van potgruis- en andere verschralingen komen voor. Naast prehistorisch aardewerk zijn aardewerkfragmenten uit de Romeinse Tijd, de Vroege en Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd aangetroffen. Het jongste aardewerkcomplex wordt gedomineerd door roodbakkend aardewerk, al dan niet voorzien van loodglazuur. Door de subrecente grondbewerking zijn middeleeuwse en oudere vondsten op veel plaatsen in de vulling van de sporen vermengd geraakt.

Synthegra Archeologie, B. van der Linden

Wassenaar * Schouwweg | In mei 2005 is een inventariserend booronderzoek uitgevoerd, naar aanleiding van plannen om het huis op Schouwweg 90 naar het oosten te verplaatsen. Direct ten zuiden van dit perceel bevindt zich een terrein van hoge archeologische waarde met archeologische resten (waaronder een cultuurlaag) uit de Midden- en Late IJzertijd en de Vroege Middeleeuwen gelegen op de Oude Duinen. De cultuurlaag uit de IJzertijd is in de Late Middeleeuwen gedeeltelijk verploegd. Deze cultuurlaag is in 1986 ook aangetroffen aan de andere kant van de Schouwweg op nummer 91.

In één boring ten noorden van het huis is deze cultuurlaag intact aangetroffen. Op 1 m onder het maaiveld is een grijze, gevlekte laag aangetroffen, die vanaf 1,2 m homogeen grijs van kleur wordt. Hierin is een spikkel houtskool aangetroffen. De totale laag is ca 35 cm dik, de bovenste 20 cm is waarschijnlijk verploegd in de Late Middeleeuwen. Ten westen van het huis werd alleen de verploegde cultuurlaag aangetroffen op 1,25 m onder het maaiveld. Het zuiden en oosten van het perceel zijn grotendeels tot grote diepte verstoord.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, E.C. Pronk

Westland – Naaldwijk * Middelbroekweg | In oktober en november 2004 is door Synthegra Archeologie een opgraving verricht langs de Middelbroekweg ter hoogte van het terrein 'Trade Parc Westland-Venus' te Naaldwijk. In 2005 is de uitwerking van de veldgegevens afgerond. Het terrein is onderzocht in het kader van geplande nieuwbouw. Het vlakdekkende onderzoek werd uitgevoerd naar aanleiding van de resultaten van een voorafgaand inventariserend veldonderzoek.

Het agrarische grondgebruik vanaf de Late Middeleeuwen heeft de oudere resten plaatselijk zwaar verstoord. De gevonden Inheems-Romeinse nederzettingssporen betreffen een gedeelte van een woonhuis van inheems type en een gedeelte van een houten *horreum*, een graanspieker in Romeinse stijl, herkenbaar aan de bijzondere wijze van funderen. Van beide structuren is niet veel overgebleven; de omvang kon niet meer vastgesteld worden. Daarnaast zijn er sporen van een derde rechthoekige constructie met onbekende functie, meerdere rijen dunne palen (geïnterpreteerd als perceelsafscheidingsen), een aantal kuilen en sloten of greppels aangetroffen.

Zoals blijkt uit de studie van botanische macro- en microresten lag de nederzetting in een open kwelderlandschap, waarin langs waterkanten een elzenbroekbos met mogelijk eik en randbegroeiing van wilg en hazelaar groeide. Er was ook een hoogopgaande oevervegetatie van biezen en zeggen. Verder was het landschap boomloos met uitzondering van geïsoleer-

de bomen als berk, linde en eik. Als bouw materiaal werd vooral essen- en elzenhout gebruikt, dat waarschijnlijk lokaal gekapt is. Het oppervlaktewater was soms zoet en soms brak: uiteraard stond het water via de Gantel onder invloed van de getijden in het nabije estuarium, dat door de Romeinen aangeduid werd als *Helinium*.

In de fundering van het *horreum* werd een opzettelijk geplaatste, maar incomplete en gebroken handgevormde pot aangetroffen, die gevuld was met menselijke crematieresten. Er is vanuit het aardewerk geen nadere datering mogelijk dan Romeinse Tijd. Stratigrafisch gezien is deze vondst zo goed als zeker jonger dan de fundering van het *horreum*. Brandsporen zijn niet waargenomen, waarschijnlijk heeft de verbranding elders plaatsgevonden. Er zijn geen sporen van een randstructuur om of een heuvel op het graf.

Het complex is te interpreteren als een erf met een woning en een graanopslag uit de Romeinse Tijd. De nederzetting is sterk inheems van karakter, maar uit de bouwwijze van de graanopslag en uit het vondstmateriaal blijkt een invloed van de Provinciaal-Romeinse materiële cultuur.

Synthegra Archeologie BV, M. Tump & H.W. van Klaveren

Westland – Naaldwijk * Koningstraat/Prins Hendrikstraat | In verband met geplande nieuwbouw op de hoek van de Koningstraat en de Prins Hendrikstraat te Naaldwijk is in augustus 2005 een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven uitgevoerd. In de drie proefsleuven werden grondsporen, funderingen, water- en beerputten aangetroffen uit de Late Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd. De meeste sporen houden verband met een boerderij aan de Koningstraat en bebouwing aan de Prins Hendrikstraat. Daarnaast is een greppel/sloot aangetroffen uit de Vroege Middeleeuwen die mogelijk een relatie heeft met de waterloop uit de 10de-12de eeuw die ten noorden van het plangebied is aangetroffen.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, J.M. van de Berg

Westland – Wateringen * Juliahof | In mei/juni 2005 zijn proefsleuven gegraven in het plangebied 'Juliahof' te Wateringen (Gerritsen & Duurland 2006). Het plangebied is vroeger bebouwd geweest met kassen. In de nabije toekomst zal hier een nieuwbouwproject worden gerealiseerd. Bij eerder booronderzoek werden aanwijzingen gevonden voor één of meer vindplaatsen uit de IJzertijd en/of de Romeinse Tijd. Deze zouden zich bevinden op de noordelijke oeverwal van de Gantel, in de top van de Duinkerke I-afzettingen. Voor dit centrale deel luidde het advies om een proefsleuvenonderzoek over een oppervlakte van 4 ha uit te voeren.

Dat is uitgevoerd met 31 proefsleuven van 2 m breed, met een gezamenlijke lengte van 1500 m. De bodemopbouw zoals vastgesteld bij het proefsleuvenonderzoek komt overeen met de boorresultaten van RAAP. Op gemiddeld 0,8 m onder N.A.P. en 1,1 m onder het huidige maaiveld lag de bovenkant van 'schone' Duinkerke I-afzettingen uit de laatste drie eeuwen vóór de jaartelling. Deze afzettingen bestaan uit zwak tot sterk ziltige klei met sublagen van zwak ziltig zand. Bovenop deze Duinkerke I-afzettingen heeft zich een 0,1-0,3 m dikke cultuurlaag ontwikkeld. Deze laag bestond uit matig ziltige klei en bevatte veel Romeins vondstmateriaal. Waarschijnlijk is deze cultuurlaag te interpreteren als een woonoppervlak uit de Romeinse Tijd, waarin zich met name vanaf de Laat-Romeinse Tijd een vegetatieniveau heeft kunnen ontwikkelen als gevolg van vernatting. Deze vernatting wordt geïllustreerd door diepe pootafdrukken van runderen die her en der onder de cultuurlaag zijn waargenomen. Uit enkele profielwaarnemingen blijkt dat op zijn minst een deel van deze

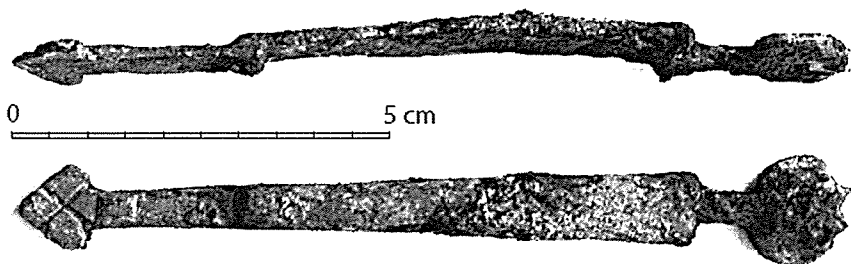
Afb. 81. Westland – Wateringen
* 'Juliahof'. Kom van terra
sigillata, in de eerste helft van de
3de eeuw na Chr. geproduceerd
te Trier.

pootindrukken van na de Romeinse Tijd zal dateren, omdat deze waren opgevuld met zand dat tijdens de Duinkerke III-transgressiefase is afgezet. Deze lagen uit de 12de eeuw zijn via de Gantel over het onderzoeksterrein afgezet als een pakket van ziltig zand. Hierbij heeft de Gantel echter ook een erosieve fase gekend. In het zuidelijk deel van het plangebied ontbreekt namelijk de Romeinse cultuurlaag (Molenaar & De Kort 2004). Ook in de meest zuidelijke proefsleuven hebben we geconstateerd dat de Romeinse cultuurlaag is geërodeerd. Een 0,2-0,3 m dikke vaalgrijze laag die lokaal bovenop de hiervóór genoemde Duinkerke III-afzetting is aangetroffen, zou een middeleeuwse akkerlaag kunnen zijn. Hierboven bevinden zich achtereenvolgens een na de Middeleeuwen opgebrachte zandlaag en de recente bouwvoor. De proefsleuven zijn tot direct onder de besproken Romeinse cultuurlaag aangelegd. Onder deze cultuurlaag kwamen verspreid over een areaal van 3 ha Romeinse sporen tevoorschijn: greppels, kuilen en paalsporen. In een aantal gevallen zijn lineaire verbanden tussen paalsporen te herkennen die zeer waarschijnlijk huisplattegronden vormen.

Op basis van het vondstmateriaal kunnen enige voorzichtige conclusies getrokken worden. Zo zijn er geen vondsten die met zekerheid vroeger te dateren zijn dan eind 1ste eeuw na Chr. Ook het in de eerste helft van de 2de eeuw te dateren vondstmateriaal is zwak vertegenwoordigd. Het zwaartepunt lijkt te liggen in het laatste kwart van de 2de en de eerste helft van de 3de eeuw (afb. 81). Vooralsnog is geen Laat-Romeins materiaal onder de vondsten aangetroffen. Wat de aardewerkverhoudingen betreft valt op dat slechts ongeveer 10% handgevormd inheems aardewerk is. Ook dit kan gezien worden als een aanwijzing voor een relatief laat zwaartepunt van bewoning en het nagenoeg ontbreken van bewoning in de 1ste eeuw na Chr. Verder bestaat het aardewerk uit de Romeinse Tijd voor ongeveer 50% uit Belgisch blauwgrijs en rood aardewerk en voor ongeveer 40% uit al het overige import-aardewerk. Deze verhouding tussen beide groepen gedraaid aardewerk is normaal voor landelijke Romeinse nederzettingen in de regio.

Verspreid over het onderzoeksterrein zijn dakpanfragmenten aangetroffen. Of hieruit geconcludeerd mag worden dat er ergens op het terrein een Romeins gebouw met pannendak gestaan heeft, is de vraag. Van de 132 fragmenten keramisch bouw materiaal is slechts één fragment van een holle dakpan (imbrex) te herkennen. Mogelijk gaat het dus om naar de nederzetting meegenomen secundair gebruikt materiaal, waarbij de voorkeur is uitgegaan naar de platte tegels en dakpannen.

Als opvallende metaalvondst kan een zwaardriemhouder (afb. 82) van een koperlegering

Afb. 82. Westland – Wateringen * 'Juliahof'. Zwaardriemhouder uit de 2de of 3de eeuw.

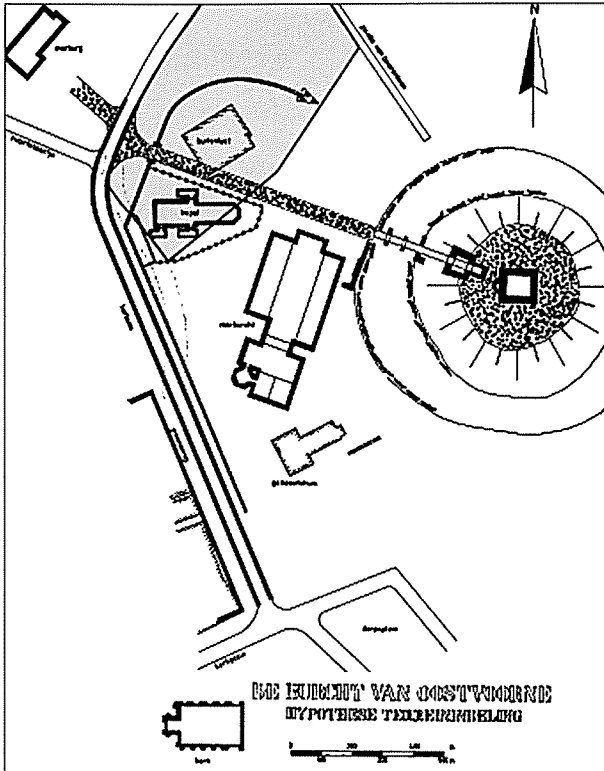
genoemd worden. Deze is in de 2de of 3de eeuw te dateren. Een gietmal met daarin een mislukte zwaardriemhouder is 8 km naar het noorden gevonden bij een opgraving aan de Scheveningse Weg in Den Haag. Deze nederzetting zou een militair steunpunt geweest zijn (Waadorp 1999 & 2003). Of er een, en zo ja wat voor, relatie tussen de bewoners van de 'Juliahof' en het Romeinse leger bestond is vooralsnog niet duidelijk. Naar het zich laat aanzien betreft het hier een Inheems-Romeinse agrarische nederzetting zoals er veel in de regio voorkomen.

Middeleeuwse sporen zijn gevonden in de Duinkerke IIIa-afzetting onder de vermoedelijke akkerlaag uit de Middeleeuwen. Het betreft hier vooral perceleringsgreppels. In het centrum van het onderzochte gebied is een aantal kuilen aangetroffen en een mogelijke huisgreppel. Gezien het gevonden aardewerk (onder andere Pingsdorf- en kogelpotaardewerk) zijn deze sporen in de 12de of 13de eeuw te plaatsen. Het lijkt er daarom op dat het terrein vrij snel nadat de Duinkerke III-sedimenten zijn afgezet in gebruik is genomen.

Hollandia Archeologie, S. Gerritsen & M. Duurland

Westvoorne – Oostvoorne * Hoflaan 16-18 | Op 15 september 2005 is te Oostvoorne een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen uitgevoerd. De onderzoekslocatie is gelegen tussen de Hoflaan 16-18 en de Jacoba van Beierenlaan. Volgens de archeologische waardenkaart geldt er voor de onderzoekslocatie een middelhoge verwachting, grotendeels gebaseerd op de geologische opbouw ter plaatse die rond de locatie zou bestaan uit zeeafzettingen met (mogelijke) bewoning in de IJzertijd en Romeinse Tijd. De kans is echter groot dat de verwachting op de locatie zelf naar beneden bijgesteld dient te worden. Er zijn namelijk aanwijzingen dat zich in de directe nabijheid van de locatie sinds de Late Middeleeuwen een burcht en voorburcht hebben gestaan ('De Burcht van Oostvoorne'). De hiermee gepaard gaande bodemverstoring kan de toenmalige aanwezige archeologische waarden aangetast hebben. De hoge archeologische waarde zal dus naar verwachting uitsluitend betrekking hebben op perioden vanaf de Late Middeleeuwen. Er zouden restanten van de kapel (daterend van vóór of uit 1349) behorende bij de voorburcht en van een grafveld (daterend van vóór of uit 1474) aangetroffen kunnen worden. De kans hierop lijkt vrij groot, aangezien er na de sloop van de voorburcht pas weer vanaf ca 1900 bebouwing binnen het onderzoeksgebied aanwezig was. Wel zal de huidige bebouwing binnen het onderzoeksgebied voor een fikse verstoring hebben gezorgd, hoewel deze niet ter plaatse van de kapel gebouwd lijkt te zijn. Over de diepteligging en omvang van het grafveld werden bij het bureauonderzoek geen gegevens aangetroffen.

Bij een aantal boringen is gestuit op massief en/of ondoordringbaar puin in de ondergrond. In een aantal boringen zijn archeologische indicatoren aangetroffen. Als de borin-

Afb. 83. Westvoorne – Oostvoorne * Hoflaan 16-18. Afbeelding van het onderzoeksgebied (gearceerd), geprojecteerd op de reconstructie van het kasteelterrein door Arkenbout & van der Graaf 1983.

gen met archeologische indicatoren en puin worden uitgezet op een kaart valt op dat ze grofweg twee clusters vormen. Het ene cluster wordt aangetroffen in de noordoosthoek en het andere in de zuidwesthoek. Op de plaats van het cluster in de zuidwesthoek is eerder (Arkenbout & van der Graaf 1983) de ligging van de kapel gereconstrueerd (afb. 83).

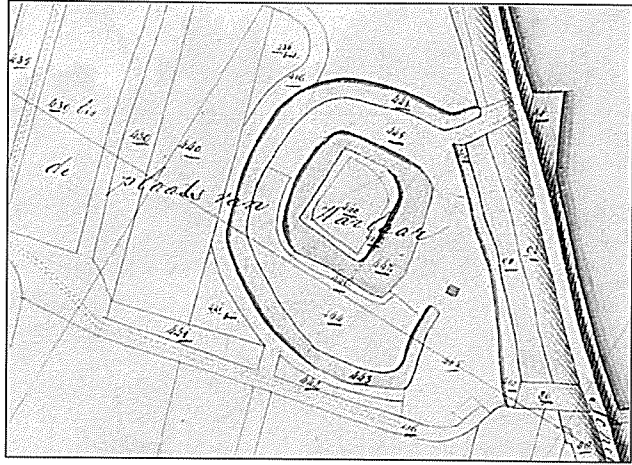
Synthegra Archeologie BV, R.W. de Groot

Zederik – Meerkerk * Bazeldijk/Burggraaf | Op 9 februari 2005 is op het terrein gelegen tussen de Bazeldijk en de Burggraaf te Meerkerk een inventariserend veldonderzoek uitgevoerd, in verband met het voornemen van de gemeente Zederik om de de locatie opnieuw in te richten voor woningbouw. De onderzoekslocatie heeft een oppervlakte van ca 6 ha.

Er zijn in meer boringen op uiteenlopende diepten onder het maaiveld indicatoren voor archeologische waarden (fragmenten houtskool) gevonden. Het materiaal is aangetroffen hoog op de flank van de bovenste stroomgordel en op een daarbij aansluitende naamloze (tijdens dit onderzoek ontdekte) crevasserug. Naar verwachting betreft het resten van nederzettingen of minstens van langdurige menselijke aanwezigheid in het verleden. De mogelijke bewoning op de stroomrug is misschien vooral op het aangrenzende sportterrein gelegen. Waar houtskool op grotere dieptes is aangetroffen, gaat het mogelijk om de dieperliggende afvallen. Noch uit het materiaal noch uit de context is echter direct af te leiden in welke periode(n) deze aanwezigheid moet worden gedacht. Op grond van dateringen van de Schoonrewoerdse stroomrug is bewoning in het Late Neolithicum zeker niet uit te sluiten.

Synthegra Archeologie BV, R.W. de Groot

Afb. 84. Zederik – Tienhoven * ‘Huys Herlaar’. Detail van de kadasterkaart uit 1822, waarop de binnen- en buitengracht van het kasteel duidelijk te zien zijn.

Zederik – Tienhoven * ‘Huys Herlaar’ | Op 15 augustus 2005 zijn op de locatie van het voormalige ‘Huys Herlaar’ boringen gezet. De locatie is onderzocht in verband met het plan van de gemeente Zederik om een drukriolering aan te leggen op het terrein van dit voormalige slot. Op het terrein bevinden zich de overblijfselen van het ‘Huys Herlaar’, een kasteel dat werd gebouwd in de loop van de 13de eeuw om de grenzen tussen het graafschap Holland en het bisdom Utrecht te verdedigen. Het kasteel is in de loop der eeuwen enkele malen verwoest en weer opgebouwd. Door vergelijking van de kadastrale kaart van 1822 (afb. 84) met de huidige topografie kan vastgesteld worden dat het vierkante kasteelterrein zich direct achter het huidige woonhuis (gebouwd in 1930) bevindt. Beide grachten waren in 1822 en blijkbaar zelfs in 1847 nog aanwezig, maar zijn later gedempt. Het moderne huis staat in de binnenste gracht. De resten van een ronde toren moeten achter de zuidoostelijke hoek van het huis gezocht worden

Gedurende de boorwerkzaamheden zijn duidelijke reliëfverschillen in het terrein waargenomen (afb. 85), die kunnen wijzen op de aanwezigheid van bijvoorbeeld een grachtenstelsel of aarden wallen. Tijdens de oppervlaktekartering werden ter plaatse van de reliëfverschillen in een aantal molshopen zowel roodbakkerend aardewerk en baksteenfragmentjes als een stuk leisteen waargenomen. De huidige eigenaresse van het terrein, mevrouw De Ridder, heeft in het verleden een aantal archeologische vondsten gedaan die voornamelijk bestaan uit aardewerk, baksteen (waaronder veel kloostermoppen) en enkele metalen voorwerpen, zoals tentoongesteld in het souterrain onder het huidige woonhuis en op het erf. De bakstenen zijn duidelijk resten van een bovengronds verdwenen baksteenbouw uit de 13de of 14de eeuw. Ze bevestigen het bestaan en de locatie van het historisch bekende laatmiddeleeuwse kasteel Herlaar. Ook het booronderzoek gaf aanwijzingen (onder andere de vondst van een humeuze vulling van een waterpartij, gedempt met puin) dat een deel van het geplande riooltracé binnen het middeleeuwse kasteelterrein inclusief zijn slotgrachten ligt.

Synthegra Archeologie BV, M. Tump

Zoeterwoude * Hoge Rijndijk | Op 15 februari 2005 werd een bureau- en inventariserend veldonderzoek uitgevoerd in verband met geplande bouwwerkzaamheden aan de Hoge Rijndijk. Tijdens het veldonderzoek is een dik verstoord en/of opgebracht pakket aange-

Afb. 85. Zederik – Tienhoven *
‘Huys Herlaar’. Reliëfverschillen
ter plaatse van de
kasteelgrachten.

troffen. Onder dit pakket zijn restgeulafzettingen en geulafzettingen van de Oude Rijn aangetroffen. In alle boringen werden archeologische indicatoren gevonden. Het betreft met name (sub)recent puin in het verstoorde en/of opgebrachte pakket. De betekenis van de indicatoren is niet duidelijk. Enerzijds is het materiaal aangetroffen in het verstoorde pakket, waarin zich veel recent materiaal bevindt en waarin verder geen archeologische indicatoren van betekenis zijn aangetroffen. Anderzijds blijkt uit het bureauonderzoek dat in het westelijke deel van het plangebied in 1823 (en mogelijk eerder) gebouwen hebben gestaan. De indicatoren hangen mogelijk samen met deze historische bebouwing.

RAAP Archeologisch Adviesbureau, D.E.A. Schiltmans

Zwijndrecht * Tiën | In april 2005 is ter afronding van de archeologische inventarisatie van het plangebied Tiën een waarderend inventariserend veldonderzoek uitgevoerd (Peters 2004). Om de exacte aard, datering, omvang en kwaliteit van de gedurende het karterend onderzoek in november 2004 aangetroffen archeologische waarden te bepalen, zijn twee proefsleuven gegraven (Dorst 2005). Op het Hollandveen bevond zich een maximaal 2,5 m dik pakket opgeworpen grond. Het pakket wordt geïnterpreteerd als (de resten van) een dijk. De dijk wordt afgedekt door een laag lichtzandige klei met verspoeld aardewerk uit de periode eind 13de-begin 14de eeuw. De klei is gevormd in de periode tussen de overstromingen van de Zwijndrechtse Waard rond 1300 en de jaren dertig van de 14de eeuw toen de waard weer werd ingedijkt. De stratigrafische positie van de dijk geeft aan dat deze is aangelegd en functioneerde vóór de overstromingen van de Zwijndrechtse Waard. De dijk was deel van het dijkstelsel om de Zwijndrechtse Waard van voor 1300.

Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam,
M.C. Dorst & J.M. Moree

Literatuur

- Alders, G.P., 1985: 'De vroegste baksteen in Holland en Friesland', *Westerheem* XXXIV, p. 269-270.
- Bente, D., 2005: *Programma van Eisen IVO Schelphoek*, Woerden (Past2Present-Archeologic).
- Bentham, A. van, 2006, in voorbereiding: *Alkmaar Schelphoek. Een inventariserend veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*, Amersfoort (ADC ArcheoProjecten rapport 503).
- Berg, G.T.C. van den, 2004: *Archeologische opgraving Enkhuizen 'De Baan' 2004 (1^e fase)*, Zaandam (Hollandia reeks 61).
- Berg, G.T.C. van den, 2005: *Enkhuizen * De Baan, Archeologische kroniek Noord-Holland 2004*, Holland 37, p. 22-24.
- Berg, G.T.C. van den, 2006, in voorbereiding: *Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) Hoorn-Oude Schouwborg*, Zaandam (Hollandia reeks 106).
- Berg, G.T.C. van den & J.P.L. Vaars, 2005: *Archeologisch booronderzoek Assendelft-Saendelft*, Zaandam (Hollandia reeks 75).
- Berge, H. van den, A.J. Gierveld, F. Mayenburg & L. den Toom, 2002: 'De Swaen'. *Geschiedenis en productie van een Goudse plateelbakkerij uit de zeventiende eeuw*, Gouda.
- Besteman, J.C. & A.J. Guiran, 1987: 'Medieval peatbog reclamation' in: R.W. Brandt e.a. (red.), *Assendelver Polder Papers I* (Amsterdam 1987), p. 297-332.
- Bitter, P., 2002: *Graven en begraven. Archeologie en geschiedenis van de Grote Kerk van Alkmaar*, Hilversum (proefschrift Universiteit van Amsterdam).
- Boer, P.C. de, 2006a: *Bodemvondsten uit De Boerenhoek. Enkhuizen 'De Baan' (fase II). Een archeologische opgraving*, Amersfoort (ADC ArcheoProjecten rapport 452).
- Boer, P.C. de, 2006b: *In de voetsporen van Heren (en) boeren. De ontdekking van een Stenen Kamer en een vlasverwerkende nederzetting aan de Lange Steeg te Alblasserdam. Een Archeologische Opgraving*, Amersfoort (ADC ArcheoProjecten rapport 519).
- Brandt, R.W., 1983: 'De archeologie van de Zaanstreek' in: R.W. Brandt e.a. (red.), *De Zaanstreek archeologisch bekeken. AWN XXXII, nr. 2/3 (Zaanstad)*, p. 72-90.
- Broeke, P.W. van den, 1993: 'A crowded peat area: observations in Vlaardingen-West and the Iron Age habitation in southern Midden-Delfland', *Analecta Praehistoria Leidensia* 26, p. 59-82.
- Calcoen, G.G., 1901: 'De wording en ontwikkeling van het 'hof in die Haghe' gedurende de Middeleeuwen', *Die Haghe: Bijdragen en Mededeelingen*, p. 8-68.
- Corver, B.A. & R.M. van der Zee, 2005: *Raadhuisstraat 1 te Oosthuizen, gemeente Zeevang. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 65).
- Diependaele, S. & S. van der Staak, 2005: *Heemstede * Hageveld, Archeologische kroniek Noord-Holland 2004*, Holland 37, p. 29.
- Dijkstra, M.F.P. (met bijdragen van J. Slopsma & C.D. Troostheide), 2006: *Calamiteitenberging Woudse Polder. Archeologisch onderzoek in het kadetracé*, Amsterdam (AAC publicaties 37).
- Dorst, M.C., 2005: *Zwijndrecht Tiën. Een aanvullend inventariserend en waarderend onderzoek*, Rotterdam (BOORrapporten 238).
- Dorst, M.C., 2006: *Schiedam Nieuwland Parkweg Noord. Een archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse dijk door middel van het begeleiden van proefsleuven*, Rotterdam (BOORrapporten 260).
- Eijsskoot, Y. & T. de Ridder (red.), 2004a: *Vergulde Hand 07.074. Basisverslag van het proefsleufonderzoek*, Vlaardingen (VLAK verslag 22).
- Eijsskoot, Y. & T. de Ridder (red.), 2004b: *Standaard Waarderingsrapport Archeologische Inventarisatie Plangebied Vergulde Hand West, Vlaardingen (VLAK verslag 30.0)*.
- Emmens, K., R.J.M. van Genabeek & J.M.J. Willems, 2002: *Gouda. Cultuurhistorische analyse Verheullocatie*, Deventer (BAAC-Rapport 01.103).
- Gawronski, J., 2005: 'Amsterdam * Oude Turfmarkt 129-139 (Sint Bernardus)', *Archeologische kroniek Noord-Holland 2004*, Holland 37, p. 10-11.
- Gerritsen, S. & M. Duurland, 2006: *Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) Juliahof te Wateringen, gemeente Westland*, Zaandam (Hollandia reeks 95).

- Glasbergen, J.B. & S.C.H. Leenheer, 1974: Duizend jaar Rijnsburg, Leiden.
- Graas, G., 2004: Booronderzoek op terrein ten noorden van het water De Ham in Krommenie, Zaanwijk (Intern rapport gemeente Zaanstad).
- Graas, G., e.a., 2006: Archeologische begeleiding Krommenie-Noorderham, gemeente Zaanstad, Zaandam (Hollandia reeks 88).
- Groen, J.-M. & T. de Ridder (red.), 2005: Gat in de Markt 1.101. Het menselijk materiaal uit het grafveld (1000-1050), Vlaardingen (VLAK verslag 15.3).
- Groot, R. de, 2006: Archeologische Begeleiding van de aanleg van het recreatiegebied Sandelingen Ambacht te Hendrik-Ido-Ambacht, Dordrecht (Synthegra rapportage 174182).
- Haaster, H. van & M.R. van Bommel, 2001: Botanisch en chemisch onderzoek aan een 17e-eeuwse lakenververij in Gouda, Zaandam (BIAXiaal 117).
- Habraken, J. & R. van Mousch, 2004: Bodegraven Oud Bodegraafseweg/Overtocht; Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven, 's-Hertogenbosch/Deventer (BAAC-rapport 03.184/04.016).
- Hessing, W.A.M., 1990: 'Zuid-Holland', Archeologische kroniek van Holland 1989, Holland 22, p. 293-362.
- Hessing, W.A.M., 1991: 'Zuid-Holland', Archeologische kroniek van Holland 1990, Holland 23, p. 293-367.
- Hoek, C., 1975: 'Schiedam. Een historisch-archeologisch stadsonderzoek' in: Holland 7, p. 89-195.
- Jacobs, E. & R.M. van der Zee, 2005: Locatie Oosteinde 112 te Berkhout, gemeente Wester-Koggenland. Een inventariserend veldonderzoek, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 53).
- Jacobs, E. e.a., 2006, in voorbereiding: Locatie Voordam 13, 15 en Zijdam 4, gemeente Alkmaar. Een definitief archeologisch onderzoek, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie).
- Kleij, P. & J.P.L. Vaars, 2004: 'Zaanstad - Krommenie * Poort Clamdijcke', Archeologische kroniek Noord-Holland 2003, Holland 36, p. 64-65.
- Kleijne Mak, J.P. & J. Roefstra, 2006: 'Jaarverslag van de Archeologische Werkgroep Beverwijk-Heemskerk over 2005', Nieuwsbrief Historisch Genootschap Midden-Kennemerland 14-37, p. 12-13.
- Koning, M.W.A. de & M. van Dasselaar, 2002: Verkennend en waarderend archeologisch bodemonderzoek herinrichting IJsselmonde, deellocatie Sandelingen Ambacht te Hendrik Ido Ambacht, Nieuwerkerk aan den IJssel (Archeomedia Rapport A01-262.Z).
- Lanting, J.N. & J. van der Plicht, 1999/2000: De ¹⁴C-chronologie van de Nederlandse pre- en protohistorie III: Neolithicum, Palaeohistoria 41/42 (1999/2000), p. 1-110.
- Lelivelt, R.A., 2004a: Rotterdam Groenenhagen-Tuinenhoven. Een archeologische inventarisatie door middel van grondboringen, Rotterdam (BOORrapporten 169).
- Lelivelt, R.A., 2004b: Rotterdam MCRZ. Een archeologische inventarisatie door middel van grondboringen, Rotterdam (BOORrapporten 188).
- Lelivelt, R.A., 2005: Rotterdam en Barendrecht Hordijk-West. Een archeologische inventarisatie door middel van grondboringen, Rotterdam (BOORrapporten 215).
- Lelivelt, R.A. & J.M. Moree, 2005: Rotterdam Bergse Bos. Een archeologische inventarisatie door middel van grondboringen, Rotterdam (BOORrapporten 257).
- Lichtveld, R., 2005: Verkennend proefsleuvenonderzoek Assendelft-Saendelft, gemeente Zaanstad, Zaandam (Hollandia reeks 77).
- Linden, B.A. van der & E.E.A. van der Kuijl, 2005: Archeologische opgraving Golfpark Groendael te Wassenaar. Een paleo-ecologische reconstructie van het Oude Duinlandschap ter plaatse van het voormalige landgoed Groendael te Wassenaar, Dordrecht (Synthegra rapportage 174045).
- Lussanet de la Sablonière, H. de, 1975: Vijverhof. Restauratie van de panden Buitenhof 34 t/m 38 te 's-Gravenhage, Den Haag (Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Rijksgebouwendienst).
- Meer-Derval, A. ter, 1941: 'Namen van de opeenvolgende eigenaars der huizen, staande aan de noordwest- en oostzijde van het Buitenhof van 1600 tot circa 1830', Jaarboek Die Haghe, p. 123-143.
- Meersman, E., 2005a: Rotterdam Heemtuin. Een waarderend archeologisch onderzoek door middel van een proefsleuf, Rotterdam (BOORrapporten 223).
- Meersman, E., 2005b: Rotterdam MCRZ. Een waarderend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven en grondboringen, Rotterdam (BOORrapporten 237).

- Meirsmann, E., 2005c: *Brielle Hotel Panorama. Een aanvullend inventariserend en waarderend archeologisch onderzoek door middel van proefsleuven*, Rotterdam (BOORrapporten 221).
- Meirsmann E., 2005d: *Capelle aan den IJssel Kerklaan 2. Een bureauonderzoek en een verkennend inventariserend veldonderzoek door middel van grondboringen*, Rotterdam (BOORrapporten 277).
- Molenaar, S. & J.W. de Kort, 2004: *Plangebied Juliahof te Wateringen, gemeente Westland; archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek (kartering)*, Amsterdam (RAAP rapport 1079).
- Mulder, E.F.J. de (red.), 1983: *De Bodem van 's-Gravenhage, Mededelingen van de Rijks Geologische Dienst 37-1*.
- Müller, A., 2004: *Plangebied Irenestraat, gemeente Liesveld. Een inventariserend archeologisch onderzoek*, Amsterdam (RAAP rapport 467).
- Ostkamp, S., R. Roedema & R. van Wilgen, 2002: *Gebruikt en gebroken. Vijf eeuwen bewoning op drie lokaties in het oostelijk stadsdeel, Alkmaar (Rapporten over de Alkmaarse Monumentenzorg en Archeologie 10)*.
- Pavlović, A., 2005: *Archeologisch onderzoek bomenplant Kerkplein gemeente Den Haag, Den Haag (Intern rapport 0508)*.
- Pavlović, A., 2006: *Archeologisch onderzoek Vijverhof (Valkhuis) gemeente Den Haag, Den Haag (Intern rapport 0605)*.
- Peters, F.J.C., 2004: *Zwijndrecht Tiën. Documenteren van archeologische waarden bij ontgraving*, Rotterdam (BOORrapporten 216).
- Radder, J., 1995: 'De opmerkelijke muntvondst Dordrecht 1987', *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 82, p. 19-30.
- Roefstra, J., 2002: 'Van curtis tot kasteel', in: Hulst, M. & E. Weber, *40 jaar amateur-archeologie in Beverwijk en Heemskerk, Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland & Museum Kennemerland* 26, p. 24-34.
- Roefstra, J., 2004a: 'Heemskerk * Kerkhof Nederlands-hervormde kerk', in: 'Archeologische Kroniek Noord-Holland 2003', *Holland* 36, p. 30-31.
- Roefstra, J., 2005a: 'Heemskerk * Kerkhof Nederlands-hervormde kerk', in: 'Archeologische Kroniek Noord-Holland 2004', *Holland* 37, p. 27-28.
- Roefstra, J., 2005b: 'Archeologisch onderzoek gewent bij de herinrichting van het Nielenplein te Heemskerk', *Nieuwsbrief Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* 36, p. 8.
- Roefstra, J., 2005c: 'Verrassende vondst uit de dertiende eeuw in de Lessestraat te Heemskerk', *Nieuwsbrief Historisch Genootschap Midden-Kennemerland*, jaargang 35, nummer 13, p. 8.
- Roefstra, J., 2006: 'Op zoek naar het kasteel van Albert Banjaert deel II', *Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* 29, p. 41-58.
- Stal, K., 2005: 'Een plaats so magnificq van gebouwen' in: Wijsenbeek, Th.F. (red.), *Den Haag, geschiedenis van de stad, deel 2: De tijd van de Republiek*, Zwolle, p. 40-41.
- Stiller, D.R. & R.M. van der Zee, 2005: *Locatie Oorgat te Edam, gemeente Edam-Volendam. Een inventariserend veldonderzoek*, Amsterdam (Jacobs & Burnier Standaard Archeologisch Rapport 64).
- Therkorn, L.L., e.a., 1998: *Assendelver Polders Revisited: Excavations 1997*, Amsterdam.
- Trierum, M.C. van, 1992: 'Nederzettingen uit de IJzertijd en de Romeinse Tijd op Voorne-Putten, IJsselmonde en een deel van de Hoekse Waard' in: Döbken, A.B. (red.), *BOORbalans 2. Bijdragen aan de bewoningsgeschiedenis van het Maasmondgebied*, Rotterdam, p. 15-102.
- Vaars, J.P.L., 2005: *Inventariserend veldonderzoek op de Paardenmarkt te Alkmaar, Zaandam (Hollandia reeks 85)*.
- Veen, M.M.A. van & J.A. Waasdorp, 2000: *Archeologische-geologische kaart van Den Haag, Den Haag (Haagse Oudheidkundige Publicaties 5)*.
- Veen, M.M.A. van, 1996: 'Den Haag', *Archeologische kroniek van Zuid-Holland, Holland* 28, p. 372-373.
- Veen, M. van, 1987: 'Den Haag', *Archeologische kroniek van Holland 1986, Deel II, Zuid-Holland, Holland* 19, p. 311-341.
- Vos, A., 2005: 'Van zeestromingen en paalwormen of hoe oude scheepswrakken verdwijnen', in: Vos, A. & J. van der Vliet (red.), 2005: *Natuurlijke processen als verstoorder. Archeologisch erfgoed bedreigd door een verstoorder die niet betaalt*, Amsterdam, p. 7-14.

- Vos, P.C., 1983: 'De relatie tussen de geologische ontwikkeling en de bewoningsgeschiedenis in de Assendelver Polders vanaf 1000 v. Chr.', in: Brandt, R.W. e.a. (red.), *De Zaanstreek archeologisch bekeken*. AWN XXXII, nr. 2/3 (Zaanstad), p. 6-32.
- Waasdorp, J.A. & F. Romijn-Wijzenbeek, 2001: 's-Gravenhage * Dr. Van Welylaan', in: 'Archeologische kroniek Zuid-Holland 2001', *Holland* 33, p. 87-88.
- Waasdorp, J.A., 1999: *Van Romeinse soldaten en Cananefaten. Gebruiksvoorwerpen van de Scheveningseweg*, Den Haag (VOM-reeks 1999-2).
- Waasdorp, J.A., 2003: *III M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen*, Den Haag (Haagse Oudheidkundige Publicaties 8).
- Wallinga, J. & C. Johns, 2005: *Heemskerk-AWN, optical dating report, NCL-3104*, Delft (Netherlands Centre for Luminescence Dating).
- Zandvliet, K. (red.), 1989: *Prins Maurits' kaart van Rijnland en omliggend gebied door Floris Balthasar en zijn zoon Balthasar Florisz. Van Berckenrode in 1614 getekend*, Alphen aan den Rijn.

Index

Aarlanderveen zie Alphen aan den Rijn		
Alblasserdam		
* Hoogendijk	55	
* Lange Steeg	55	
* 'Nieuw Kinderdijk'	57	
Alkmaar		
* Oudegracht 182	3	
* Paardenmarkt	4	
* Schelphoek	7	
* Voordam 13-15	10	
Alphen aan den Rijn		
* plangebied OTA (N207)	57	
– Aarlanderveen * Noordeinde 28	57	
– Zwammerdam * Spoorlaan	59	
Amsterdam		
* Baarsjesweg 199	13	
* Haarlemmerplein 14-16	13	
* Kattenburgerstraat 7	14	
* Keizersgracht 355	16	
* Noord-Zuidlijn	16	
* Oude Turfmarkt 129-139 (Sint Bernardus)	18	
* Oudezijds Voorburgwal/Pieter Jacobszstraat	19	
* Professor Tulpstraat	20	
* Rapenburg 46-54	21	
* Rokin 78A (Nieuwezijds Kapel)	23	
* Valkenburgerstraat 186-208	26	
* varia	27	
Assendelft zie Zaanstad		
Barendrecht		
* Carnisselande ('Schiedam 2005')	59	
* Carnisselande ('Vlaardingen 2005')	59	
* Hordijk-West	61	
Bergambacht		
* Veerweg (N478)	61	
zie ook Nederlek en Bergambacht		
Beverwijk		
* Grote Kerk	28	
Binnenmaas		
– Maasdam * Polderdijk	61	
Bodegraven		
* Overtocht	62	
* 'Rijnhoek'	62	
* Van Tolstraat	62	
* Willemstraat	62	
Brandwijk zie Graafstroom		
Brielle		
* 'Hotel Panorama'	63	
Capelle aan de IJssel		
* Kerklaan 2		63
Den Haag		
* Buitenhof 34, 37 & 38 (Valkhuis)		63
* Grote Markt, Buitenhof & Kerkplein		65
* Monsterseweg		66
* Raamstraat		67
* Uithofslaan		68
Diemen		
* Ouddiemerlaan 543		29
Dordrecht		
* buitengebied		69
Edam-Volendam		
– Edam * Oorgat		30
– Edam * Zuidpolder		30
Enkhuizen		
* De Baan		32
Giessen-Oudekerk zie Giessenlanden		
Giessenlanden		
– Giessen-Oudekerk * Nederlands-hervormde kerk		70
– Giessen-Oudekerk * 'Oude School'		72
– Hoornaar * Centrum		73
Gouda		
* Koningshof		73
* Oosthaven 19		76
* Sint-Janskerk		77
* Stoofkade		79
* Westergouwe		79
Graafland zie Liesveld		
Graafstroom		
– Brandwijk * Gijbelandsdijk 87-87		80
Groot-Ammers zie Liesveld		
Heemskerk		
* Beneluxlaan/Lessestraat		33
* Kerkhof Nederlands-hervormde kerk		35
* Nielenplein		35
* Raadhuisstraat		35
Heemstede		
* Hageveld		35
Hendrik-Ido-Ambacht		
* 'Sandelingen-Ambacht'		82
Hoorn		
* Draafsingel 57-59		37
* Westerdijk		38
– Zwaag * Dorpsstraat 66		40
Hoornaar zie Giessenlanden		

Katwijk		* MCRZ-treerein	97
* Zanderij/Westerbaan	83	* Station Blijdorp (RandstadRail)	98
– Katwijk aan den Rijn * Blekerij/Provinciale Weg	85	Sassenheim	
Katwijk aan den Rijn zie Katwijk		* 'Oude Koningshuys'	99
Krommenie zie Zaanstad		Schagen	
Laren		* Regioplein	44
* Janskerkhof	41	Schiedam	
Leiden		* Parkweg Noord	99
* Boshuizerkade	85	Schipluiden zie Midden-Delfland	
* Haagwegterrein	86	Tienhoven zie Zederik	
* Roomburg	86	Valkenburg	
Leiderdorp		* Plangebied van Egmond	100
* Schansen/Dreven	86	Vlaardingen	
Leidschendam-Voorburg		* Gat in de Markt	100
* 'Effatha'-terrein	87	* Vergulde Hand West	101
* 'Leidschenveen'	88	Voorschoten	
* Rietvinklaan	88	* Treubstraat 12-14	109
Lekkerkerk zie Nederlek		Waddenzee	
Liesveld		* Bollen (maritieme archeologie)	46
– Graafland * Irenestraat	89	* Burgzand (maritieme archeologie)	48
– Groot-Ammers * Kerkstraat	89	* Scheer (maritieme archeologie)	49
Lisse		* Scheurak (maritieme archeologie)	49
* Grachtweg 37	89	Waddinxveen	
Maasdam zie Binnenmaas		* Doelwijk	111
Meerkerk zie Zederik		Wassenaar	
Midden-Delfland		* ABF-terrein	111
– Schipluiden * Woudse Polder	90	* Golfpark Groendael	112
Monnikendam		* Schouwweg	114
* Bloemendaal 2	42	Wateringen zie Westland	
Naaldwijk zie Westland		Weesp	
Nederlek		* Hoogstraat	50
– Lekkerkerk * Opperduit	91	Westland	
Nederlek en Bergambacht		– Naaldwijk * Middelbroekweg	114
* Krimpenerwaard (N210)	91	– Naaldwijk * Koningstraat/Prins Hendrik-straat	115
Noordwijkerhout		– Wateringen * Juliahof	115
* Centrumplan Zeestraat	92	Westvoorne	
Oosthuizen zie Zeevang		– Oostvoorne * Hoflaan 16-18	117
Oostvoorne zie Westvoorne		Wormerveer zie Zaanstad	
Oostzaan		Zaandam zie Zaanstad	
* Kerkbuurt	42	Zaandijk zie Zaanstad	
* Noordeinde	43	Zaanstad	
Purmerend		– Assendelft * Dorpsstraat	50
* Beemsterburgwal 2-3	43	– Assendelft * Saendelft	51
* Melkweg	43	– Assendelft * Saendelft-West	52
Rijnsburg		– Krommenie * Noorderham	52
* De Horn	92	– Wormerveer * Bleekerstraat	53
Rotterdam		– Zaandam * Papenpad	53
* Bergse Bos	94	– Zaandam * Provinciale Weg	53
* Groenenhagen/Tuinenhoven	94	– Zaandam * Provinciale Weg 66-74	53
* Heemtuin	95	– Zaandam * Rembrandtstraat	54
* 'Ichtus'-locatie	95	– Zaandijk * Hazepad 79	54

Zederik			
– Meerkerk * Bazeldijk/Burggraaf	118	Zoeterwoude	
– Tienhoven * ‘Huys Herlaer’	119	* Hoge Rijndijk	119
Zeevang		Zwaag zie Hoorn	
– Oosthuizen * Raadhuisstraat 1	54	Zwammerdam zie Alphen aan den Rijn	
		Zwijndrecht	
		* Tiën	120

TIJDSCHAAL HOLLAND

	Geologie	Klimaat Landschap Vegetatie	Archeologische perioden
2000			Nieuwe Tijd
1500	Duinkerke III/ Tiel III	Subatlantic koeler vochtiger	Late Middeleeuwen B
1000			Late Middeleeuwen A
500	Duinkerke II/ Tiel II		Vroege Middeleeuwen
0			Romeinse tijd
500	Duinkerke I/ Tiel I		Late IJzertijd
1000		loof- bos	Midden-IJzertijd
1500	Duinkerke o/ Tiel o		Vroege IJzertijd
2000			Late Bronstijd
2500	Calais IV/ Gorkum IV		Midden-Bronstijd
3000			Vroege Bronstijd
3500	Calais III/ Gorkum III		Laat Neolithicum
4000			Midden-Neolithicum
4500	Calais II/ Gorkum II		Vroeg Neolithicum
5000			Mesolithicum
5500			
6000	Calais I/ Gorkum I		
6500			
7000		Boreaal warmer	den
7500		Preboreaal warmer	berk
8000			
8500			
9000			
9500	Kreftenheye	Pleistocene Late Dryas kouder	toen- dra Laat-Paleolithicum

Inhoud

38e jaargang, 2006

Archeologische kroniek Holland 2005

Inleiding	1
Noord-Holland TGV teksten en presentatie	3
Zuid-Holland TGV teksten en presentatie	55
Literatuur	121
Index	125
Tijdschaal Holland	128

Aan dit nummer werkten mee:

Drs. ing. R.A. van Eerden, Provinciaal Archeoloog van de provincie Noord-Holland. Adres: Zorg, Welzijn en Cultuur, cluster Monumenten en Archeologie, Houtplein 33, 2012 DE Haarlem, e-mail: eedenr@noord-holland.nl

Drs. R.H.P. Proos, Provinciaal Archeoloog van de provincie Zuid-Holland. Adres: Directie Strategie, Zorg en Cultuur, Postbus 90602, 2509 LP Den Haag, e-mail: proos@pzh.nl

TGV teksten en presentatie. TGV verzorgt publicaties en presentaties op het gebied van cultuurhistorie en archeologie. Adres: Middelstegegracht 89-0, 2312 TT Leiden, e-mail: postbus@tgv-presentaties.demon.nl

Omslagontwerp: Het Lab, Arnhem.

Productie: Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, telefoon 035-6859856, fax 035-6836557, e-mail info@verloren.nl